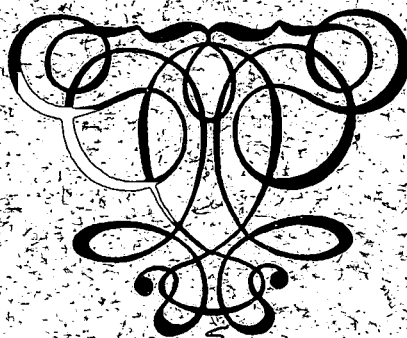

STATSVETENSKAPLIG TIDSKRIFT

FÖR
POLITIK · STATISTIK · EKONOMI

NY FÖLJD UTGIVEN AV
FAHLBECKSKA STIFTELSEN

INNEHÅLL

Robert Malmgren, Sigfrid Wallengren †. — Hälvar G. F. Sundberg: Förvaltningsrättens allmänna läror. Några anteckningar till professor Willgrens arbete. — Emil Sommarin, Laurits V. Birck contra Böhm-Bawerk och Knut Wicksell. — Översikter och meddelanden: I. Politik: Partierna i belysning av den öppna omröstningen i riksdagen. Av Viking Källström. — Konstitutionella frågor vid 1927 års riksdag. Kommunalförfattningsfrågor vid 1927 års riksdag. Av Herbert Tingsten. — Den nya tyska lagen om arbetsdomstolar. Av Paul Olberg. — II. Statistik och ekonomi: Om den svenska fattigvårdsstatistiken. II. Av Ar. Berggren. — Litteratürgrensningar: Främmande grundlagar. En slutreplik. Av Herbert Tingsten. — Ragnar Lundborg: Staterna i vår tid. I—III. Anm. av J. E. Nilsson. — Gunnar Prawitz: Det finansrättsliga inkomstbegreppet. Anm. av Gösta Boethius. — Hälvar Sundberg: Den svenska stapelstadsrätten. En undersökning av institutets utveckling och nuvarande innehåll. Anm. av C. A. Reuterskiöld.

ÅRG. 30

AUGUSTI 1927

HÄFT. 3

LUND · STATSVETENSKAPLIG TIDSKRIFTS EXPEDITION · LUND

DISTRIBUTÖR: C. W. K. GLEERUP

Lösnummer av detta häfte kostar kr. 3:50.

Joseph Willoughby

SIGFRID WALLENGREN.

Från vetenskapliga uppgifter, som lågo honom nära om hjärtat, från en högt uppskattad gärning inom det offentliga livet, från en tillgiven krets av anhöriga och vänner, vilka blickade upp till honom som den alltid redobogne hjälparen och rådgivaren, rycktes professor Sigfrid Wallengren hastigt och oväntat bort i livets och årets högsommar, ännu icke femtioett år gammal.

Wallengrens rika intellektuella utrustning, hans i karaktärens redbarhet bottnande objektivitet och hans stora förmåga av klar och redig framställning bildade säkra garantier för en framgångsrik vetenskaplig verksamhet. Denna erhöll — om än icke alldeles från början — en inriktning, som väl harmonierade med ett framträdande drag i Wallengrens personlighet, nämligen hans utpräglade sinne för livets realiteter. Med undantag för förstlingsarbetet om Hans Järta som politisk teoretiker, där han väl ännu icke funnit sig själv som vetenskapsman, sysslar hela hans litterära produktion med det politiska livets aktuella problem, med huvudintresset samlat kring förstakammarfrågorna och valrätten. Den praktiska läggning, som sålunda karakteriserade Wallengrens vetenskapliga verksamhet, medförde i förening med de utgivna arbetenas höga kvalitet, att blickarna nästan självfallet riktades på honom, när det gällde att engagera teoretiska krafter för de planer

på genomgripande politiska och kommunala reformer, som länge stått på dagordningen och vid världskrigets slut mognat till utförande: Wallengrens förtrogenhet med de politiska frågorna och deras behandling i skilda länder, hans sunda lidelsefria omdöme och hans formuleringskonst togos genom medlemskap i viktiga kommittéer i det politiska livets tjänst. Han blev, ehuru aldrig medlem av folkrepresentationen, en vetenskaplig politiker av hög rang, och hans livsverk kom att på ett anmärkningsvärt sätt realisera det motto, som Pontus Fahlbeck gav sin stiftelse: »för statsvetenskaperna och fosterlandet». En betydelsefull fosterländsk gärning utförde han också i sin egenskap av statens förlikningsman och medlem av särskilt tillsatta förlikningskommissioner, och samtliga parter skola säkert enas om att vitsorda de lyckliga förutsättningar för förlikningsmannens uppgift, som han ägde i sin med varm social medkänsla parade nyktra realism, sitt sinne för vad som var rättfärdigt och rimligt, sin tillmötesgående och dock alltid manligt rakryggade hållning. Att Wallengren för fullgörande av de förtroendeuppdrag, varigenom regeringen tog hans förmåga i anspråk, i ganska avsevärd utsträckning blev nödsakad att taga tjänstledighet från professorsbefattningen, innebar för honom själv, den intresserade vetenskapsidkaren och förträfflige läraren, i lika hög grad en försakelse, som det för universitetet var en kännbar förlust.

Statsvetenskaplig Tidskrift har särskild anledning att i tacksamhet vårda Sigfrid Wallengrens minne. Redan på den tiden, då Pontus Fahlbeck själv såsom utgivare ledde tidskriften, stod hans lärjunge Wallengren vid hans sida såsom flitig medarbetare och tidvis redaktionssekreterare. När sedan tidskriftens utgivande av Fahlbeck överlämnades till den av honom grundade stiftelsen, blev Wallengren den nya regimens förste redaktör. I något mer än tre år hade tidskriften förmånen av hans insiktsfulla ledning. Såsom medlem av stiftelsens kollegium tillhörde han även därefter dess redaktion, och den som nu bär ansvaret för tidskriften erinrar sig med djup tacksamhet och bitter saknad hans alltid intresserade medverkan, hans kloka och värdefulla råd samt den mot medmänniskors brister overseende välvilja och den flödande humor, som gjorde allt samarbete med honom lätt och angenämt.

Robert Malmgren.

FÖRVALTNINGSRÄTTENS ALLMÄNNA LÄROR.

NÅGRA ANTECKNINGAR TILL PROFESSOR
WILLGRENS ARBETE.¹

AV

DOCENTEN JUR. LIC. HALVAR G. F. SUNDBERG.

I vårt land har förvaltningsrätten intill senaste tid knappast blivit betraktad såsom en rättsvetenskap. Den har i stället fattats såsom en gren av statskunskapen, såsom en historisk, ekonomisk och politisk disciplin, stundom ej ens såsom en vetenskap. Detta har i mångahanda måtto kommit till synes. Förvaltningsposterna rekryteras i icke ringa utsträckning med personer utan juridisk underbyggnad, de högsta ej sällan med rena autodikakter. Visserligen besätta flertalet ständiga riksdagsutskott sitt kansli med jurister; det bekräftande undantaget utgör emellertid det utskott, som behandlar de stats- och, vid sidan av andra lag- och jordbruksutskotten, förvaltningsrättsliga ärendena, och som så gott som uteslutande sysslar med lagtolkning och lagskrivning och fungerar såsom en konstitutionell domstol. Belysande för antydda förhållande är också tillsättandet av sådana i eminent mening administrativjuridiska poster som kommunalborgmästarsysslorna. Justitieombudsmannen hade ansett, att dessa befattningar borde förbehållas lagfarna personer, de sakkunniga prutade av detta till ett krav på, i regel, åtminstone avlagd kansliexamen, men med något enstaka undantag ha sysslorna kommit att beklädas med personer utan varje juridisk utbildning, ja utan någon utbildning alls.

¹ Karl Willgren: Förvaltningsrättens allmänna läror, 547 + XIII sid., Söderström & Co Förlagsaktiebolag. Helsingfors 1925.

Obestridligen förefinnes en väsentlig skillnad mellan förvaltning och rättskipning, en skillnad, som delvis förklarar att antydde uppfattning, trots i mycket ändrade förhållanden, kunnat fortleva. Denna skillnad kommer till synes i många hänseenden. Det må blott erinras om det förhållandet, att det alltmer bliver undantag, att den enskilde medborgaren själv utför sin talan i ett honom angående mål vid de allmänna domstolarna. Härtill anlitar han rättsbildat biträde; processkommissionen har ju till och med övervägt advokattväng. Är någon däremot missnöjd med ett förvaltningsbeslut, anser han sig oftast kapabel att själv inför myndigheterna tillvarataga sina intressen. Såsom rättsfallsreferaten lätt giva vid handen ha också kommunerna i regel funnit sig kunna på egen hand icke blott utforma sina beslut utan ock sköta de dem angående besvärsmålen. Visserligen hava på senare tid bildats interkommunala sammanslutningar bland annat i syfte att tillgodose kommunernas behov av utbildad arbetskraft; dessa sammanslutningars huvuduppgift har dock mera varit att lämna erforderlig utredningshjälp än skolat biträde i det löpande arbetet.

Att den enskilde på antytt sätt skall kunna utan rättsförluster reda sig i förhållandet till förvaltningsmyndigheterna utan dyrbart juridiskt biträde är också en sund princip, vilken icke utan nödvång bör eftergivas. Men för att den skall kunna upprätthållas fordras, att förvaltningsmyndigheterna rekryteras på ett sådant sätt, att hos förvaltningstjänstemännen hålles levande känslan för å ena sidan förvaltningsrättens karaktär av rätt, å den andra de för förvaltningsrätten såsom juridisk disciplin egenartade principerna.

* * *

Förvaltningsrättens utveckling har rört sig nästan i cirkel. I äldre tider var förvaltningsverksamhetens juridiska karaktär känd och erkänd. De olika kollegiernas rekrytering synes ej i större omfattning hava skilt sig från domstolarnas. Även vad man nu kallar de förvaltande verken hade då en omfattande jurisdiktionell verksamhet. Under inflytande av den Montesqieuska maktindelningläran genomfördes emellertid i vårt land en fortgående skilsmässa emellan administration och jurisdiktion, vilken bland annat tog sig ut-

tryck i 1828 års förordning angående upphörande av styrelseverkens domsrätt i åtskilliga mål, 1877 års förordning angående vissa dittills i administrativ väg behandlade måls överlämnande till de allmänna domstolarna och 1925 års lag om upphörande av kammarrättens domsrätt i vissa mål, samt upphävandet av ett flertal äldre specialdomstolar, såsom posträtter, borgrätter, slottsätter m. fl.

1600- och 1700-talens stat karakteriserades bland annat genom en ingående statsuppsikt över den enskildes göranden och låtanden. På civil- och kriminalrättsvårdens områden var hans rättsliga ställning visserligen bestämd, men i övrigt, d. v. s. i förhållandet till den statliga förvaltningen voro undersåtarna föremål för ett ingripande förmynderskap. Det ansågs tillkomma staten att kontrollera hantverkares och industriens tillverkningar och garantera deras fullvärdighet, att fastställa de riktiga priserna på saluhållna produkter, att hålla uppsikt över undersåtarna genom detaljerade föreskrifter om deras enskilda liv och om det mått av lyx, som skulle för varje samhällsgrupp vara tillåtlig o. s. v.

Genom liberalismens seger och näringsfrihetens därpå följande genombrott kom denna »polisstat» att ersättas av 1800-talets »rättsstat». Den enskilde skulle nu i största möjliga omfattning få sköta sig själv. Det statliga förmynderskapet skulle upphöra och statens ingripanden inskränkas till det minimum, som var nödvändigt för samhällslivets ostörda fortgång och för slitande av uppkomna rätts tvister.

Under de senaste decennierna har man emellertid fått iakttaga en återgång till de äldre förhållandena. Åter ingriper staten och reglerar med växlande framgång individens privatliv genom föreskrifter om vad och huru mycket han skall få dricka, i vilken omfattning han skall få arbeta, tillser att han tryggar sig mot olycksfall och mot den åldern åtföljande arbetsförmågan o. s. v. Man har ock fått uppleva, huru staten sökt genom maximipris och regleringar påverka det ekonomiska livets lagar. Och vid riksdagarna äger en mer eller mindre livlig fabrikation rum av projekt till ytterligare statliga ingripanden i medborgarnas verksamhet och liv.

Genom denna utveckling har förvaltningen åter kommit att få en omedelbar betydelse för individen, som den under ett sekel saknat, och följaktligen har också förvaltningsmyndigheternas verk-

samhet blivit på ett helt annat sätt än domstolarnas kännbar för den enskilde. Man torde nämligen kunna säga, att, i stort sett, den enkle medborgaren under sitt liv endast i extraordinära fall kommer i beröring med de allmänna domstolarna. Med förvaltningsmyndigheterna kommer han däremot snart sagt dagligen och stundligen i kontakt. Man behöver blott erinra om kommunalförvaltningen och den betydelse denna har för den enskilde, särskilt i mindre kommuner. Vidare skall varje förändring av bostad anmälas till kyrkobokföraren; en var skall årligen mantalsskrivas, en förrättning av största vikt för den enskilde i åtskilliga hänseenden; barnen äro underkastade skoltvång; den manliga ungdomen skall fullgöra sin värnpliktstjänstgöring; årligen fastställas vid röstlängdsupprättandet medborgarens rätt att delta i allmänna ärendens handläggning; årligen skall den enskilde avgiva självdeklaration; en var är pensionsförsäkrad, varje arbetare dessutom olycksfallsförsäkrad; trafiken i allmänhet och motortrafiken i synnerhet är omfattande reglerad; näringsidkarna, särskilt de industriella, äro underkastade ett florilegium av bestämmelser o. s. v.

Då förvaltningsverksamheten fått en sådan ökad betydelse för medborgaren, hava givetvis också möjligheterna till tvister mellan myndigheterna och de enskilda samt mellan en enskild och en annan i förvaltningsförhållanden undergått en motsvarande ökning. Också har utvecklingen gått i riktning att även inom den administrativa rättens område tillerkänna den enskilde en gentemot de statliga myndigheterna skyddad rättssfär. I kulturländerna erkännes överallt förefintligheten av offentliga subjektiva rättigheter. Härmed är förutsättningen given för ett processuellt förfarande inom administrationens område. I några länder, såsom i England, avdömas visserligen förvaltningen berörande tvister av de allmänna domstolarna, men i flertalet stater finnes en från den allmänna rättskipningen skild administrativ jurisdiktion. I Sverige intager Konungens Befallningshavande i betydlig omfattning ställningen av en förvaltningsdomstol. Och i högsta instans hava vi sedan 1909 en särskild högsta domstol av denna karaktär i Kungl. Maj:ts Regeringsrätt, varjämte även Kungl. Maj:t i statsrådet i viss utsträckning fortfarande fungerar såsom sådan. Också må erinras om våra tvenne nyinrättade specialdomstolar med huvudsakligast lekmannasam-

mansättning, försäkringsrådet och arbetsrådet; en specialdomstol för disciplinmål inom polisväsendet utgör slutligen poliskollegierna av år 1925.

* * *

Den oerhörda ökning av förvaltningsverksamheten, som under senare tider ägt rum, har icke kunnat undgå att medföra en kraftig utveckling även av den administrativa grenen av juridiken och framtvingat en rättsvetenskaplig behandling av det till förvaltningen hörande författningsmaterialet, varigenom i själva verket en fullständig ny juridisk disciplin uppstått. Historiskt sett har visserligen förvaltningsrätten utvecklat sig ur äldre tiders kameral- och politilagfarenhet. Men faktiskt har den framvuxit ur processrätten, med vilken den företeer åtskilliga likheter, men från vilken den likväl grundväsentligt skiljer sig.

Intill innevarande århundrades andra decennium arbetade vårt lands förvaltningsrättslärare huvudsakligen efter äldre metoder och begränsade sig till att i sina skrifter i mer eller mindre systematiserad form meddela det föreliggande lagmaterialet, återgivande och kommenterande gällande författningar. Av dylik typ voro sålunda väsentligen professorerna Th. Rabenius', Blombergs och Asks arbeten. Från 1800-talets sista decennier har emellertid på kontinenten en ny förvaltningsrättsvetenskap uppstått. Man förlorar sig icke längre i ett ändlöst upprepande av de mångfaldiga författningarnas paragrafer. Den nya metoden kännetecknas därav, att den varken är historisk, ekonomisk eller politisk, ej heller kommenterande och refererande, utan konsekvent juridisk. »Ur de konkreta levnadsförhållandena avsondrar man vissa formella eller abstrakta rättsförhållanden, som sedan förklaras med tillämpning av rättslärans allmänna begreppskategorier». Förvaltningsrätten har blivit en juridisk disciplin; liksom övriga sådana har den erhållit en grundläggande allmän del. Man undersöker systematiskt det ofantliga lagmaterialet, klassificerar de däri avhandlade rättsinstituterna, sammanför de likartade, särskiljer de egenartade, och fastställer varje kategoris innehåll. Betydelsen härav är inom förvaltningsrätten särskilt stor på grund av den relativt mindre grad av omsorg, som ägnas författningsskriveriet på den administrativa rättens område, i jäm-

förelse med den noggrannhet, som, i stort sett, utmärker lagstiftningen inom juridikens tre andra huvudgrenar, civilrätten, straffrätten och processrätten, och på grund av den ofullständighet, stundom rent av undermålighet, som i följd härav ej sällan kännetecknar de författningstexter, med vilka förvaltningsrätten har att syssla. Det må blott erinras om det förhållandet, att bestämmelser om formerna för ärendenas handläggning i såväl vanligt administrativt förfarande som administrativ process synnerligen sparsamt förekomma, där de ej äro obefintliga. Om bevisning, rättskraft, verkställbarhet, parts ställning m. m. existera sålunda få eller inga föreskrifter; finnas sådana, hänföras de nästan alltid till något speciellt institut.

Såsom representanter för den nya förvaltningsrättsvetenskapen må nämnas fransmännen Maurice Haurou, H. Berthélemy och Gaston Jèze och i Tyskland den av de franska åskådningarna starkt påverkade Otto Mayer, »der Meister deutscher Verwaltungsrechtswissenschaft», samt Julius Hatschek, Karl Kormann, Fritz Fleiner och R. H. Hernritt. I Sverige har arbetet att höja förvaltningsrätten från lagfarenhet till rättsvetenskap, eller m. a. o. från ett återgivande av författningarna till en undersökning och vetenskaplig bearbetning av materialet, inletts av professor C. A. Reuterskiöld, som härutinnan verkat som banbrytare, då han i den första delen av sina under utgivande varande »Föreläsningar i svensk stats- och förvaltningsrätt» behandlade vissa grundläggande förvaltningsrättsliga begrepp, och sedan sökt vid en påbörjad bearbetning av politiförvaltningsrätten, kommunalrätten samt korporations- och kyrkorätten åstadkomma nödig begreppsklarhet även vid de särskilda förvaltningsområdenas behandling. Reuterskiöld har påtagligen arbetat under inflytande av de kontinentala föregångsmännen, men han har beaktat vår rätts nationella särdrag och starkare prononcerat skillnaden från de privaträttsliga instituten.

Den svenska litteraturen i övrigt är ringa. Frånsett en i följd av sitt syfte mera refererande och kommenterande framställning av professor Robert Malmgren i »Lärobok i rättskunskap för blivande landsfiskaler», inskränker den sig till smärre uppsatser om skilda spörsmål; några sammanfattande arbeten finnas alltså icke. På senaste tid ha emellertid i våra grannländer två arbeten i nordens för-

— normerna för statsförvaltningens organisation, förvaltningsförfarandet och förvaltningsprocessen — den andra speciell — de olika självförvaltningssubjektens organisation och formerna för deras verksamhet. Den materiella delen omfattar enligt samme författare normerna för förvaltningsmaktens användning inom olika förvaltningsområden och delas i politiförvaltningsrätt och socialförvaltningsrätt, den förra avseende statens och samhällets behov av säkerhet och lugn i sitt dagliga liv, den senare samhällets behov av statligt maktstöd för utjämning av den inom samhället alltid befintliga maktspänningen mellan olika grupper eller kategorier av individer.

Professor Willgren arbetar, i anslutning till de utländska förebilderna, med ett något annorlunda uppbyggt system. Även han uppdelar de förvaltningsrättsliga normerna i materiella och formella, men båda dessa ligga inom den allmänna förvaltningsrätts ram, och denna allmänna förvaltningsrätt omfattar förvaltningsrättens alla allmänna läror, utan hänsyn till om förvaltningssubjektet är staten eller något självförvaltningssubjekt. De formella förvaltningsrättsliga normerna innehålla då, huru de förvaltande myndigheterna skola gå till väga, eller m. a. o. formerna för myndigheternas verksamhet: reglerna om det vanliga förvaltningsförfarandet eller ämbetsförfarandet, förvaltningsprocessen, självförvaltningsförfarandet, speciella slag av förvaltningsförfarande såsom anmärkningsmål, röstlängd- och valprocess m. m., det förvaltningsrättsliga exekutionsväsendet och slutligen expropriationsförfarandet. Den materiella förvaltningsrätten omfattar däremot »läran om de förvaltningsrättsliga rättsförhållandena»: de normer, som angiva, om en viss åtgärd skall eller får vidtagas eller m. a. o. vad myndigheterna skola uträtta för statsändamålets realiserande. Under den avdelning, som behandlar den materiella förvaltningsrätten, redogör författaren för de förvaltningsrättsliga rättsförhållandena, de förvaltningsrättsliga rättssubjekten eller personerna, rättssubjekten i förvaltningsrätten, förvaltningsakterna, tiden i förvaltningsrätten, rättsutövning med ingrepp i enskild rätts- eller intressesfär, myndighetsorganisationen, självförvaltning, polismakten eller politirättens allmänna grunder, finansmakten eller finansrättens grunder samt slutligen statstillsyn.

Det synes som om en kombination av Reuterskiölds och Will-

grens huvudprinciper för förvaltningsrättens indelning skulle falla sig mest naturlig. Förvaltningsrätten torde nämligen kunna indelas efter två delvis varandra korsande principer. Den ena utgår från vem som är förvaltningsverksamhetens subjekt. Man erhåller då två kategorier, å ena sidan statsförvaltningsrätten, omfattande den förvaltning, som handhaves av de statliga myndigheterna, och å den andra självförvaltningsrätten, inbegripande den av självförvaltningssubjekten — i första rummet kommunerna men även kyrkan och vissa korporationer — bedrivna förvaltningsverksamheten, såväl när denna förvaltning, enligt gällande rätt, är av staten reglerad och sker i kraft av statlig maktdelegation, såsom exempelvis de kommunala byggnads-, brand- och hälsovårdsförvaltningarna, som när densamma icke förutsätter någon maktanvändning utan uteslutande sammanhänger med självförvaltningssubjektets karaktär av en privaträttslig, handlingskapabel juridisk person, såsom exempelvis en kommuns förvaltning av sin finansförmögenhet.

Oberoende av denna indelning i statsförvaltningsrätt och kommunalförvaltningsrätt — annan terminologi synes överflödig, då denna säger vad som åsyftas — måste en annan indelning göras av förvaltningsrätten lika väl som av civilrätten eller straffrätten, d. v. s. i en allmän och en speciell del. Den allmänna förvaltningsrätten bör då omfatta de allmänna reglerna för förvaltningsverksamheten. Hit höra reglerna angående förvaltningsobjektens organisation, befattningshavarnas ställning och de allmänna reglerna angående förfarandet inför myndigheterna: anhängiggörande, behörighet, beredning, beslut och de olika typerna av sådana besluts innehåll, d. v. s. förvaltningsläran, intressenters eller parters ställning, bevismedel, rättsmedel, kontroll o. s. v. Naturligtvis kan man, om man så önskar, här göra en uppdelning i formella och materiella regler, men nödvändigt är detta knappast. Uppdelningen blir då också stundom konstlad. Att såsom Willgren till den materiella delen hänföra exempelvis reglerna angående myndighetsorganisationen synes icke mera naturligt än att betrakta dem som formella, och indelningen blir därför också föga upplysande.

Den speciella förvaltningsrätten bör å andra sidan behandla alla de olika grenar av förvaltningens arbete till befrämjande av förvaltningsändamålet: statens eller kommunens upprätthållande. Hit

hör alltså socialförvaltningsrätten, omfattande dels de allmänna principer härför, som utgöra lagstiftningens grund, dels de särskilda författningarna rörande samhällets understödjande och utjämnande verksamhet: undervisningsväsende, sjukvård, understödsverksamhet, socialförsäkring, arbetsreglering, social förmedling. Vidare bör till den speciella förvaltningsrätten hänföras politiförvaltningsrätten, innefattande dels reglerna för politimaktens användning, dels de särskilda politirättsliga instituten. Slutligen synes i detta sammanhang även böra behandlas den förvaltningsverksamhet, som icke riktar sig utåt mot den enskilde, utan i stället direkt är inriktad på förvaltningssubjektets eget uppehållande, eller vad Reuterskiöld kallar förvaltningsdriften i fråga om staten och egenförvaltning i fråga om självförvaltningssubjekten.

Det har redan antytts, att de båda indelningarna i statsförvaltningsrätt och självförvaltningsrätt samt i allmän förvaltningsrätt och speciell förvaltningsrätt skära varandra. Lika väl som det finnes allmänna förvaltningsrättsregler inom statsförvaltningen, finnes det sådana inom självförvaltningen. Och lika väl som den speciella förvaltningsrätten innefattar regler, vilkas tillämpning bero av statsorgan, lika väl upptager den sådana, vilka det åligger självförvaltningsorgan att handhava. Man skulle därför kunna låta såväl stats- som självförvaltningsrätten omfatta en allmän och en speciell del. Att låta en framställning av förvaltningsrättens allmänna läror fördelas på två delar med hänsyn till förvaltningsverksamhetens subjekt synes också lämpligt i betraktande av de helt olikartade regler, som gälla inom sådana grundläggande delar av den allmänna förvaltningsrätten som i fråga om anhängiggörande, beredning, beslut, handlägningsprinciper, besvär m. m. Däremot synes det mindre nödvändigt att verkställa någon liknande tudelning av den speciella förvaltningsrätten utöver den, som följer av skillnaden mellan statens och självförvaltningssubjektens egenförvaltning. Poli- och socialförvaltningsärenden handläggas både av statliga och kommunala organ, och detta ofta på sådant sätt att organens åtgöranden på det intimaste sinsemellan sammanhänga. Som exempel må blott erinras om pensionsstyrelsens och pensionsnämndernas verksamhet, nykterhets- och barnavårdsnämndernas och länsstyrelsernas o. s. v. En

enhetlig framställning av instituten inom den speciella förvaltningsrätten synes alltså vara att föredraga framför en uppdelning i en statlig och en självförvaltningsrättslig del.

* * *

*

Enligt rättegångsbalkens 10 kap. 26 § skola »de mål, som den allmänna hushållningen i riket, kronans varjehanda ingälder, så ock de, som någons ämbete och tjänst, högre eller ringare, och fel där i röra», prövas och dömas »av dem, som Konungen vård och inseende där över betrott haver, efter ty, som i särskilda stadgar därom sägs». Denna bestämmelse bland den allmänna lagens processuella stadganden visar i sin mån på det redan berörda förhållandet, att den allmänna förvaltningsprocederet i vidsträckt mening utvecklats sig ur processrätten — de förvaltande verken voro ju också, som förut nämnts, betrodda med en omfattande domsrätt. I en uppsats i denna tidskrift¹ har docenten Herlitz även påvisat, att den gamla häradsförvaltningen rörde sig i former, som på det närmaste anslöto sig till de judiciella. Det är i anledning härav icke ägnat att överraska, att ej blott den moderna förvaltningsprocessen utan även det vanliga förvaltningsförfarandet i mycket hög grad kommit att följa regler, vilka, trots den fortgående skilsmässan mellan jurisdiktion och administration, hämtats och i mer eller mindre förändrad form överförts från domstolsförfarandet, enkanerligen det civilprocessuella. Man är också, såsom Willgren framhåller, huvudsakligen hänvisad till de stadganden, som ingå i rättegångsbalken och denna kompletterande lagar. Uttrycket avser visserligen Finland men gäller i lika hög grad vårt land. De särskilda bestämmelser, som finnas i fråga om det administrativprocessuella förfarandet, äro ytterligt sparsamma, även när det gäller sådana nya institutioner som exempelvis Regeringsrätten och arbetsrådet; i fråga om ämbetsförfarande saknas de nästan helt. Förefintliga föreskrifter finnas i huvudsak blott vid särskilda institut, såsom exempelvis i alkoholist-, fattigvårds- och barnavårdslagarna, och de äro aldrig ens tillnärmelsevis uttömmande. De gemensamma bestämmelser, som givits, äro egentligen endast de, som i lageditionerna införts under

¹ Årg. 1921, sid. 65 ff., 137 ff.

rättegångsbalkens 30 kap. Även på ett så väsentligt område, som i fråga om sättet för anförande av besvär över myndigheters beslut, äro sålunda bestämmelserna knapphändiga. Vanligen men ingalunda alltid finnas föreskrifter om besvärsrätten i de för myndigheterna utfärdade instruktionerna — Willgrens yttrande (å sid. 85), att dylika instruktioner endast reglera myndighetsorganisationen utan att utomståendes rättigheter och skyldigheter beröras, är alltså för rikssvensk rätts vidkommande icke träffande.

Om ock i avsevärd omfattning beröringspunkter föreligga mellan jurisdiktion och administration innebära dessa likheter dock icke likformighet. Förvaltningen är till sitt väsen en annan än rättsskipningen. Särskilt gäller detta i fråga om det administrativa förfarandet. För jurisdiktionen gäller det att i det särskilda fallet fastslå vad som är rätt, för administrationen att fastställa vad som i det förevarande spörsmålet är ur statens synpunkt lämpligt. Är ett rättsförhållande en gång slutligt prövat, kan samma förhållande i regel icke än en gång bliva föremål för domstolarnas bedömning. Men den omständigheten, att förvaltningsmyndighet i visst fall vidtagit en åtgärd, utgör icke något principiellt hinder för myndigheten att återkalla eller ändra beslutet; föreligger sådant hinder beror detta icke, såsom inom processrätten, av beslutets rättskraft utan däraf, att på grundval av beslutet tillkommit för myndigheten oangräpliga rättigheter för enskilda. Det må sålunda nämnas, att en kommun alltid ansetts oförhindrad att ändra ett beslut, därest verkställighet icke följt, så snart annans rätt genom ändringen ej förnärmas. Ja, det har till och med ofta hänt, att Kungl. Maj:t i sådana fall, då besvären genom exempelvis kommunalstämmans instämmande i desamma ådagalagt, att uppfattningen inom kommunen förändrats, visat ärendet åter för ny handläggning, ehuru det överklagade beslutet icke var angräpligt. Numera brukar visserligen återförvisande i dylika fall ej ske, men någon gång har Regeringsrätten i sitt beslut erinrat om att kommunen kunnat upptaga ärendet till förnyad behandling.

Vad förvaltningsprocessen beträffar står den givetvis den allmänna processen avsevärt närmare. Även den administrativa rättsskipningen åsyftar nämligen ett definitivt fastställande av ett tvistigt rättsförhållande. Ett beslut i dylik process vinner både formell och

materiell rättskraft, och en förnyad prövning av samma förhållande är utesluten. Men även denna rättskipning företer betydande avvikelser från de allmänna domstolarnas. På förvaltningens område är det ständigt fråga om offentlighetsrättsliga förhållanden, och därför träder samhällets intresse på ett helt annat sätt i förgrunden.

Vare sig det är fråga om vanligt förvaltningsförfarande eller administrativ process, följer förvaltningsprocederet den princip, som betecknats såsom officialprincipen. Vad först ämbetsförfarandet angår, skall den förvaltningsärendet handläggande myndigheten utreda eller låta utreda saken. Den enskildes skyldighet inskränker sig till framställandet av för förfarandet nödiga yrkanden och bevisbördan är en helt annan än inom civilprocessen. Den enskilde skall framlägga de argument och fakta, av vilka förhållandet beror, men han behöver icke styrka dem, så framt sådant ej är särskilt föreskrivet. Myndigheten kan även beakta icke framlagda bevis. För att taga ett exempel: En sökande till en befattning behöver endast påvisa sina meriter på sådant sätt, att myndigheten överhuvud får möjlighet att utan extra ordinära åtgärder kontrollera uppgifterna. Det räcker sålunda, att han omtalar, att han avlagt examen vid visst universitet då och då, tjänstgjort i det eller det verket, utgivit den eller den skriften, men han behöver icke styrka dessa sina påståenden. Har sådant framläggande skett, skall myndigheten grunda sitt bedömande på dessa meriter. Om sökanden å andra sidan icke uppgivit någon för honom förmånlig och för bedömandet väsentlig omständighet, vilken är för myndigheten känd, skall hänsyn jämväl tagas till denna. Allt detta givetvis, så framt ej annat är stadgat. Officialprincipen skall följas ej blott till enskilds nackdel utan även till hans fördel. Om en självdeklaration är ofullständig, i det någon av deklareranten åtnjuten inkomst ej däri upptagits, skall givetvis rättelse ske. Men detsamma gäller även, om han ej verkställt medgivna avdrag. Framgår detta — och taxeringsmyndighetens granskning härav bör ej vara mindre noggrann än efterforskandet efter utelämnade inkomster — skall myndigheten även härutinnan vidtaga rättelse i deklARATIONEN.

Denna officialprincipens betydelse och dominerande ställning vid ämbetsförfarandet synes Willgren knappast hava tillräckligt betonat. Officialprincipens uppgift är ej blott att trygga statens rätt

till offentliga prestationer utan att åstadkomma ett med författningarna överensstämmande, på fullständigast möjliga utredning fotat beslut. Ett tummande på denna princip skulle leda till det orimliga förhållandet, att den enskilde icke utan administrativrättsligt bildat biträde skulle, utan risk för rättsförluster, kunna träda i beröring med förvaltningsmyndigheterna.

I förvaltningsprocessen äro den enskildes, partens, skyldigheter större. Förvaltningsdomstolen skall visserligen på grund av anhängigörandet och avgivna förklaringar och med ledning av på annat sätt av domstolen inhämtade upplysningar söka bilda sig en övertygelse om, vem som har rätt och var sanningen är att finna. Men det ankommer på parten att göra yrkanden för att tillvarataga sin rätt; i den mån han förfogar över processföremålet kan han alltså avstå från domstolens medverkan såväl genom att underlåta att anföra besvär, som genom att inskränka sina yrkanden, som ock genom att återkalla ingivna besvär. Parts bevisskyldighet är här också större. En var är bevisskyldig för de omständigheter, å vilka hans anspråk stöder sig. Någon sådan fullständighet i bevisningen, som fordras inom civilprocessen, kan dock icke krävas. Det bör i regel räcka, om part gör sitt anspråk sannolikt. Domstolen är oförhindrad att gå utöver parternas påståenden och bevis. Den kan icke betrakta sig som passiv och överlåta åt parterna att utreda saken, utan den måste driva en energisk processledning. Även med förvaltningsdomstolarna böra de enskilda i regel kunna umgås utan något, ens faktiskt, advokattvång.

Willgrens framställning av det förvaltningsrättsliga förfarandet utgör bokens värdefullaste del. Den är överskådligt uppställd, den är upplysande och utförlig, särskilt anmärkningsvärt, då boken avser förvaltningsrättens allmänna läror överhuvud, och någon detaljbehandling av problemen sålunda icke kunnat givas. Denna framställning är också av allra största värde även för rikssvenska förvaltningsjurister. En anmärkning, som man möjligen mot densamma skulle kunna rikta, är den i främsta rummet å praktiska synpunkter vilande, att Willgrens framställning icke erhållit någon kraftigare relief mot processrättens institut. Det är dock av allra största behov påkallat, att förvaltningsprocessen ses ej blott i belysning av ämbetsförfarandet utan framför allt av processrättsliga regler, just på

grund av nödvändigheten ur allmänhetens och rättssäkerhetens synpunkt, att analogitillämpningen inskränkes till vad som är ofrånkomligen nödvändigt.

Det kan icke med nog stort eftertryck framhållas, att den administrativa juridiken är en annan än den civilprocessuella, men att den dock är juridik. Förvaltningen ligger här mellan ett Scylla och ett Charybdis. Å ena sidan få de inom förvaltningsförfarandet härskande lämplighetshänsynen, så snart det gäller samhällets förhållande till den enskilde och sålunda berör dennes rätt, icke urarta till en tiondel lag och nio tiondelar tillämpning, d. v. s. till godtycke, något varpå särskilt inom den av enskilda handhavda offentliga förvaltningen icke lär saknas exempel. Mot sådana tendenser utgör förvaltningens tillgång till tjänstemän med juridisk utbildning — med den därmed förenade formella uppträningen och rättskänslans utveckling — en nödvändig garanti. Men å andra sidan får ej heller på förvaltningens område överföras den med civilprocessens förhandlings- och dispositionsmaximer sammanhängande passivitet, som kännetecknar de allmänna domstolarnas handläggning av tvistemål. Behovet av snabba beslut och den ständiga kontakten med livet och verkligheten måste alltid på ett helt annat sätt dominera förvaltningsjuristens än domstolsjuristens arbete. Det är därför för den enskilde medborgaren lika olyckligt, om förvaltningsjuristerna i alltför stor utsträckning rekryteras med personer utan juridisk utbildning, som om de besättas med domstolsjurister utan grundliga insikter i förvaltningsrätten. I förra fallet löper hans rätt fara genom att ämbetsmännen låter s. k. »praktiska» synpunkter dominera eller går till den motsatta ytterligheten genom att så hårt hålla på de former, vilka ej han men väl juristen behärskar, att resultatet blir formalism. Å andra sidan frestas domstolsjuristen lätt att till förvaltningens område överföra dispositions- och förhandlingsmaximerna, varigenom alltför stränga krav komma att ställas på den enskildes förmåga att själv tillvarataga sin rätt, vilket tvingar honom att i förhållandet till förvaltningsmyndigheterna anlita dyrbart juridiskt biträde.

* * *

Åtskilliga i professor Willgrens bok berörda problem skulle vara värda ett närmare omnämnande. Tidskriftens utrymme torde dock

redan alltför mycket hava tagits i anspråk. Ett problem kan jag likväl ej underlåta att här nämna. Det avser begreppet allmänna saker, *res quae publico usui destinatae*, ett begrepp, vars innebörd och betydelse för vår rätts vidkommande varit synnerligen oklart. Till sådana saker torde nu otvivelaktigt höra vägar, gatumark, hamnar, kanaler, eventuellt även järnvägar. Det för den allmänna saken karakteristiska är, att den tjänar den allmänna samfärdseln. Vem äganderätten tillkommer, är likgiltigt, enär det civila rättsförhållandet suspenderas i den omfattning saken tjänar sitt offentliga ändamål. Däremot kan det icke vara riktigt att, som skett, efter förebild av den franska förvaltningsrättens »*domaine public*» anse den privata äganderätten försvunnen, ty i samma ögonblick, som saken upphör att tjäna samfärdseln — genom t. ex. en vägs omläggning — blir den privata äganderätten åter aktuell. Likheten mellan en genom servitut å en fastighet till förmån för annan fastighet lagd rätt till väg och den inskränkning, som ägarens förfoganderätt lider, genom att en del av fastigheten nyttjas för den allmänna samfärdseln, är påfallande. Men väsentliga skiljaktigheter föreligga också. Med det i förvaltningsrätten dominerande allmänintresset sammanhänger sålunda, att den för ändamålet behöfliga marken eller erforderliga nyttjanderätten till denna kan förvärfvas genom expropriation. I väsentlig omfattning grundar sig emellertid markens egenskap av allmän sak icke på en känd rättstitel utan på en slags urminnes hävd. Willgren avvisar nu sådan hävd såsom rättstitel: »Urminneshävd kan i regel åberopas blott som enskild rättstitel, men ej som grund för en saks betecknande såsom allmän» (sid. 68). Denna mening synes dock knappast riktig. I fråga om den ojämförligt största delen av vårt lands vägnät lär ej annan grund till markens allmänkaraktär kunna påstås än en slags urminnes hävd, vilken väl knappast kan konstrueras annorlunda än i analogi med jordabalkens urminnes hävd.

Att en sak har egenskapen allmän innebär nu, att den ställes *extra commerciam*. Vad har det för betydelse? Willgren går ej närmare in härpå, men frågan är av största vikt. Om en kommun eller ett väghållningsdistrikt förvärvar mark för att utlägga den till väg eller gata, skall då detta förvärv anses underkastat lagfartsskyldigheten med därav följande plikt för förvärvaren att erlagga lagfarts-

stämpel? I svensk rätt finnes endast föreskrift i fråga om lagfart av järnväg, där lagfart enligt kungl. förordning den 15 oktober 1880 skall ske såväl å det ursprungliga järnvägsområdet som när mark utöver detta område senare förvärvas. Men skall denna bestämmelse anses såsom ett undantag från vad därförutan skulle gälla, i den mening, att utan sådant stadgande lagfart ej behövt äga rum? En sådan tolkning strider säkerligen mot det civilrättsliga betraktelsesätt, som i 1880 års förordning kommit till uttryck. Emellertid kan framhållas, att denna förordning blott gäller enskild järnväg, och att sådan järnväg dock har ett ekonomiskt värde för innehavaren. Men en allmän väg eller gata har icke något sådant värde utan är uteslutande av betydelse för samfärdseln, för allmänheten. Är det rimligt att begära, att en kommun skall betala den skatt, som lagfartsstämpeln utgör, när den förvärvar mark i det allmännas intresse utan att hava någon som helst ekonomisk nytta av marken? Säkerligen icke. Anmärkas må också, att kommunerna ej erlagga fastighetsbevillning för dem tillhöriga allmänna platser. Icke desto mindre går dock praxis i riktning mot att låta lagfartsskyldigheten enligt 1875 års förordning även omfatta jämväl allmänna saker. Här synes föreligga ett av de icke få fall, då civilrättsliga synpunkter fått obehörigt tränga de naturliga, offentligrättsliga åt sidan.

* * *

Professor Willgrens bok måste hälsas med tillfredsställelse av svenska förvaltningsjurister. Den fullständiga sammanfattande framställning av förvaltningsrättens allmänna del, som däri gives, anpassad efter den vår rätt liknande finländska, är den första som sett dagen på svenskt språk. Ett utförligt sakregister underlättar ock arbetets användande såsom uppslagsbok. Smärre jämförande översikter av främmande rätt samt talrika historiska exposéer, stundom, såsom i fråga om förvaltningsprocessens historiska utveckling, byggda på av författaren verkställda arkivforskningar, förhöja ytterligare värdet av arbetet. En brist synes det likväl vara, att författaren icke rikligare än som skett genom exempel belyst sin framställning — om man ock väl förstår författarens svårigheter att i så pass sammanträngd form som skett behandla det oerhörda ma-

terial, som förvaltningsrätten erbjuder. Särskilt önskvärda äro uppenbarligen sådana exemplifieringar i en lärobok som denna, vilken de unga juris studerande skola tillägna sig.

Även en ytlig blick på detta arbete är tillräcklig för att för den klenrognaste vederlägga den bland äldre jurister såsom minnen från deras universitetstid ofta framträdande föreställningen, att förvaltningsrätten såsom studieämne icke annat vore än en kommenterad statskalender jämte kommunallagar och fattigvårdslag. Förvaltningsrätten har tvärt om genom den livliga lagstiftningsverksamhet, som i det moderna samhället råder å förvaltningsrättens fält, blivit ett av den juridiska fakultetens huvudämnen. Ehuru någon statistik icke torde finnas tillgänglig, lär man utan risk för alltför stora felslut kunna påstå, att en avsevärd del, kanske hälften eller fler av de från fakulteterna utexaminerade juristerna komma att få sin verksamhet inom administrationen, den statliga eller kommunala. Med hänsyn till den stora betydelse, som förvaltningen numera har inom samhällslivet och för den enskilde, är det därför av den allra största vikt, att juristernas insikter i förvaltningsrätt äro grundliga och omfattande. Det kan då icke heller betraktas såsom ett obehörigt hinder på vägen till juriskandidatexamen, om på de studerande ställes krav på insikter i »förvaltningsrättens allmänna läror». Såsom lärobok i dessa kan professor Willgrens bok anbefallas.

LAURITS V. BIRCK
CONTRA
BÖHM-BAWERK OCH KNUT WICKSELL.

AV
PROFESSOR EMIL SOMMARIN.

I tidskriftens förra årgång (h. 3, s. 153—186) har prof. Birck låtit införa en kritik av Böhm-Bawerks »Positive Theorie des Kapitals», vilken sedan i huvudsak återgivits även i Weltwirtschaftliches Archiv (okt. 1926, s. 198—227), där den återfinnes under titeln »Moderne Scholastik, eine kritische Darstellung der Böhm-Bawerkschen Theorie»¹. Syftet med avhandlingens offentliggörande i svensk tidskrift har för B., såsom han skriver i slutorden (s. 186), varit

¹ Uppsatsens tyska titel erinrar om ett uttalande av Bortkiewicz i hans bekanta uppsats »Der Kardinalfehler der Böhm-Bawerkschen Zinstheorie» (Jahrbuch f. Gesetzgebung, Verwaltung u. Volkswirtschaft, Jahrg. 30, Heft 3, s. 76, 1906): »Sollte mir jemand vorwerfen, dass ich die Böhm-Bawerksche Theorie mit scholastischen Gründen bekämpfe, so würde ich ihm darauf antworten: Scholastik gegen Scholastik». B.-B. erkänner, att »der Umstand, dass in diesen Einwendungen nicht die Richtigkeit oder Unrichtigkeit von Tatsachen, sondern die Richtigkeit oder Unrichtigkeit von Denkprozessen in Frage gestellt wurde, hat der ganzen Polemik ein eigenartiges Gepräge verliehen... Erörterungen über formale Denkrichtigkeit durchgeführt über einem Untergrunde von notorisch höchster sachlicher Schwierigkeit: das ist eine Situation, die von vornherein zur Übung jeglicher Art polemischen Scharfsinns und selbst auch polemischer Spitzfindigkeit herausfordern konnte». Exkurs XII, s. 340. Genom att använda sig av den ovanför anförda rubriken har emellertid B. tydligen velat karakterisera B.-B:s författarskap i dess helhet såsom »Scholastik» i sämsta mening, ordrikedom med tankefattigdom (Scholasticismus). Till den kraft och verkan det hava kan, må det då erinras om B.-B:s uttalade motvilja mot att ingå i utförliga formaldiskussioner, t. ex. i kapitlet »Der Streit um den Kapitalbegriff», vars utförlighet han beklagar även i förordet: »Ich tat dies äusserst ungern» etc. (s. XIV).

dels (att motverka) Böhms inflytelse inom svensk nationalekonomi och dels att ge prof. Wicksell ett indirekt svar på uttalanden i en recension av B:s »Læren om Grænseværdien» (1918). I förra hänseendet förefaller B:s omsorg föga befogad, eftersom Böhms inflytelse inom svensk nationalekonomi knappast torde vara starkare än hans inflytelse på den moderna nationalekonomien i andra länder¹, och denna inflytelse huvudsakligen förmedlats av W., som ingalunda kan beskyllas för okritisk eftersägning², samt Cassel ständigt vidhållit de mest nedsättande omdömen om B.-B:s »Positive Theorie», vilket arbete han bl. a. förklarar i huvudsak förfelat såväl i sin kritisk-dogmhistoriska som i sin positiva del. Tyvärr kunde W. icke förmås att läsa manuskriptet till B:s avhandling, och innan den kunde lämnas till trycket, hade W. för alltid nedlagt pennan, efter att just ha avfattat en uppsats om B.-B:s »tredje grund» till festskriften för Wieser. Med hänsyn till den recension av B:s »Grænseværdien», som W. skrivit i Weltw. Arch. 1920, s. 530-531, torde B. med skäl själv kunna uppfatta recensentens tillrättavisningar, vilka i sin kategoriska form starkt avvika från W:s vanliga skrivsätt, såsom svar på sina egna ohövligheter om den redan 1914 avlidne B.-B., vars urbana bemötande av Cassels uttalanden W. tydligen funnit omotiverat och icke heller efterföljansvärt i fråga om B. »In der Geringschätzung von Böhm-Bawerk reichen sie sich . . . die Hand, was allerdings nicht verhindert, dass sie beide ihre besten, um nicht zu sagen einzig haltbaren Ideen aus Böhm-Bawerks Schriften geschöpft haben dürfen.» Mindre än om Cassel, i vars system uppslagen och inflytelserna från Walras spela huvudrollen, torde detta omdöme till sin väsentliga innebörd, om också inte i sin sårande form, äga giltighet om B., vars lärjungeskap

¹ Danmark icke undantaget, såsom man förstår av B:s egna arbeten, liksom i dem citerade arbeten av lärjungar. Se även om Westergaard och Falbe-Hansen m. fl. i »Gesch. u. Kritik d. Capitalzins-Theorien», s. 615, not 2.

² Wicksells kritik hade dessutom förtjänsten att framkomma såsom en av de första och mest genomtänkta redan 1892 (Jahrb. f. Nat. u. Stat., s. 852 ff.), medan B:s uppsatser endast med tre år föregripit 50-årsdagen av den B.-B:ska kapitalteoriens första publicering i utförd form. Under åtminstone hälften av denna långa tid har debatten pågått livlig och räknat mycket framstående deltagare, och det är rimligt, att åtskilliga moment i teorien korrigerats eller alldeles avförts, och en kritiker, som nu angriper dessa senare, måste givetvis anses vara något sent ute och kunde möjligen ha stigit upp något tidigare.

hos österrikarna är påtagligt. Det lärjungeskapet erkännes ju också i förordet till »Grænseværdien» med en hyllning till Wieser¹, ehuru det torde vara allmänt erkänt, att denne andre efterföljare till lärofadern Menger gjort vida mindre för den österrikiska gränsvärdelärens genombrott än B.-B., vars mästerliga uppsatser om »Grundzüge der Theorie des wirtschaftlichen Güterwertes» (1884) icke kunna ha saknat även direkt betydelse för »Grænseværdien». Det nämnda förordets förebråelser mot B.-B:s forskargärning såsom en genial förirring, »skæbnesvanger for andres Arbejde» och speciellt för B. värd »ringe Tak», ha också i 1926 års avhandling ersatts med erkännandet, att B.-B. »har lært mig meget» etc. (s. 186). Ett sådant erkännande var måhända just, vad W. ville framtvunga med sina tillrättavisningar, vilka säkerligen hade en långt allmänna adress än till B. (och C.), ty om B.-B:s forskargärning delade W. den uppfattning, åt vilken Schumpeter gett vackert uttryck i »Das wissenschaftliche Lebenswerk Eugen von Böhm-Bawerks» (i Zeitschr. f. Volkswirtsch., Wien 1914, s. 454 ff.): »Sein Werk gehört nicht einer Generation oder einem Volk, sondern der Menschheit. Erst lange, nachdem wir alle das Feld geräumt haben werden, wird man seine wahren Proportionen erkennen und alle Einflüsse, die davon ausgingen».

För denna tidskrifts nationalekonomiskt icke fackkunniga läsare torde böra nämnas, att B.-B., som trettioårig framlagt sin uppfattning om principerna i folkhushållningen uti doktorsavhandlingen »Rechte und Verhältnisse vom Standpunkte der volkswirtschaftlichen Güterlehre» (1881), offentliggjorde sin »Geschichte und Kritik der Kapitalzinstheorien» 1884 och sin »Positive Theorie des Kapitals» 1889, vilka tillsammans utgöra första och andra bandet i B.-B:s huvudverk om »Capital und Capitalzins»², som omtrycktes 1900—1902 under författarens tredje finansministerperiod (1900—1904). Efter dennas slut använde B.-B. fem år till bearbetning för en tredje upplaga 1909, i vilken den positiva delen framträder väsentligen oförändrad, följd av ett band »Exkurse» (Nr I—XIV), uti vilket framkomna kritiker bemötas. I förordet till tredje upplagan heter det: »Eine fast unübersehbare Flut von

¹ Se däremot W:s kritik »Über Wert», s. XI f.

² Engelsk öv. 1890—1891, fransk 1902—1903.

Büchern, Aufsätzen und Broschüren, geschrieben in allen Sprachen der Welt, ergoss sich über dasselbe Arbeitsfeld, dem auch meine Bemühungen gegolten hatten»; — nämligen »Grænseværdien» och kapitalteorien — »und ein gar nicht geringer Teil davon knüpfte auch unmittelbar an dieselben an. Bald freundlich, bald feindlich; bald um meinen Auffassungen kritisch entgegenzutreten, bald um ihnen eine Stütze zu bieten, bald endlich um sie verbessernd fortzubilden».

Till den sistnämnda gruppen räknade B.-B. bl. a. Knut Wicksells »Über Wert, Kapital und Rente» (1893)¹. Med grundliga insikter i den klassiska nationalekonomien och i den sedan två årtionden redan allt mera uppmärksammade gränsnytteteorien ägnade W. värde-, kapital- och jordräteteorierna ingående studier, vilkas resultat blev en övertygad anslutning till marginalprincipen och i produktions- och fördelningläran till B.-B:s huvudtanke, att tidsmomentet framför allt måste beaktas samt räntetagandet och räntegivandet, vid vars principiella förklaring tidsmomentet måste vara avgörande, uppfattas såsom ett byte mellan långgivare, som avstå från, och låntagare, som mottaga, nutidsgoden för framtidsgoden av samma slag och antal, d. v. s. lika för lika (efter värdering vid lånetillfället), dock med ett *agio* för nutidsgoden, vilket måste vara grundat i människans och tingens natur.

Motståndare fann B:s tankegång och framför allt sättet att motivera den från början givetvis uti alla de nationalekonomer, som ställa sig skeptiska eller fientliga till det deduktiva teoretiserandet utifrån erkända generella sanningar om människans och tingens natur, »denn a priori, auf Grund der Kenntnisse, die wir von der allgemeinen Art der Menschennatur und den physischen Bedingungen unseres Lebens zu besitzen glauben, solche Sätze aufstellen zu wollen, die für alle Zeiten und Völker gelten sollen, sei ganz illusorisch»². Dessa motståndare ha alltid sett endast skolastik, d. v. s. rationalism, både i den klassiska teorien, som ju är barn av upplysningsfilosofien, och i den moderna gränsnytteläran, som är strängt rationalistisk, ehuru den medger hänsyn till irrationella

¹ »Am ausführlichsten und ex professo wird der Stoff von Knut Wicksell behandelt». Pos. Th. 3, s. 615. — Jfr not 2 till s. 220 nedan.

² Über Wert, s. 2.

element i det mänskliga psyket. Uppfattningarna divergera inom densamma också starkt om marginalprincipens rätta utformning och räckvidd¹. Med konsekvens och klarhet torde emellertid Wicksell ha genomfört marginalprincipen i sin gränsproduktivitetstetslära, och det torde icke böra förebrås svenska nationalekonomerna, om de hålla på W:s gränsproduktivitetsteori såsom det tillsvidare förträffligaste försöket att lösa teoriens centrala uppgift att i en enhetlig och motsägelselös formel ge det samlade uttrycket för de ekonomiska elementärfaktorernas inbördes korrespondens, vilken det just gäller att i princip förstå och förklara, om man skall kunna konsekvent utforska det ekonomiska livets skiftande företeelser och förhållanden. En sådan formel förefaller empirikerna oftast både meningslös och betydelslös. Men för svenska nationalekonomerna har det varit påfallande, att W. med utgångspunkt i sin gränsproduktivitetstetslära eller, om man så vill, i jämbredd med dess utformning förmått härleda slutsatser för befolknings-, penning-, social- och skattepolitiken o. s. v., vilka visat sig hållbarare och tillämpligare i praxis än resultaten av omfattande empiriska utredningar. Dessa senares betydelse har han emellertid aldrig underskattat. I allo kände han sig härutinnan solidarisk med B.-B. i fråga om uppfattningssätt och metod samt upphörde aldrig att, trots egen mångsidig och ingående kritik av B.-B:s framställningssätt samt motiverings- och slutledningssätt i kapitalläran, inordna sina egna forskningsresultat såsom led i det teoretiska byggnadsarbetet, till vilket klassikerna lagt grundvalarna och i vilket B.-B. utfört en av de väsentligaste påbyggnaderna i modern tid.

Ehuru gränsnytteteoretiker och en mycket framstående tolkare av gränsnyttans tillämpning i värde- och prisläran, ställer sig Birck i sitt flitigt fortsatta författarskap tydligen allt mera skeptisk mot teoriens tillämplighet och räckvidd i det praktiska samfundslivet. Ingen teoretiker har väl någonsin förnekat, att »de saakaldte(!) økonomiske Love er ikke absolute, de er baade socialt og tekniskt betingede»². Uti denna uppfattning skilja sig vetenskapsmännen emellertid starkt till nyanserna. — Å ena sidan uppfattas lagarna

¹ En översikt över divergenserna meddelas av Otto Weinberger, *Die Grenznutzenschule* (1926).

² *Statsvet. tidskr.* 1926, s. 185.

såsom på självbesinning och iakttagelser grundade erfarenhetsregler om styrkan och de allmänna tendenserna hos elementära krafter inom allt ekonomiskt liv, uti vilket den mänskliga arbetskraften visserligen är primär, men ur stånd att åstadkomma något av intet, d. v. s. utan tillgång till jord, och föga produktiv utan redskap och andra hjälpmedel för produktionen, realkapital. Eftersom människan är en förnuftsvarelse, som låter leda sig av motiv och syften samt föredrar en mindre uppoffring framför en större och en större fördel framför en mindre, ständigt angelägen att förbättra sin ställning ekonomiskt och socialt, och eftersom de reella förutsättningarna i stort sett förbli desamma, jord och realkapital, erhålla de ekonomiska företeelserna och förhållandena en principiell väsenslikhet och lagbundenhet. Denna är det teorins uppgift att skönja och ådagalägga bakom det växlande livets oändligt skiftande former. Den är väsentligt oberoende av tillfälliga åtgöranden av enskilda eller av kommuner och stater, d. v. s. av praxis och politik, men avspeglar sig i det praktiska och politiska livet. Ovetenheten därom är likvisst utbredd både bland den stora allmänheten, som jäktas av dagliga omsorger på skilda levnadsbanor, och bland praktiker och politiker, som i självmedveten trygghet mena sig styra närings- och samfundslivet inom sin ort eller i sitt land. — Å andra sidan betraktas lagarna såsom skolastiska försök att mekaniskt systematisera företeelser och förhållanden inom samhällslivet, vilka i allt väsentligt bero av de handlande människornas konventionella motiv och syften, sedvänjor och inrättningar, vilka skifta till rum och tid och endast medge faktisk och historisk förklaring ur praxis och politik, emedan de äro mera eller mindre oberäknliga människofunder och maktyttringar. — »Ved stadigt at holde Monopolet for Öje»¹ har B. tydligen allt mera hamnat på denna andra sida och funnit den gängse produktionsläran tekniskt ohjälpligt bristfällig och fördelningsteorien av »meget liden Værdi». »Efter mit Skøn gaar ikke Halvdelen af Samfundets Indtægt til virkelig Løn og rimelig Rente», och endast den delen finner i nämnda teori sin förklaring — vilket kan tyckas vackert så, eftersom teorien endast vill undan-göra det grundläggande i samhällsförklaringen — men den andra

¹ Birck, Grænseværdien, s. 329.

hälften tillfaller »Sagförelere, Veksellerere, Aktieselskabsdirektörer og Indehavere af Sinecureposter i Stats- og Erhvervsliv» etc. En fördelningsteori, som omfattar även sådana inkomsters förklaring, till omfattningen och ej endast till arten, ha B.-B. och W. inte rätt med, men dessutom har B.-B. hindrat B. att själv supplera bristen! De enkla förutsättningar, utifrån vilka alla samtidens största teoretiker kommit till abstrakt preliminära och begränsade resultat, är det i alla fall hårt att kalla »Præmisses, som er fødte i vor egen Hjerne», och jag vågar ifrågasätta tillbörligheten av att samtidigt och i samband med B:s och W:s forskning påtala »Önsket om at begrundede den ene eller anden Form for Indkomstfordeling»¹. Redan genom sin abstrakta metod har denna forskning haft helt andra förutsättningar för opartiskhet och fördomsfrihet, än den som angriper samtidens monopolister, »Sagförelere, Veksellerere, Aktieselskabsdirektörer» m. fl. Men därtill kommer, att B.-B. i mycket bekanta uttalanden tagit avstånd från alla försök att ta den abstrakta generella tolkningen av produktionens och fördelningens problem, som byggts på de generella förutsättningarna av en allsidigt fri konkurrens vid bestående inkomst- och förmögenhetsfördelning, till intäkt för den meningen, att allt i det bestående ekonomiska samfundslivet är, sådant som det är, därför att det måste så vara, och att W., som bekant, alltid förfäktat den rakt motsatta meningen,

¹ Statsvet. tidskr. 1926, s. 186. — Möjligen har B. haft i tankarna kapitlet »Der Zins im Sozialistenstaat» i B.-B:s Pos. Th., s. 579 ff., i slutet av vilket B.-B. skriver: »Die Kapitalrente, welche heute die Sozialisten als einen Ausbeutungsgewinn, als einen Raub am Arbeitsprodukte schmähen, würde auch im Sozialistenstaate nicht verschwinden.... In den Personen, die die Kapitalrente erhalten, und in den Quoten, in denen sie verteilt wird, mag die veränderte Gesellschaftsorganisation durch das Mittel der Verschiebung der Besitzverhältnisse etwas ändern: aber in der Tatsache, dass die Eigentümer der Gegenwartsware bei dem Umsatze gegen Zukunftsware ein Aufgeld erzielen, ändert sie nichts und kann sie nichts ändern. Und hieran erweist sich, dass der Kapitalzins nicht eine zufällige »historisch-rechtliche» Kategorie ist, die gerade in unserer individualistisch-kapitalistischen Gesellschaft zum Vorschein kommt und mit ihr wieder verschwinden würde; sondern er stellt sich als eine ökonomische Kategorie heraus, die ökonomischen Ursachen entspringt und darum ohne Unterschied der Gesellschaftsorganisation und Rechtsordnung überall dort zum Vorschein kommt, wo es überhaupt noch einen Umsatz zwischen Gegenwarts- und Zukunftsware gibt. Ja sogar in der einsamen Wirtschaft eines Robinson» etc. Pos. Th., s. 586. — Jfr not 3 till s. 226 nedan.

och med obegränsad optimism hängivit sig åt övertygelsen, att en rationellare förståelse av de ekonomiska krafternas spel måste leda till ett vida bättre samhällssystem.

B.-B:s teori »negligerar (avsiktligt)», skrev Wicksell¹, »alla andra produktionselement än arbetet och kapitalet (i egentlig mening), en brist, som ovillkorligen måste kompletteras». Men sedan W. nämnt en rad av de erforderliga kompletteringar, som måste till för att teorien skall verifieras i praxis, finner han, att teorien »med alla dessa brister eller, rättare sagt, ofullständigheter ... innehåller ... icke blott en kärna av sanning, utan nog själva sanningens kärna på detta område»¹. Redan i »Über Wert» (s. 121) hade W. betecknat teorien såsom »nur ein Element der vollständigen Bestimmung der Zinshöhe, insbesondere weil die Wirkung der Naturagentien, die Bodenleistungen nicht berücksichtigt oder vielmehr als frei angesehen werden», och visat, huru den kunde utbyggas till en alla inkomstarterna omfattande gränsproduktivitetsteori. Ett briljant uppslag, som inom sitt egentliga begränsade område innehåller sanningens kärna, och som låter sig fullständigas i olika riktningar², efter avlägsnande av ett banbrytande arbetes naturliga brister, det är omdömen, som icke ge underlag för B:s påstående, att »allerede Wicksell paavist det fejlaktige i ikke at tage Jordrenten med» (s. 175), och när B. tillägger, att »den svenske Forfatter burde have tilføjet, at Samfundsindtægten fordeles til mange andre, til Monopolhavere» o. s. v. — hela uppräknigen förtjänar att läsas — innebär detta icke endast ett krav på W. att förringa den abstrakta och deduktiva metod, som B.-B. använt och W. fullföljt och som är den enda möjliga vid behandlingen av problem av föreliggande art, utan tillika en beskyllning för ett förbiseende, som är alldeles oberättigad i fråga om W., i vars skrifter i ämnet hänvisningar ständigt göras till den allsidiga fria konkurrensens rent hypotetiska karaktär och till att mera eller mindre monopolistiska företag med varje dag som går

¹ Ekon. tidskr. 1914, s. 328 f. — Jfr »Gegenwärtige Güter sind in aller Regel mehr wert als künftige gleicher Art und Zahl. Dieser Satz ist der Kern- und Mittelpunkt der Zinstheorie». Pos. Th., s. 426.

² »Besonders ausdrücklich bewusst bin ich mir, für die Ausgestaltung meiner Lehre Prof. Wicksell ... Wichtiges zu verdanken», skriver B.-B. i förordet till Pos. Th. 3, s. XV.

vinna större terräng. Men därav drar W. naturligtvis ingalunda i likhet med B. den förhastade slutsatsen, att den fria konkurrensen förlorat sin praktiska betydelse, ty så länge inom samhällslivet ett område av något så när betydande storlek är öppet för den fria konkurrensen (bl. a. jordbruket), blir detta måttgivande för arbetslön och jordränta över hela produktionsfältet (Förel. 1: 136), och förutsättningen fri konkurrens bevarar sin grundläggande betydelse inom teorien, utan att denna senare därmed behöver bli väsentligen verklighetsstridig eller av »meget liden Værdi».

Wicksells kritiska framställning av B.-B:s teori är i allo avsedd att göra B.-B. rättvisa. B.-B:s »tre grunder» för nutidsvarans överlägsenhet i värde över framtidsvaran, vilka i den nationalekonomiska litteraturen blivit så bekanta, att exempelvis »B.-B:s tredje grund» torde vara en bland fackmän fullt tillräcklig nomenklatur, återgav W. troget i B.-B:s egen ordning: 1) det olika förhållandet mellan behov och behovstäckning i nutid och framtid; 2) det subjektiva underskattandet av framtidens behov och överskattandet av dess tillgångar; 3) de på ett tidigare produktionsstadium tillgängliga förnödenheternas tekniska överlägsenhet över sådana, som först längre fram bliva tillgängliga.

Av dessa tre grunder, som B.-B. gör sig all möda att markera i det utav kritiker av alla rangordningar tuggade kapitlet »Gegenwart und Zukunft in der Wirtschaft», nämner B. främst den *andra*, som är den enda han gillar, med tillägg av en verkliga skolacistisk precisering (efter Aftalion), nämligen ur hänsyn till det självklara faktum, att nutiden kan räknas tillräckligt lång och framtiden tillräckligt snar, för att en jämviktspunkt mellan nutids- och framtidsvärde skall inträda (s. 153). Den psykologiska grunden utgör enligt B. en del av B.-B:s agioteori, som äger bestående värde, ehuru den, fortfarande enligt B., ter sig såsom en bristfällig omformulering av samma tanke, som ligger till grund för den långt tidigare varierade abstinens teorien, under vilken term det just är B.-B., som sammanfattat de meningar, enligt vilka kapitalräntan utgör ersättning för avhållsamhet genom uppskjutande av konsumtion. B.-B. finner dessa abstinens teorier ofullständiga bl. a. ur den synpunkten, att uppskjutandet av konsumtionen icke skapar ränta, för så vitt icke de sparade förnödenheterna komma produk-

tionen till godo och höja produktionsresultatet¹. Den psykologiska grunden är emellertid den, som en rad framstående nutida vetenskapsmän tillmätta den avgörande betydelsen för kapitalräntans tillvaro och höjd, och B. befinner sig härvid sålunda i följe med dem. Om enligt tredje grunden en högre förräntning av kapitalet vore möjlig, än den som överensstämde med den psykologiska underskattningen av framtidsgoden, skulle nämligen detta missförhållande, enligt dessa kritikers mening, snart ändras genom raskare och starkare utnyttjande av en dylik möjlighet (ökad kapitalbildning), tills utjämning skett, och om man i teorien, såsom det i första hand är tillrådligt, räknar med stationära förhållanden, kan en olikhet i behovstäckning mellan nutid och framtid icke poneras. Riktigheten av dessa invändningar kan icke bestridas, men Wicksell har icke utan skäl påpekat, att riktigheten är formell. »Om nämligen kapitalbildningen i våra dagar alltjämt fortgår, och i största skala, så bevisar ju detta², att en permanent differens är bestående mellan den av den produktiva avkastningen betingade räntefoten och den meromnämnda subjektiva framtidsunderskattningens mått... Även (den första grunden) försörjningsgrunden kommer alltså här till heders och kumulerar, precis såsom B.-B. ville, sina verkningar med den andra grundens»³. Verkan av den psykologiska grunden sammanfattar B.-B. sålunda: »wir sehen den Grenznutzen künftiger Güter gleichsam in perspektivischer Verkleinerung»⁴, vilket B., med konsekvent avhållsamhet från nämnandet av B.-B:s namn i andra sammanhang än kritikastiska, uti »Grænseværdien» § 17 återger: »som det er udtrykt: vi ser Fremtiden i perspektivisk Forkortelse».

B.-B:s första grund, som B. nämner i tredje rummet (c, s. 154 f.), kan givetvis analyseras på det sätt, som B. påpekat, att Emil Sax gjort det, men det ligger en viss motsägelse uti, att dels förklara denna grund irrelevant, dels otillräckligt utförd. Wicksells kritik i »Über Wert» (s. 83 f.) har möjligen lämnat obeaktat, att

¹ Vilket Senior, abstinenteoretikern framför andra, som bekant räknade med.

² Vid detta faktum lägger också B.-B. huvudvikten i sin motkritik, se t. ex. Exkurs XII.

³ Ekon. tidskr. 1914, s. 330.

⁴ Pos. Th. 3, s. 452.

nutiden i så måtto under alla förhållanden är ogynnsammare ställd ur försörjningssynpunkt, att nutiden är beroende av den förhandenvarande situationen, medan framtiden alltid för eventuella anpassningar har tiden för sig. Emellertid har redan i det föregående denna första grunds tvivelaktiga betydelse för agiots förklaring angivits. Ut i detta sammanhang begagnar B. tillfället till en lättköpt kritik av B.-B:s benägenhet att till allsidigare belysning av ämnet anlägga växlande synpunkter. Är det B:s mening, att en så skarpsinnig expert på gränsnytte- och kapitalteorien som B.-B. förväxlat subjektivt och objektivt värde, gräns- och genomsnittsvärde samt nutid och framtid, stödjer sig den meningen uppenbarligen på en vilja att missförstå, vilken förvisso kan finna belägg i B.-B:s text, men i så fall ursäktas dessa belägg allt för väl bl. a. av mångfalden och mångsidigheten i betydelsen av det fatala ordet kapital, vilket en svensk nationalekonom på sin tid förebrådde Wicksell för att i sina Föreläsningar hava låtit »beteckna åtminstone fyra nationalekonomiskt alldeles skilda företeelser»¹, vartill W. endast kunde svara: »dessvärre (har jag) icke alltid uttryckt mig med tillräcklig omsikt och skärpa; dock hoppas jag, att felet i de flesta fall mera ligger i uttryckssättets än i tankegångens oklarhet»². Om flertalet av dylika anmärkningar och diskussioner, av vilka litteraturen överflödar, torde det vara en eufemism att använda ordet »akademiska», men man kan måhända få kalla dem skolacistiska.

B.-B:s tredje grund upptar B. förberedelsevis i andra rummet (b, s. 153 f.). »Eigentlich», skriver B.-B., »beruht auch der Vorzug, den die gegenwärtigen Güter vermöge der verschiedenen Deckungsverhältnisse erlangen, auf einem technischen Umstande: dass sie nämlich eine grössere Auswahl von Verwendungen³ zulassen, sowohl für gegenwärtige als für künftige Bedürfnisse, während die künftigen Güter natürlich nur künftigen Bedürfnissen zu dienen geeignet sind»⁴. Därtill invänder nu B., att »vi kan ikke bruge Nutidsvaren baade i Dag og i Morgen, men enten-eller».

¹ Ekon. tidskr. 1912, s. 158.

² Ekon. tidskr. 1912, s. 319.

³ Spärrat här.

⁴ Pos. Th., s. 468, not 1.

Det B.-B., som man finner, pådiktade förbiseendet härav annoterar B. såsom »en grov logisk Forsyndelse!» Men det grova — eller grava — är tydligen icke att finna hos den kritiserade, utan helt och hållet hos kritikern.

B.-B:s tredje grund beröres av B. därefter i fjärde rummet (d, s. 155 f.). Framställningssättet hos B.-B. är följande: först utvecklar han utförligt sina tre grunder; därefter tillämpar han dem på förklaringen av låneräntan och övergår sedan till att tillämpa dem vid förklaringen av den ränta, som erhålles på ett i produktionen använt realkapital, d. v. s. det överskott i värdet av färdiga produkter, vilket kan påräknas av den, som består produktionsmedlen (fast och stående kapital, råmaterial och underhållsmedel åt arbetare); därvid ger han först den enkla principiella förklaringen och ingår sedan på principiella komplikationer för att därefter vidga tillämpningen utöver arbetsmarknaden och slutligen hela folkhushållet. Vid övergång till behandling av arbetsmarknaden nämner han inledningsvis, att om en över två år utsträckt produktionsmetod är mera givande än en ettårig, kan den, som arbetar ensam med egna råmaterial m. m. på att framställa en produkt, som kräver två år, under vilka han kan hålla sig på egen bekostnad, icke väntas utbyta förfaringssättet mot ett mindre givande ettårigt och hjälp av en medellös arbetare, för så vitt icke minskningen i utbyte bäres av arbetaren ensam, så att arbetsgivaren nu får samma överskott av den ettåriga produktionen, som han kunnat vänta av den tvååriga. Ingen kan väl bestrida, att detta är riktigt tänkt och riktigt resonerat. Birck invänder emellertid för det första, att exemplet är »urimelig», emedan två man, som samarbeta under ett år, rimligtvis åstadkomma mera, än en man på egen hand under två år. Den invändningen är tydligen ovidkommande: alla exempel haltar, och om arbetsdelningens fördelar har inte B.-B. uttalat några tvivel. Men tankegången är exemplet förträffligt ägnat att klargöra, och det var dess enda uppgift. Birck påstår däremot, att B.-B. med exemplet velat »bevise» räntan, och att han gjort det genom att förutsätta högre produktivitet vid tvåårig än vid ettårig produktion, d. v. s. genom att förutsätta vad som skulle bevisas!¹

¹ Dessutom anmärker B., att B.-B. gör sig skyldig till att »kumulera grun-

Exemplets lösryckande ur hela det sammanhang, som ovanföre rekapitulerats, gör det kanske möjligt att inbilla den något sådant, som läser B:s uppsats utan att känna B.-B. Men exemplets inställande i dess rätta sammanhang är det enda, som torde behövas för att ådagalägga, huru B. valt sättet att framställa och kritisera B.-B:s kapitalteori.

Till slut avvisas i femte rummet (e, s. 156) den tredje grunden kategoriskt, ty »hvis der virkelig er et Merprodukt ved en tidligere Anvendelse end ved en senere, skyldes det Kapitalens tekniske Egenskab og ikke Investeringstidspunktet».

Hela den följande avhandlingen, som, med uteslutande av den här mera i detalj behandlade delen, vilken kommit endast denna tidskrifts läsare för ögonen, för tysk publik presenteras såsom en komplettering av ett större kritiskt verk av Emil Sax (1916) om B.-B:s kapitalteori¹, skulle det föra för vitt att här genomgå, och ett så tidsödande och besvärligt arbete skulle knappast leda till annat än variationer och omsägningar på, vad den här kritiserade delen av uppsatsen föranlett mig att påpeka.

Både B.-B. och W. förebrår B., att de hävda, att »Tiden som saadan er produktiv», ehuru B.-B. uttryckligen skriver, »es liegt... in der Natur der Sache, dass alle kunstreicheren Produktionsmethoden, indem sie auf ein 'Einfangen' hilfreicher Naturkräfte hinauslaufen², grundsätzlich auf Umwege ausgehen müssen»³, och W. utförligare: »I egentlig mening produktiva äro naturligtvis endast de levande människorna och de sig ständigt förnyande naturkrafterna, framför allt den dagliga insolationen samt de på och i jordytan verksamma fysiska och kemiska krafterna; alltså de nämnda originära produktivkrafterna, människans och jordens kraft. Men såväl den enas som andras produktivitet blir eller kan åtminstone bli större, om slutmålet för

derna» i sitt resonemang, eftersom han i annat sammanhang betonat, att arbetaren får sitt underhåll dag för dag (i nutiden), men produkten först blir färdig i framtiden, och antydningvis räknar även här med detta förhållande.

¹ En grundlig kritik av de första partierna i Sax' verk, som tillika äro de grundläggande, har publicerats av prof. Bordewijk i den holländska tidskriften »De Economist» 1920 och 1922.

² Spärrat här.

³ Exkurs I, s. 27.

deras verksamhet förlägges längre fram i tiden ... (och) denna tillväxt i produktivitet (är) ... orsaken till kapitalräntan»¹.

Om B. har en helt annan uppfattning av B.-B:s huvudtanke och dess innebörd, än som framgår av B.-B:s egen framställning, kan kritiken knappast träffa B.-B:s kapitalteori. Denna har för visso icke gått helskinnad ur det senaste halvseklets vetenskapliga debatter utom till stommen. Men stommen återfinnes ständigt i modernare kapitalteorier — vilka i skiftande omklädnader försetts med nya namnsedlar — för så vitt tidsmomentet överhuvud kommit till beaktande i dem, och för så vitt de blivit logiskt uppbyggda efter den abstrakta teoriens deduktiva metod och från dess utgångspunkter.

Skulle hela denna metod vara av »meget liden Værdi» och dess premisser rena fiktioner i stället för elementära sanningar om människans och tingens natur, bör »that dismal science»² och bl. a. B.-B:s och Wicksells forskningsresultat förbigås med tystnad³, och skeptiker, som B., resolut övergå till framställningar av den faktiska inkomstfördelningen på bl. a. »Sagförere, Veksellerere, Aktieselskabsdirektörer» m. fl. och från den till bevisföringen för, att kapitalräntan icke förutsätter produktivitet, och att realkapitalets reproduktion varken kräver nya tillskott i råmaterial och arbetskraft eller tid.

¹ Föreläsningar 1, s. 177

² Motto över B:s uppsats i både svensk och tysk version; även upprepat i texten.

³ Klart och måttfullt skriver B.-B. i uppsatsen »Macht oder ökonomisches Gesetz?», som publicerades i den österrikiska tidskriften kort före hans död: »Sie prätendierte nicht, mit jener Formel» (die bekannte Formel von der Grenzproduktivität der Faktoren) »die verwickelte, vielgestaltige Wirklichkeit schon vollends zu erschöpfen; sie versäumte im Gegenteil nicht, in wiederholten ausdrücklichen Kundgebungen zu betonen, dass zu ihren bisherigen Untersuchungen noch eine zweite Reihe von Untersuchungen hinzutreten müsse, deren Aufgabe es eben sei, die Veränderungen zu erforschen, die das Hinzutreten anderer Voraussetzungen sozialer Provenienz, gegenüber jener einfachsten Formel hervorrufen muss» etc. Zeitschr. f. Volkswirtschaft. 1914, s. 209.

ÖVERSIKTER OCH MEDDELANDEN.

I. Politik.

Partierna i belysning av den öppna omröstningen i riksdagen.

Det slutliga grundlagsfästandet av den öppna omröstningen i riksdagens kamrar och fastställandet av formerna härför 1925 skapade även förutsättningar för framväxten av ett nytt studiematerial åt den statsvetenskapliga forskningen, i den mån den inriktar sig på att ur partisynpunkt studera avgörandena i riksdagen och därmed den politiska utvecklingen i stort, även om speciellt systemet med massinstämmanden vid behandlingen av mera betydelsefulla frågor sedan länge faktiskt gjort den lagstadgade sekretessen vid de slutna voteringarna i mångt och mycket illusorisk, ehuru väl alltid ett antal obekanta kvarstodo vid försök att lösa ekvationen för röstningen vid kammarvoteringarna. Att åtskilliga mer tillfälliga, ur allmän politisk synpunkt irrelevanta faktorer stundom bestämma den enskilde representantens röstande, särskilt i mindre viktiga ärenden, kan icke skymma tendenser och utvecklingslinjer i stort. En fullständig undersökning rörande de verkställda öppna omröstningarna, utsträckt över en lång serie av riksdagar och därmed förfogande över ett studiematerial, stort nog att eliminera alla osäkerhetsmoment, skall säkerligen längre fram kunna giva viktiga bidrag till belysning av den nutida politiska utvecklingen i vårt land. Även ett skärskådande ur samma synpunkt av endast ett par riksmöten kan emellertid ha sitt intresse, ty t. o. m. en sådan kort period är tillräcklig för att tillåta konstaterandet av vissa ganska betydelsefulla motsättningar inom riksdagspartierna, vissa lynnesdrag och säregenheter hos riksdagens kamrar och i deras ledamöters politiska psyke. En redogörelse för en dylik till 1925—26 års riksdagar begränsad undersökning lämnas i det följande.

Bestämmelserna om tillvägagångssättet vid öppen omröstning i kamrarna innehållas i de reglementariska föreskrifterna för riksdagen § 11. Uppresningsförfarandet är det vanliga. Vid sidan härav föreskrivas i mom. 3 och 4 två slag av omröstning medelst namnupprop, dels med enbart upprop och anteckning av leda-

möterna, dels med angivande i det tryckta protokollet, huru varje ledamot röstat — »protokollräkning», för att begagna talmannen greve Hugo Hamiltons uttryck i det bekanta prejudicerande anförandet i första kammaren den 28 febr. 1925, då den öppna omröstningen för första gången tillämpades. Detta senare omröstnings-sätt användes på öppet framställd begäran av minst $\frac{1}{10}$ av vederbörande kammares ledamotsantal. För utrönande av riksdagsmännens sätt att votera kunna båda dessa omröstningsförfaranden med namnupprop sägas ha lika stort upplysningsvärde, såtillvida att intet hindrar intresserade kammarledamöter eller åhörare att föra privata protokoll vid »vanlig namnomröstning». Metodisk sådan protokollsföring i kammare eller på läktare torde väl dock knappast förekomma. Protokollräkningen, som enligt praxis endast äger rum vid slutavgörandena i varje ärende, är likväl den solennaste formen för öppen omröstning och har naturligtvis för den utomstående ur informationssynpunkt det största värdet. Det är enbart till denna form av omröstning vi här taga hänsyn.

Totala antalet protokollräkningar vid 1925 års riksdag utgjorde 16, varav en fjärdedel i första kammaren. Antalet riksdagsfrågor, som berördes därav, uppgick dock endast till 10, emedan dylik omröstning företogs, dels i två fall i samma ärende i båda kamrarna, dels vid tvenne stora frågors avgörande i andra kammaren i resp. två och tre olika punkter av samma ärende, dels vid ett tillfälle i nämnda kammare om ett sammanjämningsförslag i en fråga, där förut protokollräkning ägt rum i båda kamrarna. 1926 års riksdag — vilken ju för övrigt var något mera arbetstyngd än den närmast föregående — karakteriserades av en betydligt livligare användning av protokollräkningsförfarandet än 1925 års. Sammanlagt antecknas 24 fall, varav 7 i första kammaren. Då i fem fall protokollräkning företogs i samma ärende i båda kamrarna, utgjorde antalet berörda frågor vid denna riksdag 19 eller nära dubbelt mot 1925. — Att till detaljerad granskning upptaga omröstningarna i alla dessa 29 ärenden skulle bli alltför vidlyftigt och tröttande, varför vi till dylikt närmare studium utvalt ett antal dylika av skilda typer, representerande olika huvudgrupper av frågor.

De mest uppmärksammade protokollräkningarna berörande försvarsfrågor äro givetvis de tre i andra kammaren, som avgjorde utgången av den stora försvarsrevisionen 1925. I huvudvoteringen stodo här med praktiskt taget obrutna led de fyra vänsterpartierna mot höger och bondeförbundet. Deltagandet var rekordmässigt. Den andra omröstningen gällde högerns yrkande på ordinarie anslag å $\frac{1}{2}$ milj. kr. till skytterörelsen. Härför röstade utom högern och bondeförbundet även alla liberaler samt 7 frisinnade eller sammanlagt 97, mot 126 för utskottet¹. Den tredje omröstningen stod om

¹ Här och i det följande ha några vid endera eller båda av de behandlade riksdagarna ej partiskrivna riksdagsledamöter hänförts sålunda: till högern herrar Hj. Håmmarskjöld och K. J. Ekman samt till frisinnade folkpartiet herrar v. Stockenström, Olsson i Hov och Wikström jämte fröken Hesselgren.

en högerreservation för ett förhöjt anslag till flottans ersättningsbyggnad. Till förmån för denna röstade utom högern den stora massan av bondeförbundet, tvenne liberaler och den folkfrisinnade herr Jeppsson. För utskottet röstade den stora majoriteten av vänstermän jämte bondeförbundarna Svensson i Grönvik och Andersson i Ovanmyra.

Vid 1926 års riksdag väcktes frisinnade motioner i båda kammarna om skrivelse med begäran om utredning i syfte att vid val till andra kammaren tillförsäkra partierna mandat i förhållande till deras sammanlagda rösttal. Till konstitutionsutskottets avstyrkande utlåtande hade de frisinnade utskottsledamöterna fogat en reservation till förmån för motionerna. För denna reservation röstade i första kammaren, där protokollräkning begärdes, samtliga folkfrisinnade, alla liberaler utom 3 och alla bondeförbundare utom 3 (bland dessa 2 »intellektuella») jämte två socialdemokrater, tillsammans 35, mot 78 för utskottet.

I ett av statsutskottet vid riksdagen 1925 tillstyrkt kungl. förslag rörande omorganisation av byggnadsstyrelsen föreslogs bl. a. inrättandet av en byggnadschefsbefattning. Reservation häremot avgavs i utskottet av herr Widell (h) m. fl. Vid omröstningen i andra kammaren för »gemensam votering» begärdes protokollräkning. Utskottet fick en majoritet av 105 röster, vars kärna utgjordes av 86 från regeringspartiet. En obruten front till förmån för reservationen, som samlade 93 röster, uppvisade bondeförbundet, och liksom endast några stänkröster inom socialdemokratiska partiet avgåvos för reservationen, röstade endast 2 högermän för Kungl. Maj:t. De båda borgerliga vänsterpartierna klövös precis mitt itu, 12 frisinnade och 2 liberaler på vardera sidan.

Vid riksdagen 1925 väcktes frisinnade motioner om skrivelse rörande sådan ändring i bestämmelserna angående försäljning av rusdrycker, att kringliggande kommuner tillerkändes behörigt inflytande på beviljandet av försäljningsrättigheter i viss kommun och villkoren därför. Motionen avstyrktes av bevillningsutskottet, men reservationer avgåvos, bl. a. av herr Johan Bergman m. fl. till förmån för den frisinnade linjen. Vid avgörandet i andra kammaren begärdes anteckning i protokollet. För utskottet avgåvos härvid 112 röster och för den Bergmanska reservationen 82. Denna gång var det de borgerliga vänsterpartierna — ehuru på olika sidor — som, jämte kommunisterna, stodo eniga. Största splittringen uppvisade bondeförbundet, varav 10 gingo med utskottet och 9, däribland alla 4 från landsändarna norr om Dalälven, med reservationen, och därnäst socialdemokraterna med resp. 49 och 38. Av högerns positivt röstande 55 medlemmar stödde blott 5, huvudsakligen representerande Jönköpings län och norra Norrland, Bergmanska linjen.

Vid 1926 års riksdag väcktes en socialdemokratisk motion om sänkning av stärkelsetullen med 50%. Denna avstyrktes av bevillningsutskottet, men en vänsterreservation till förmån för densamma var fogad till utlåtandet. Vid protokollräkning i andra kammaren

röstade för utskottet 93 riksdagsmän, nämligen samtliga bondeförbundare och även hela högern utom två storstadsrepresentanter, vidare den övervägande delen av de frisinnade jämte en liberal lantbrukare samt dessutom — de fyra socialdemokraterna från potatisodlingens centrum, Kristianstads län. Minoriteten, 89 ledamöter, sammansattes av den stora massan socialdemokrater, 3 frisinnade norrlänningar, ett par högermän, ett par kommunister och liberalen herr Röing. Ej mindre än 13 riksdagsmän, varav 5 frisinnade, avstodo.

De modernnäringen berörande frågorna, vilka avgjordes genom protokollsräkning i endera eller båda kamrarna, voro såväl talrika som intressanta som studieobjekt. De två exemplen här nedan hänförde sig till sistförflutna riksdagen. — Ett flertal från höger och bondeförbundshåll väckta motioner avsågo ändringar i väglagen, åsyftande rättvisare fördelning av vägskatten m. m. Jordbruksutskottet ställde sig förstående och föreslog skrivelse i flera punkter, ehuru det ej gick med på de längst gående jordbrukarekraven. För huvudreservationen till utlåtandet stod herr Andersson i Grimbo (bf), som föreslog skrivelse med begäran om skyndsamt utredning rörande rättvisare fördelning av väghållningsbesväret på landet. För utskottet, som vid protokollsräkningen i andra kammaren samlade en majoritet av 106 röster, röstade praktiskt taget hela socialdemokratiska partiet jämte kommunisterna, vidare 16 högermän och 4 frisinnade samt 1 liberal. Minoriteten utgjordes av alla de 21 deltagande bondeförbundarna jämte 30 högermän, 17 frisinnade och 1 socialdemokrat. — En kungl. proposition angående anslag till främjande av avdikning av viss mark i landets nordligare delar, innebärande mera restriktiva bestämmelser än tidigare, blev i stort sett tillstyrkt av jordbruksutskottet. Huvudreservationen, som var avgiven av 6 riksdagsmän ur skilda partier, vände sig mot förslaget, att av utdikningsbidraget till oodlad mark endast halva kostnaden skulle utgå i statsbidrag och resten intill halva kostnaden, sedan viss del av området blivit odlad. Protokollsräkning företogs i båda kamrarna, och i båda nådde reservationen majoritet, resp. 60 mot 50 och 115 mot 69. I första kammaren röstade för utskottet 24 socialdemokrater och 22 högermän jämte några liberaler och bondeförbundaren herr Westman. Majoriteten var mer mångsidigt sammansatt, i det att vid sidan av hela det frisinnade partiet slöto upp 16 socialdemokrater, 12 högermän, 7 bondeförbundare och 5 liberaler. I andra kammaren röstade jämte 62 socialdemokrater endast 4 högermän och 3 frisinnade för utskottslinjen, medan majoriteten utgjordes av 46 högermän, 28 socialdemokrater och 24 frisinnade förutom samtliga positivt röstande bondeförbundare, liberaler och kommunister, resp. 11, 3 och 3.

Vid 1925 års riksdag väckte herr Winberg motion om avskaffande av den s. k. Åkarpslagen. Vid första lagutskottets avstyrkande utlåtande voro fogade dels en frisinnad reservation för utredning i syfte att undanröja de gällande bestämmelsernas ensidiga karaktär,

dels en socialdemokratisk till förmån för motionen. I första kammaren — det var endast här, som protokollräkning ägde rum — utslogs den sistnämnda i votering om kontraposition. För utskottslinjen röstade högern och bondeförbundet, för den frisinnade reservationen vänsterpartierna, resp. 40 och 61. Ej mindre än 12 riksdagsmän, varibland 10 socialdemokrater, avstodo från att rösta.

Bland de senare årens riksdagsärenden berörande det kyrkliga området var ju frågan om borgerlig begravning den måhända mest uppmärksammade. Det kungl. förslaget till 1925 års riksdag innebar som bekant bl. a. möjlighet att i kyrka förrätta jordfästning även i annan ordning än svenska kyrkans. Mot denna anordning, vilken tillstyrktes av första lagutskottet, reserverade sig 3 högermän och 1 bondeförbundare. I båda kamrarna företogs protokollräkning i denna punkt, och röstade härvid för utskottet alla vänsterpartierna (67 resp. 127), medan reservationen stöddes av praktiskt taget hela högern jämte den vida övervägande delen av bondeförbundet (39 resp. 63). De tre bondeförbundarna i vardera kammaren, som gingo med vänstern, torde i betydande utsträckning ha representerat frikyrkliga valmän. Beträffande förutsättningarna för begravning av medlem av svenska kyrkan utan jordfästning i kyrkans ordning hade i en reservation av herr af Ekenstam förordats något strängare bestämmelser än Kungl. Maj:t och utskottet föreslagit. I andra kammaren företagen protokollräkning rörande denna punkt utföll ungefär som nyssnämnda omröstning, ehuru några högermän från de frireligiöst betonade landsändarna Jönköpings och Örebro län röstade för utskottet.

De här ovan ej behandlade protokollräkningarna gällde följande 20 riksdagsfrågor: anslag på 500,000 kronor för budgetåret 1925—26 till det frivilliga skytteväsendet, census för valbarhet till första kammaren, den kvalificerade majoriteten vid avgörandet av kommunala frågor rörande anskaffande av mark eller kredit för bostadsändamål, det politiska och kommunala utskyldsstreckets, ändrat föredragnings sätt i regeringsrätten, överflyttning av kyrkoärendena från ecklesiastik- till justitiedepartementet, grunderna för avsättning till statsverkets fond av rusdrycksmedel, maximigränsen för utminuter av spritdrycker, inlösning av stamaktierna i A.-Bol. Vin- & Spritcentralen, undersökning rörande systembolagens samt Vin- & Spritcentralens och deras dotterbolags verksamhet, utförelsebevis för spannmål, nedsättning av sockertullen jämte sänkning av sockerskatten, påskyndandet av lagstiftningen om expropriation för främjande av kolonisationen, understödjande av verksamheten vid Weibullsholms växtförädlingsanstalt, planmässig styckning av kronoegendomar, disposition av egnahemslånefonden under 1927 m. m., upphävande av legostadgan, grunderna för statens arbetslöshetspolitik (Stripaaffären), förbud mot anordnande utan polismyndighets tillstånd av demonstrationståg m. m. på allmän plats å landsbygden samt slutligen rätt till fria resor på landets järnvägar för riksdagsmän.

En fördelning av samliga 29 ärenden efter deras natur visar, att 2 berörde försvarsväsendet, 4 grund- och kommunallagar, 3 förvaltningen, 5 alkohollagstiftningen och därmed sammanhängande spörsmål, 3 tullar, 6 jordbruket (exkl. jordbrukstullar), 4 sociallagstiftning och 1 kyrklig lagstiftning, vartill kom fråga om riksdagsledamöternas fria järnvägsresor. Tidstypiskt är, att inemot hälften av samtliga frågor otvetydigt voro socialt betonade, medan som i viss mån typiskt svenskt kan anses, dels att nästan en tredjedel mer eller mindre direkt berörde moderneringen, dels och framför allt, att ungefär en sjättedel av alla angingo rusdryckslagstiftningen eller -hanteringen.

Det är givet, att ju mera betydelsefull en fråga är antingen från allmän politisk synpunkt eller ur ett eller flera partiets synvinkel, desto bättre disciplin och sammanhållning vid dess avgörande i riksdagen. Ett minimikrav på en riksdagsgrupp, som vill göra anspråk på partinamnet, måste vara, att den på partisammanträdena kan enas om och vid avgörandena uppvisa ett samlat uppträdande i viktigare programpunkter eller sådana frågor, som bli ledmotiv i valkampanjerna. Flera exempel på dylika ärenden givas här, och har partidisciplinen vid omröstningarna i dessa genomgående varit mycket god. Vad de mindre viktiga frågorna beträffar har även här sammanhållningen vid avgörandena i kamrarna i en del fall varit, man vore frestad att säga, onödigt god, så att antalet av de utpräglade eller i det närmaste strikta partivoteringarna sammanlagt utgjorde inemot en tredjedel av samtliga. Man får emellertid icke glömma, att en riksdagsledamot i de synnerligen talrika fall, då han ej är särskilt insatt i eller intresserad av ett ärende eller ock tveksam om, hur han skall avgiva sitt votum, i regel röstar på samma sätt som sina partikamrater.

Studerar man röstgivningen inom de olika partierna — bortsett från kommunistiska partiet, som ju i första kammaren ej erbjuder tillräckligt material — vid alla protokollräkningar ur disciplinär synpunkt, visar det sig, att den jämförelsevis bästa sammanhållningen var till förmån inom högerpartiet och därnäst, likvärdiga sins emellan, de stora mellanpartierna, bondeförbundet och de folkfrisinna. Något större splittring i genomsnitt utmärkte socialdemokratiska partiet, medan den allra största sönderingen konstateras inom det minsta av de fem partierna, det liberala. Givetvis kunna inga fullt allmängiltiga slutsatser dragas av det ganska begränsade materialet. Det sist anförda bekräftar visserligen, vad man redan förut visste eller hade på känn. I icke mindre än 16 av de 36 fall av protokollräkning, som här kommit ifråga (några i andra kammaren ha för partiets del uteslutits på grund av ringa deltagande), stod liberalerna mer eller mindre fullständigt söndrade. Mera överraskande synes det, att socialdemokraterna, som ha namn om sig att vara ett homogent och väldisciplinerat parti, komma på platsen närmast efter de liberala, visserligen nära de folkfrisinna och bondeförbundarna men markerat åtskilda från högern.

Vad sammanhållningen vid avgörandet av olika slag av ärenden beträffar spelar det ju naturligtvis med ett så pass litet studiematerial en betydande roll, i vilken omfattning synnerligen betydelsefulla frågor ingå i de olika grupperna. Att försvarsfrågor och sociala ärenden få den fördelaktigaste ställningen torde dock icke enbart bero på, att dessa kategorier av frågor inneslöto ett par riksviktiga avgöranden. God disciplin visade partierna även i grundlags- och kommunallagsfrågor, dålig däremot vid avgörandet av ärenden rörande förvaltning, alkohollagstiftning och jordbruk, medan tullfrågorna intogo en mellanställning.

Med avseende på partiernas mer eller mindre samlade uppträdande vid besluten i de skilda slagen av ärenden må nämnas, att disciplinen inom högerpartiet var sämst i de socialt betonade jordbruksfrågorna, inom bondeförbundet vid ärenden rörande nykterhetslagstiftningen. De folkfrisinnade voro fullständigt splittrade vid de frågor, som rörde förvaltningen, medan sammanhållningen var god i grundlags-, tull-, jordbruks- och sociala ärenden liksom egentliga nykterhetsfrågor. Socialdemokraternas meningar voro mest delade, då det gällde jordbruks- och alkoholfrågor. I tullfrågorna var liberala partiet det enda, inom vilket remnor uppenbarade sig, liksom i försvarsfrågorna det frisinnade.

I de ärenden, där omröstningen i stort sett gått helt efter partilinjer, kan man konstatera två eller, om man så vill, tre uppställningar: dels höger mot vänster, nämligen vid omröstningarna om försvarsväsendets omorganisation, utskylsstrike, sockertullen, Åkarslagstiftningen, legostadgans avskaffande och den borgerliga begravnigen, dels de borgerliga partierna mot socialismen-kommunismen vid avgörandena angående den kvalificerade majoriteten vid vissa kommunala beslut, undersökning rörande systembolagens verksamhet (den ende deltagande liberalen röstade med yttersta vänstern), påskyndandet av expropriationslagstiftningen, planmässig styckning av kronoegendomar (endast i andra kammaren; de två röstande kommunisterna gingo med de borgerliga) och Stripaaffären, dels slutligen i ett fall, där dock en viss splittring förefanns, nämligen i fråga om rättvisare mandatfördelning mellan partierna vid andrakammarval, de två stora partierna mot de smärre.

I de frågor, vid vilkas avgörande i endera eller båda kamrarna mer eller mindre djupgående revor yppades inom partileden, hade de splittrande faktorerna än en övervägande ekonomisk intressebetoning, än huvudsakligen ideell karaktär, allt efter ärendenas art, varjämte i ett par ganska obetydliga frågor, där anställandet av protokollräkning för den utomstående synes ganska meningslöst, personliga eller andra tillfälliga moment tyckas ha haft största betydelsen. Redan i det föregående har i några fall antytts, huru som röstfördelningen haft en lokal inriktning. Detta är i själva verket mycket vanligt, något som säkerligen står i samband med, att regionalt betonade ärenden, särskilt på jordbrukets område, upptaga ett mycket stort rum på riksdagens arbetsschema och äro före-

mål för livligt intresse, vilket i sin tur givetvis sammanhänger med svenska riksförsamlingens alltjämt ganska rustika karaktär och bostadsbandet för andrakammarledamöterna. De jämförelsevis starka motsättningarna i ekonomiskt och socialt avseende mellan olika delar av vårt vidsträckta land jämte det framträdande regionalistiska draget i Sveriges historia ännu i sen tid torde väl också bidra till förklaringen av detta förhållande.

För partisammanshållningen i många frågor spela i varje fall dylika bygde- och lokalpolitiska synpunkter en mycket stor roll. Vad då först beträffar de mera ideellt betonade partiskiljande faktorerna utgöras dessa här av dels och framför allt nykterhetsfrågan, dels de frikyrkliga rörelserna. Motsättningen mellan förbudsvänner och antiförbudsmän går mitt igenom alla partier utom kommunisterna samt de folkfrisinnade, vilka ju på senaste tid organiserats med förbudet som samlande programpunkt. Den liberala andrakammargruppen består väl av förbudsmotståndare, men partikamraternas i första kammaren ställning i detta avseende torde vara mer svårbestämbar. Huru som helst är ju denna motsättning av ganska speciell art och förbudet därjämte f. n. inaktuellt i svensk politik. För den mera förbudsvänliga linjen röstade i frågan om sänkning av maximigränsen för utminuterung av spritdrycker i första kammaren rätt obetydliga minoriteter av socialdemokraterna, högern och bondeförbundet jämte ungefär halva liberala partiet, i andra kammaren något så när samma proportion socialdemokrater och högermän som i medkammaren men en mycket betydande minoritet av bondeförbundet, däremot endast en liberal. I ärendet rörande grannkommuners inflytande på beviljandet av försäljningsrättigheter förekom i andra kammaren större splittring blott inom bondeförbundet, som klövs ungefär mitt itu, och socialdemokraterna, bland vilka den för Bergmanska linjen röstande fraktionen var mycket betydlig.

Partisplittringen vid avgörandet av nykterhetsfrågorna får liksom även de kyrkliga (jämför härom i det föregående) visserligen oftast en regional anstrykning genom att vissa landsdelar såsom Småland, Dalarne och Norrland sända förhållandevis flera förbudsvänliga resp. frikyrkligt intresserade representanter än andra landsdelar. Men vid vissa, i allmänhet ekonomiskt betonade ärenden spela lokala synpunkter en betydligt mera dominerande roll. Att börja med kan här konstateras en motsättning mellan stad och landsbygd, vilken ju icke är av lokal natur i egentlig mening utan snarare allmänt ekonomisk-social. Den framträdde renast vid avgörandet av frågan om dispositionen av egna hemslånefonden samt därefter vid vägskattens fördelning. Det visar sig här, att de partier, som på det hela taget höllo bäst ihop, voro bondeförbundet och de folkfrisinnade eller just de partier, inom vilka lantmannaelementen utgöra den vida övervägande delen. I det förra ärendet ingå i den mera »småbrukarvänliga» minoriteten sammanlagt 47 högermän och socialdemokrater, av vilka nära hälften jordbrukare,

medan av motsidans 96 röstande från samma två partier lantbrukarne icke ens representerade en femtedel. Vid den senare omröstningen voro av de 4 frisinnade, som stödde utskottets hemställan, 3 icke-jordbrukare.

Mellan dessa nu berörda frågor och de mer speciellt lokalbetonade ärendena kan icke alltid en tydlig gräns uppdragas. Som exempel på sistnämnda slag må anföras den i det föregående berörda frågan om avdikning av viss mark. Bland dem, som röstade för reservationens mer generösa linje, befunno sig i båda kamrarna alla representanter för Norrland, Dalarna och Värmland. En snarlik uppställning förefanns i frågan om planmässig styckning av kronoegendomar. För utskottets avstyrkande av skrivelseförslaget röstade exempelvis i första kammaren endast 4 riksdagsmän från Dalarna—Norrland, i andra kammaren endast 1 från de två nordligaste länen. Även i andra fall kunna speciella bygdesynpunkter skapa frondörer inom partierna. I det föregående har omnämnts de 4 nordöst-skånska socialdemokraternas separatism i stärkelse tullfrågan. För övrigt må anföras, att 2 frisinnade från Kalmar och Blekinge län voro ensamma från detta parti om att gå med högerpartierna vid omröstningen om sockertullen, att de 3 bondeförbundare, som röstade för utredning rörande fria resor på järnvägarna för riksdagsmän, alla voro norrlänningar, samt att Blekingsbon herr Jeppsson, som ovan nämnts, var den ende frisinnade, som 1925 stödde högerreservationen till förmån för större anslag åt flottans ersättningsbyggnad.

Även den nästan ständigt aktuella frågan om karaktärsskillnaden mellan kamrarna kan — låt vara ur en mycket begränsad synpunkt — bli belyst genom ett studium av de fullt jämförbara protokollsräkningarna. En dylik skillnad kommer egentligen endast till synes i vissa jordbruksärenden jämte ett par nykterhetsfrågor. Med avseende på de förra framträder den karaktärsolikheten, att för högerens del den mera återhållsamma politiken kan påräkna en stor majoritet i första kammaren, medan för andra kammaren raka motsatsen gäller. Vad socialdemokraterna angår synas utskottsmajoritetens försiktigare kompromisslinjer i regel samla betydligt större majoritet i andra kammaren än i första. Vid avgörandena i en del nykterhetsfrågor kan för bondeförbundets vidkommande konstateras, att andra kammaren uppvisar förhållandevis mycket större kontingent nykterhetsmän än medkammaren. Vid beslutet i frågan om grunderna för avsättning till rusdrycksmedelsfonden intogo socialdemokraterna helt motsatt ställning i de båda kamrarna. Det kan ju synas kuriöst, att i socialt betonade jordbruksärenden första kammarens socialdemokrater äro radikalare än andra kammarens, men exemplen här avse frågor med norrländsk inriktning, där herr Lindhagens placering ej torde vara utan betydelse, varjämte man också måste komma ihåg senatens benägenhet att i högre grad än medkammaren fatta sina beslut efter fri, saklig prövning med bortseende från hänsyn till regeringens eller

utskottens prestige o. dyl. Övriga konstaterade olikheter torde tillfyllt förklaras av kammargruppernas olika personuppsättning.

Att den bestående partiuppställningen hänför sig till ett för ganska länge sedan passerat allmänpolitiskt läge har från många skilda håll påpekats. Våra nuvarande politiska partinamn äro nöttå klichéer, partiorganisationerna leva kvar som former utan levande innehåll i kraft av den politiska tröghetslagen. Men det är svårt att profetera om, efter vilka linjer den snart oundvikliga omgrupperingen kommer att ske. Vårt här utnyttjade material är givetvis för begränsat att tillåta några allmängiltiga slutsatser i detta avseende. Den i grunden betydelsefullaste av de i det förestående berörda motsättningarna torde måhända vara den mellan stad och landsbygd, ehuru man ju måste medge, att den reva, som här kommer till synes inom de stora partierna huvudsakligen i frågor berörande jordbruket och dylikt, åter hoplappas vid avgörandena i riksviktiga frågor på t. ex. social- eller försvarspolitikens område. Vår tid synes dock tendera åt att sätta likhetstecken mellan ekonomiskt och politiskt intresse. Vi ha också på senare tid bevittnat, hur det på inhomogen ekonomisk och social bas fotade liberala partiet fallit sönder, sedan dess ursprungliga arbetsprogram genomförts, vi ha sett — låt vara under osedvanligt gynnsamma förhållanden — ett renodlat agrarparti organiseras i Sverige, vi ha på sistone fått höra socialdemokraternas ledare uppställa som ett närliggande mål alla fackligt enrollerade arbetares obligatoriska partianslutning m. m. av liknande slag, men om allt detta är ett säkert tecken på allmän partipolitisk nyorientering på grundval av rena ekonomiskt-socialt likartade gruppintressen, därom är i närvarande stund svårt att döma.

Viking Källström.

Konstitutionella frågor Av de förslag till ändringar i grundlagen, vid 1927 års riksdag, som under året framstälts, har endast ett lett till positivt resultat så till vida som skrivelse med begäran om utredning avlåtits till Kungl. Maj:t. Förslaget gällde den under de senaste åren ofta debatterade lagrådsinstitutionen. Icke mindre än tre motioner väcktes i denna fråga. I en motion (I: 8), undertecknad av flera förutvarande medlemmar av den Sandlerska regeringen, hemställdes om skrivelse till Kungl. Maj:t med begäran om utarbetande och framläggande för 1928 års riksdag av sådana grundlagsändringar, som erfordrades för avskaffande av lagrådsgranskningen av lagförslag. Enligt motionen skulle granskningen av lagförslag helt överföras till justitiedepartementet, vars personal i samband härmed borde utökas. I en annan motion (I: 201) hemställdes likaledes om utredning rörande lagrådets avskaffande eller, subsidiärt, om begränsning av området för lagrådsgranskningen. Till grund för de båda motionerna låg tydligen till väsentlig del

uppfattningen, att lagrådsgranskningen, sådan den för närvarande vore gestaltad, i viss mån färgades av politiska lämplighetssynpunkter och att den i icke ringa grad fördröjde lagstiftningsarbetet. I en tredje motion (II: 285) framställdes ett mera begränsat utredningsförslag; för att ernå en snabbare handläggning av mål och ärenden i regeringsrätten borde det tagas under övervägande, huruvida icke bestämmelsen om ett regeringsråds deltagande i laggranskningen kunde borttagas.

I sitt betänkande rörande de framställda förslagen ingick KU (utlåtande nr 16) i ett tämligen utförligt försvar för lagrådsgranskningens bibehållande. Utskottet berörde härvid möjligheten att överflytta lagrådets granskningsplikt till högsta domstolen och erinrade om att högsta domstolens ledamöter förra året, då ett förslag härom remitterats från justitiedepartementet, bestämt tagit avstånd från denna tanke. Att överföra laggranskningen till en förstärkt lagavdelning inom justitiedepartementet vore jämväl enligt utskottets mening olämpligt: »den självständiga och oberoende laggranskningen skulle därmed försvinna». Tanken på en begränsning av lagrådets verksamhetsområde avvisades likaledes under hänvisning till tidigare anförda skäl. Däremot ansåg utskottet en sådan omläggning av laggranskningen tänkbar, att ett regeringsråds obligatoriska medverkan bleve utesluten. Med hänsyn till den stora arbetsbalansen inom regeringsrätten skulle en dylik anordning vara fördelaktig och några avgörande principiella betänkligheter funnes icke mot densamma. Utskottet hemställde därför »att riksdagen måtte i skrivelse till Kungl. Maj:t anhålla, att Kungl. Maj:t ville verkställa utredning, huruvida genom ändring i regeringsformens bestämmelse om ett regeringsråds permanenta deltagande i laggranskningen samt andra därmed sammanhängande åtgärder så betydande fördelar stå att vinna i form av en snabbare handläggning av mål och ärenden i regeringsrätten, att därav uppvägas de betänkligheter, som kunna anföras mot försvagandet av lagrådets sammansättning, ävensom för riksdagen framlägga det förslag, vartill utredningen kan föranleda». Vid utskottets yttrande voro tre reservationer fogade; en socialdemokratisk ledamot hemställde om bifall till motionen I: 8 och en annan om utredning rörande laggranskningens överflyttande till högsta domstolen.

Utskottets hemställan bifölls utan votering av båda kamrarna, vadan alltså de två förstnämnda motionerna avslogos och utredning begärdes rörande ändring i lagrådets sammansättning (riksdagens skrivelse nr 139). Debatterna syntes ådagalägga, att den opposition mot lagrådsgranskningen, som under senare år vid flera tillfällen kommit till uttryck, nu väsentligen försvagats.

Frågan om ordensväsendets avskaffande, som tidigare vid flera tillfällen, senast vid 1920 års riksdag, varit före, upptogs innevarande år för första gången i form av ett grundlagsändringsförslag. I en motion i första kammaren, nr 190, av hr Lindhagen, föreslogs nämligen ett tillägg till regeringsformen med förbud mot

ordensutdelning. Konstitutionsutskottets majoritet, bestående av de åtta socialdemokraterna, två frisinnade, en bondeförbundare och en högerman ställde sig i princip på motionärens ståndpunkt. I utskottets yttrande (utlåtande nr 12) främhölls, att ordensutmärkelser numera i många fall utgjorde endast yttre tecken på en viss social eller ekonomisk ställning och ej sällan förvärvades enbart genom ekonomiska uppoffringar; under dessa förhållanden vore det tvivelaktigt, om statens värdighet och nytta vore betjänta av ordensväsendets fortvaro. Utskottet hemställde därför om skrivelse till Kungl. Maj:t med anhållan om övervägande, huruvida icke de Kungl. svenska riddarordnarna borde avskaffas. Mot utskottets förslag reserverade sig åtta ledamöter, som, under anförande av ett initiativ i denna fråga borde komma från regeringen, hemställde om avslag å motionen.

Konstitutionsutskottets förslag bifölls av andra kammaren med 115 röster mot 61. Första kammaren avtog däremot utskottets hemställan med 68 röster mot 50, vadan frågan alltså förföll.

Övriga grundlagsfrågor ha erbjudit ringa intresse. Ett förslag om minskning av riksdagsmännens arvoden avstyrktes av KU och avlogs av båda kamrarna; KU framhöll bland annat, med hänvisning till en inom Socialstyrelsen verkställd utredning, att den stegring av riksdagsmannaarvodet, som under senare år skett, icke vore för hög i förhållande till den allmänna inkomstnivåns utveckling och att alltså det nu utgående arvodet måste betecknas såsom fullt skäligt (utlåtande nr 15). Ett förslag om minskning av antalet ledamöter i riksdagens båda kamrar blev jämväl av KU avstyrkt och av kamrarna avslaget. Samma öde drabbade motioner om förkortning av propositionstiden, om riksdagstalmännens funktionering även mellan riksdagarna samt två av hr Lindhagen väckta förslag om en mera genomgripande revision av vårt statsskick. Frågan om omläggning av valmetoden framfördes i år, såsom de närmast föregående åren, från liberalt håll; man föreslog »en utredning rörande sättet för sådan ändring i riksdagsordningens bestämmelser om val av ledamöter i riksdagens kamrar, att valet står mellan personer och icke mellan partier». KU avstyrkte de väckta motionerna — varvid två socialdemokrater och en liberal i princip uttalade sig för bifall — och båda kamrarna avlogo desamma med överväldigande majoritet.

Förslag om ganska väsentliga förändringar i vallagen framställdes dels i en kungl. proposition (nr 188) dels i vissa i samband med denna behandlade motioner. I propositionen framställdes ändringsförslag i tre skilda hänseenden. *Dels* föreslogs med anledning av en utredningsbegäran från riksdagens sida år 1924 införande i vallagen av bestämmelser, åsyftande ett snabbare offentliggörande av andrakammarvalens resultat; detta skulle ske genom anordnande av en preliminär röstsammanräkning inför valförrätaren omedelbart efter röstavlämnandets slut samt förpliktelse för länsstyrelserna att så snart som möjligt företaga den definitiva

sammanräkningen. *Dels* skulle enligt förslaget bestämmelserna angående tid för valförrättningen ändras: bestämmelsen om uppehåll i val under gudstjänsttid skulle utgå och valet regelmässigt pågå från kl. nio f. m. till kl. tre e. m. (förut endast till två) samt därefter å landet från kl. fem (förut sex) till kl. åtta e. m. och i stad (liksom förut) från kl. fem till kl. nio e. m. *Dels* slutligen skulle — i anslutning till vad som förra året beslöts för de kommunala valens vidkommande — benämningarna kartell-, parti- och fraktionsbeteckning införas i stället för uttrycken parti-, underparti- och fraktionsbeteckning samt härav betingade ändringar vidtagas i bestämmelserna om rösternas sammanräkning.

De väckta förslagen tillstyrktes i huvudsak av KU, som dock företog en formell omarbetning av lagtexten. Endast på en punkt ställde sig KU *i sak* avvisande till propositionen. Utskottet ansåg nämligen ej, att bestämmelsen om uppehåll i val under gudstjänsttid borde borttagas. I stället föreslogs ett förtydligande av ifrågasvarande bestämmelse, varigenom denna skulle erhålla följande lydelse: »dock att, där högmässogudstjänst å valdagen hålles i den församling, till vilken valdistriktet hör, uppehåll göres för den tid gudstjänsten pågår». KU:s förslag, som var så gott som enhälligt, bifölls i alla delar av båda kamrarna (riksdagens skrivelse nr 150).

Ett par motioner om mindre ändringar i gällande valbestämmelser avstyrktes av KU och avslogos av båda kamrarna. Så skedde i fråga om ett förslag om utsträckning av rätten att rösta utan personlig inställelse och ett förslag om att valsedlars storlek och beskaffenhet skulle genom lag regleras.

Förslag om förliknings- och skiljedomstraktater med Belgien och Österrike ha genom kungl. propositioner förelagts riksdagen och av denna godkänts (riksdagens skrivelser nr 74 och 75). Avtalen ifråga gingo i vissa avseenden längre än tidigare avslutade avtal med stater utanför den Skandinaviska gruppen.

Kommunalförfattningsfrågor Redan innan förenämnda kungl. proposition nr 188, som bland annat innehöll förslag till bestämmelser om snabbare offentliggörande av resultaten vid andra-kammarval, behandlats, föreslog KU i anledning av väckta motioner en utredning i detta hänseende beträffande vissa kommunala val. Förslaget bifölls av riksdagen, som i enlighet härmed hos Kungl. Maj:t hemställde, »att Kungl. Maj:t ville låta verkställa utredning, huruvida sådana ändringar må kunna vidtagas i gällande föreskrifter angående landstingsval och kommunalfullmäktigeval, att utgången av dessa val tidigare än nu sker bliver känd, ävensom för riksdagen framlägga de förslag, vartill utredningen må föranleda» (riksdagens skrivelse nr 58).

Ifrån bondeförbundshåll föreslogs i en rad såväl i första som i andra kammaren väckta motioner en kraftig skärpning av bestäm-

melserna om kvalificerad majoritet vid kommunala beslut. Enligt motionerna skulle såväl i förordningarna om kommunalstyrelse på landet och i stad och kyrkostämmoförordningen som i landstingslagen införas bestämmelser, enligt vilka kvalificerad majoritet *under alla förhållanden* skulle fördras vid beslut om beviljande av anslag för ändamål eller behov, för vilket anslag icke utginge under det löpande året, samt vid beslut om höjande av visst under det löpande året utgående anslag. Två tredjedels majoritet skulle alltså krävas för alla anslagsbeslut, som icke innebure förnyande av under det löpande året med samma belopp utgående anslag. Dessa motioner avstyrktes av KU, som ansåg förslagen innefatta en alltför stark begränsning av den kommunala självstyrelsen, och avslogos av båda kamrarna; endast på bondeförbundshåll uttalade man sympati för förslagen.

Slutligen må nämnas att en motion med förslag om vissa jämknings- i kungl. stadgan om proportionellt valsätt av den 13 juni 1913 avslagits.

H. T—n.

Den nya tyska lagen om arbetsdomstolar.

I.

Den nya tyska lagen om arbetsdomstolar, som inom kort (den 1 juli 1927) träder i kraft, erbjuder ett mycket stort intresse såväl för rättsteoretikern-juristen som för arbetarrörelsen. Den betecknar en ny fas i den tyska arbetsrättens utveckling och ett betydande framsteg i Tysklands socialpolitik, vilken som bekant i många avseenden tjänar som mönster för den sociala lagstiftningen i Europa. En vittgående, genomgripande reform av den tyska arbetsrättskipningen har sedan länge varit en bjudande socialpolitisk nödvändighet. De gamla yrkes- och köpmannadomstolarna, vilkas uppgift var att reglera tvister rörande arbetsförhållandena, uppfyllde nämligen ej längre de krav, som de sista årtiondenas ekonomiska och sociala utveckling ställt. Dessutom voro hela stora kategorier av arbetare alldeles uteslutna från dessa myndigheters domsrätt, såsom t. ex. kommunikationsministeriets personal och lantarbetarna. Tvister inom dessa grupper voro hänvisade till de vanliga domstolarna. Man saknade således i hög grad en *enhetlig och allmän arbetsrättskipning*. Den nya lagen om arbetsdomstolar avser att göra slut på detta orättvisa och olidliga tillstånd.

Det behöver knappast framhållas, att de fordringar, som i allmänhet ställas på domstolarna i en modern, demokratisk rättsstat, såsom t. ex. de tvistande parternas likställighet, absolut objektivitet och rättvisa, snabbt och billigt förfarande, ha en alldeles särskild betydelse för de fattiga, arbetande lagren inom befolkningen. Dessa fordringar vill den nya lagen i hög grad tillgodose.

Såsom redan antytts, skapar lagen ett nytt system för arbetsrättskipningen: *särskilda myndigheter för arbetsrättskipningen* upprättas. Inom den för arbetstvister avsedda jurisdiktionen särskiljas tre instanser: 1) arbetsdomstolarna, 2) landsarbetsdomstolarna (överdomstolen i varje enskild stat) och 3) riksarbetsdomstolen (högsta instansen i riket). Den största betydelsen för den nya arbetsrättskipningen har första instansen. Arbetsdomstolarna äro fullkomligt självständiga specialdomstolar. Enligt lagens grundidé skall parternas tvist *slutgiltigt* avgöras vid dem. Överklagande (vad och besvär resp. revision) hos de högre instanserna (landsarbetsdomstolarna och riksarbetsdomstolen) får icke ske utom i vissa begränsade fall. Även organisatoriskt äro arbetsdomstolarna självständiga, under det att landsarbetsdomstolarna äro förbundna med landsdomstolarna (d. v. s. de ordinarie överdomstolarna i varje enskild stat), och riksarbetsdomstolen ingår i »Reichsgericht». Emellertid bör här påpekas, att de högre instansernas tekniskt-organisatoriska anknytning till resp. ordinarie överdomstolar ingalunda är till förfång för de nya arbetsdomstolarnas sakliga kompetens eller instansernas enhetlighet. Rättskipningen i arbetsmål faller helt och hållet under arbetsdomstolarnas kompetens. Den har principiellt frångåtts de ordinarie domstolarna.

II.

De nya arbetsdomstolarnas kompetens omfattar alla tvister rörande arbetsförhållandena på två obetydliga undantag när, nämligen tvist om arbetstagares uppfinning, såvida det ej gäller endast götgörelse, samt tvister rörande sjömän. Under arbetsdomstolarna höra framför allt frågor, vilka röra den rättsliga giltigheten av löneavtal samt fullgörandet av de därur omedelbart härflytande förpliktelserna, t. ex. de avtalande parternas s. k. fredsförpliktelse (förpliktelserna att hålla arbetsfred), deras förpliktelse att påverka sina medlemmar till avtalsbestämmelsernas fullgörande samt förpliktelser enligt skiljedoms- och förlikningsavtal. Likaså falla tvister om, huruvida ett kollektivavtal föreligger eller ej, under arbetsdomstolarna. Dit hänskjutas vidare mål, som beröra löneavtalskompetens (rätt att träffa löneavtal), frågor om en utfästelse är rättsligt bindande o. s. v.

Av särskilt intresse är att se, i vilken grad lagen ökar antalet av de personer, som falla under arbetsdomstolarnas kompetens. Lagparagrafen ifråga lyder på följande sätt: »Med arbetstagare i denna lag förstås arbetare och anställda, inklusive lärlingar. Likställda med arbetstagare äro personer, vilka, utan att stå i ett arbetsavtalsförhållande, utföra arbete på uppdrag av viss bestämd person (hemindustriarbetare och andra med arbetstagare jämförliga personer), och detta även när de själva anskaffa råvaror eller tillbehör; med arbetstagare likställda personer äro i förhållande till sina uppdragsgivare även förmän, som erhålla den övervägande delen av sin arbetsförtjänst genom eget deltagande i arbetet. Såsom

arbetstagare få icke räknas laga representanter för offentlig-rättsliga eller privaträttsliga juridiska personer eller föreningar, ej heller personer i deras egenskap av offentliga tjänstemän eller i deras egenskap av anställda vid hären eller flottan» (§ 5 i lagen). Omfattningen är sålunda vida större än i den hittills gällande sociallagstiftningen. Under arbetsdomstolarnas kompetens falla alltså alla tvister rörande arbetare och anställda, såsom affärsbiträden, kontorsbiträden, tekniker, verkmästare, ingenjörer, kemiker, apoteksbiträden, besättning å insjöfartyg, järnvägstjänstemän, järnvägsarbetare, arbetare och tjänstemän vid postverket, hos myndigheter anställda personer, yrkesarbetare, lantarbetare, alla slags hembiträden, lärlingar och alla andra arbetare och anställda, även då de förrätta högre kvalificerat arbete. Att den under arbetsdomstolarna hörande personkretsen på detta sätt utvidgats, kan betraktas som ett resultat av den socialdemokratiska riksdagsfraktionens bemödanden.

För handläggande av arbetarnas och för handläggande av de anställdas tvister bildas inom arbetsdomstolen skilda avdelningar («kammrar»). Likaledes kunna vid behov särskilda fackavdelningar inrättas för tvister inom vissa yrken och vissa grupper av arbetare och anställda. För tvister inom hantverket är inrättandet av särskilda fackavdelningar (hantverksdomstolar) obligatoriskt.

III.

Arbetsdomstolarna sammansättas av lagfarna domare och av bisittare ur arbetsgivarnas och arbetstagarnas led. Med lagfarna («rechtsgelehrte») domare förstår lagen personer, som äro kompetenta till domarämbetet. De behöva sålunda ej vara ordinarie domare, de kunna också vara advokater, magistratsledamöter etc. De icke lagfarna bisittarna, vilka ha titeln arbetsdomare, äro såsom domare inom arbetsrättsväsendet *likställda* med ordförandena och, ifråga om riksarbetsdomstolen, med de i denna såsom lagfarna ledamöter förordnade riksrättsråden. I den offentliga diskussionen om lagförslaget framkom även den uppfattningen, att inga lagfarna domare skulle få sitta i arbetsdomstolarna, men de dåliga erfarenheter man gjort med lekmannadomare i yrkesdomstolarna talade emot realiserandet av denna tanke.

Varje kammare inom arbetsdomstolen skall för att kunna fungera vara sammansatt av en ordförande, en bisittare från arbetsgivaresidan och en bisittare från arbetstagens sidan. För en del i lagen föreskrivna fall skall kammaren bestå av en ordförande och två bisittare från vardera sidan.

Hela arbetsrättsväsendets förvaltning lyder icke enbart under rikets resp. de enskilda staternas justitieministerier, utan för förvaltningen svarar resp. justitieministerium i samråd med resp. socialministerium. Detta innebär, att ingen åtgärd kan vidtagas och alltså ingen till domare förordnas utan *båda* myndigheternas bifall. Denna bestämmelse i lagen har en stor positiv betydelse

för domarekårens objektiva och sakliga sammansättning. Det tyska rättsväsendet hade nämligen under de sista åren förlorat i förtroende hos breda lager av befolkningen, man kunde därför icke anförtro åt detta ensamt att tillsätta domarna. Socialministerierna utgöra tillika en viktig borgen för att endast personer med nödig sakkunskap komma ifråga som domare. Detta villkor är klart uttryckt i lagen. Det heter, att de ifrågavarande myndigheterna få till ordförande förordna endast sådana personer, »som äga kunskap och erfarenhet i arbetsrättsliga och sociala frågor. Ordförande och deras ställföreträdare skola i regel vara ordinarie domare ...». »Andra personer få förordnas till domare endast om de enligt sin levnadsställning kunna anses vara varken arbetsgivare eller arbetstagare och äro kompetenta till domareämbetet» (§ 18). I andra och tredje instansen måste ordföranden vara ledamot av den domstol, vid vilken arbetsdomstolen bildats, nämligen vid ifrågavarande landsrätt resp. vid riksretten. Men även här gäller såsom förutsättning att ordföranden skall vara erfaren i arbetsrättsliga och sociala frågor. I och med kallelsen bli ordförandena domare och äro såsom sådana oavsättbara för den tid, för vilken de förordnats.

Bisittarna utses från kandidatlistor, som för detta ändamål inlämnats av arbetsgivarnas och arbetstagarnas ekonomiska sammanslutningar på platsen. Till bisittare utses män och kvinnor, som fyllt 25 år. Endast sådana personer få utses, som minst ett år varit verksamma som arbetsgivare eller arbetstagare inom arbetsdomstolens område. Till bisittare kan från arbetstagesidan utses även arbetslös person. För arbetstagesbisittarna förefinnes ett särskilt rättsskydd. En bestämmelse i lagen (§ 26) förbjuder arbetsgivare att förfördela arbetstagare för att de tillhöra arbetsdomstolen eller för deras verksamhet där.

IV.

Genom en del bestämmelser söker lagen uppnå ett snabbt och billigt förfarande. På alla stadier är förlikningsförfarande föreskrivet. Detta gäller icke blott rättegångens början; även under domstolsförhandlingarnas förlopp skall uppmärksamheten städse vara inriktad på tvistens uppgörande i godo. Alla tider — för rättegångens inledande, för kallelse och för val — ha satts kortare än i ordinarie domstolsförfarandet. Likaså ha avgifterna satts betydligt lägre än vid ordinarie domstolarna. Av särskilt intresse är den bestämmelsen i lagen, att i första instansen — vid arbetsdomstolarna — advokater eller överhuvud personer, som ha till yrke att uppträda såsom ombud inför domstol, äro principiellt uteslutna från rätten att uppträda såsom ombud eller rättegångsbiträden åt de tvistande. Denna bestämmelse får sin förklaring därav, att användandet av advokater skulle försätta den ena parten, den ekonomiskt svagare, d. v. s. arbetstagesarna, som icke ha råd att honorera en advokat, i ett ogynnsammare läge inför domstolen. Dess-

utom framhölls att användandet av advokater såsom ombud eller rättegångsbiträden skulle inverka förlängande på processen. I själva verket voro advokaterna redan vid de gamla yrkes- och köpmanndomstolarna avskaffade. Såsom rättegångsombud äro där emot i lagen tillåtna sådana medlemmar av eller tjänstemän vid arbetsgivarnas resp. arbetstagarnas ekonomiska sammanslutningar, vilka i enlighet med stadgarna eller på grund av fullmakt äro berättigade att företräda sin organisation. På arbetaresidan komma här för i betraktande fackföreningarnas sekreterare, deras ordförande och funktionärer överhuvud taget. I andra instansen — landsarbetsdomstolen — föreskriver lagen principiellt användandet av advokat såsom rättegångsombud, men medgiver även här, att de ekonomiska organisationernas representanter kunna uppträda såsom rättegångsombud. I tredje instansen — riksarbetsdomstolen — består likaledes advokattvång. Men lagen medgiver, att offentliga korporationer i alla instanser kunna låta sig företräda av sina tjänstemän utan att behöva anlita advokat.

V.

I överensstämmelse med lagens syfte att i första instansen *på ett snabbt och billigt sätt slutgiltigt* slita en mellan arbetsgivaren och arbetstagaren uppkommen tvist har rätten till vad (besvär) — hos landsarbetsdomstolen — resp. revision — hos riksarbetsdomstolen — i hög grad inskränkts. Vad mot arbetsdomstolens utslag får hos landsarbetsdomstolen anmälas endast om tvisten rör sig om ett belopp *överstigande 300 mark* eller om *arbetsdomstolen tillåter vad på grund av rättsfallets principiella betydelse*. Mot landsdomstolarnas utslag i vadmål kan appelleras till riksarbetsdomstolen för revision, endast om det av arbetsdomstolen eller landsdomstolen fastställda värdet på tvistens föremål *överstiger den för ordinarie civilmål gällande gräns, under vilken revision icke är tillåten*, eller om landsdomstolen medgivit revision *på grund av rättsfallets principiella betydelse*.

Ett nytt förfarande är den s. k. »*språngrevisionen*»: man kan *övertoppa* landsarbetsdomstolen och från arbetsdomstolen vända sig direkt till riksarbetsdomstolen, om motparten samtycker därtill eller om riksarbetsministern förordnar därom, vilket denne kan göra, om han finner ett omedelbart avgörande hos revisionsinstansen ligga i det allmännas intresse. Språngrevisionen skall påskynda avgörandet av brådskande mål, t. ex. då det gäller att förebygga en arbetsstrid eller liknande rubbningar av ekonomisk betydelse.

Myndigheterna och arbetareorganisationerna träffa nu sina förberedelser för den nya lagens förverkligande. Särskilt de fria fackföreningarna äro sysselsatta med att förbereda valet av bisittare och rättegångsombud. Den tyska republikens arbetsorganisationer ha fått en ny, stor uppgift sig förelagd.

Paul Olberg.

II. Statistik och ekonomi.

Om den svenska fattigvårdsstatistiken.

II.

Att en mera genomgripande revidering av fattigvårdslagen giver anledning till omläggning av statistiken är blott en konsekvens av fattigvårdsstatistikens egenskap av administrativ statistik, d. v. s. dess egenskap av siffermässig beskrivning av fattigvårdsmyndigheternas lagstadgade verksamhet. Den officiella fattigvårdsstatistikens uppkomst är knuten till 1847 års fattigvårdsförordning, och förordningen 1871 medförde en omläggning av statistiken. På samma sätt gav 1918 års fattigvårdslag upphov till planer på statistikens omdaning. Denna gång te sig planerna än mer förklarliga, om man nämligen erinrar sig de framsteg, den officiella statistiken gjort genom uppkomsten och förgreningen av den speciella socialstatistiken, framsteg, vilka pådrivits av den starka utveckling av det ekonomiska samhällslivet, som satte in med industrialismens definitiva genombrott under högkonjunkturen 1895—1907.

Fattigvårdsstatistikens senaste stora omläggning, som här närmast är föremål för uppmärksamheten, inleddes efter den nya fattigvårdslagens ikraftträdande 1919 med ingående överläggningar mellan Statistiska Centralbyrån och statens nyinrättade fattigvårdsinspektion¹. Närmaste föremålet för överläggningarna var de föreskrifter, vilka Konungen utfärdar angående fattigvårdsstatistiken, enligt § 10 i 1918 års lag. I denna § bestämmes nämligen bl. a., att fattigvårdsstyrelsen åligger »att föra förteckning över dem, som åtnjuta fattigvård, och avgiva statistisk redogörelse angående fattigvården jämlikt de föreskrifter, som Konungen låter utfärda».

Bestämmelsen angående skyldighet för fattigvårdsstyrelse att föra lista över understödstagarna fanns redan i 1871 års fattigvårdsförordning, § 13. Något enhetligt formulär för listorna hade dock icke fastställts. Nu gjordes emellertid den nämnda förteckningen till grundläggande dokument i den nya statistiska ordningen. Det av Berg femtio år tidigare förgäves framförda förslaget om nominativt primärmaterial blev alltså äntligen moget för utförande.

Å ena sidan ansågs det numera ligga i fattigvårdsstyrelsernas intresse att föra liggare enligt föreskrivet formulär, ty därigenom skulle ordning och reda befordras i fattigvårdsförvaltningen. Vidare förmenades, att det blev lättare för statens fattigvårdsmyndigheter att vid inspektion vinna överblick över understödstagarnas personliga förhållanden samt de individuella understödets storlek och beskaffenhet. Å andra sidan, ur statistisk synpunkt var det önskvärt att

¹ Meddelanden från Kungl. Socialdepartementets byrå för fattigvårds- och barnavårdsärenden, n:r 5, maj 1922.

förteckningen därutöver kompletterades med de ytterligare uppgifter, som ansågos vara av vikt att ställa under statistisk belysning.

I överensstämmelse med dessa överväganden upprättades under maj månad 1921 av Statistiska Centralbyrån i samråd med fattigvårdsinspektionen ett förslag till formulär för dylik förteckning. Detta förslag utsändes till ett flertal fattigvårdsstyrelser för att av dem användas på prov under nästföljande augusti månad. Sedan utlåtanden över formulärets lämplighet inkommit från 125 kommuner, upprättades nytt förslag till formulär. Och så följde Kungl. Maj:ts fastställelse genom det i inledningen nämnda brevet den 7 april 1922.

Det gick hastigt med fattigvårdsstatistikens reformering, man kan icke låta bli att förvånas över den fart, som synes utmärka handläggningen av detta i grund och botten mycket viktiga ärende. Snabbheten blir så mycket märkligare, när man tänker på den lugna takt, med vilken utredningar i allmänhet pläga skrida framåt i detta land, åtminstone tills avgörandets stund är omedelbart förestående. Men vad som är det märkligaste med tillkomsten av de nya bestämmelserna för fattigvårdsstatistiken är att statistiksakkunnigas *samtidigt* gjorda erinringar i fråga om fattigvårdsstatistikens innehåll och organisation¹ synas hava lämnats utan avseende. Man stannar i förvåning och tycker, att då den gamla ordningen för fattigvårdsstatistiken praktiserats i 50 år, så skulle några år till i avvaktan på en grundlig utredning av *hela* frågan om denna statistiks innehåll och organisation betyda föga. För en utomstående ser det ut att ha brustit märkligt i samverkan mellan de olika organ, som samtidigt kommit att få denna fråga under behandling.

Emellertid fastställdes formuläret för liggaren och samtidigt ett nytt formulär för statistisk redogörelse, ty, som sagt, den senare baserades fullständigt på den förra. Den svenska fattigvårdsstatistiken vilade på nya grunder.

*

*

*

Det primärmaterial, som ligger till grund för fattigvårdsstatistiken, tillkommer numera på följande sätt.

Envar, som vill komma i åtnjutande av fattigvård, anmäler sig i den kommun eller, om kommunen är indelad i distrikt, i det distrikt, där sökanden *vistas*. I anledning av ansökningen göres undersökning angående den nödställdes levnadsförhållanden och fattigvårdsbehov samt andra omständigheter, som äro av vikt för prövning av ansökningen eller som skola uppgivas i den statistiska redogörelsen. Dessa för fattigvårdsstatistiken grundläggande undersökningar verkställas i ett fåtal större stadskommuner av anställda tjänstemän, i ett mindretal medelstora stadskommuner delvis av tjänstemän och del-

¹ Se denna tidskrift, innev. årg:s 1:sta häfte, sid. 66.

vis av valda förtroendemän, s. k. vårdare, samt i det stora flertalet kommuner av vårdare eller någon ledamot av fattigvårdsstyrelsen. Om man räknar med en undersökare i varje odelat fattigvårdssamhälle eller distrikt och sålunda icke tager hänsyn till undersökningar, som verkställas av sjukhussysslomän, så torde man för år 1923 kunna räkna med över 9,700 undersökare. Här föreligger tvevelsutän en faktor att räkna med, när det gäller att bedöma tillförlitligheten och likformigheten hos primärmaterialet, en faktor, vars vikt härvidlag är så mycket större, som omsättningen bland den största delen av undersökarna, nämligen de för viss tid valda förtroendemännen, torde vara avsevärd.

På grund av de anställda undersökningarna upprättas av undersökarna examinationsrapporter, med ledning varav den förutnämnda liggaren eller förteckningen föres. I denna antecknas alltså i löpande följd de personer, som under året blivit föremål för understöd enligt *lagen om fattigvården* eller *lagen om kommunala pensionstillskott och sjukvårdsbidrag 1918*. Fr. o. m. 1926 gäller en särskild lag om *samhällets barnavård* av 1925, och jämlikt k. br. den 4 december 1925¹ skall särskild redogörelse för barnavården i varje kommun år 1926 och därefter vart tredje år lämnas av barnavårdsnämnden.

Efter kalenderårets slut skall den statistiska redogörelsen avgevas på särskilt formulär. Detta ansluter sig emellertid, som ovan beskrivits, fullständigt till förteckningen, varjämte det innehåller kortfattade uppgifter angående fattigvårdsanstalter m. m. Den statistiska redogörelsen upprättas alltså i form av avskrift av liggaren, med uteslutande av understödstagarnas namn. Redogörelsens innehåll framgår av dess å nästföljande sidor återgivna formulär.

Fattigvårdsstyrelserna äro alltså numera med vissa undantag befriade från den tidigare skyldigheten att själva upprätta statistiskt *sammandrag* och insända i stället till Statistiska Centralbyrån individuella uppgifter utan någon bearbetning. Härutinnan ligger den viktigaste nyheten i statistiken², som därmed otvivelaktigt gjort ett framsteg.

Beträffande ordningen för primäruppgifternas avlämnande gälla bestämmelser i k. brev den 7 december 1923 och den 4 december 1925³. Uppgifterna för varje redogörelseår (vad barnavården beträffar för år 1926 och därefter för vart tredje år) skola av vederbörande fattigvårdsstyrelse (resp. barnavårdsnämnd) före utgången av mars månad efter redogörelseåret avlämnas till statens fattigvårdskonsulent (resp. barnavårdskonsulent). För vinnande av omedelbar rättelse av uppenbara fel och ofullständigheter skola konsulenterna granska redogörelserna och därefter insända dem till Statistiska Centralbyrån, under vilken myndighet fattigvårdsstatistiken alltså fortfarande sorterar.

¹ Svensk författningssamling år 1925, nr 476.

² Statistiska Centralbyråns berättelse angående kommunernas fattigvård år 1923, sid. 3.

³ Svensk Författningssamling år 1923, nr 412, och år 1925, nr 476.

Statistisk redogörelse

för år 192.....

från fattigvårdssamhälle

av län.

a) Uppgifter angående fattigvårdssamhällets anstalter m. m.

Följande anstalter ägas eller innehavas av fattigvårdssamhället:

	Antal anstalter	Utrymme för personer		Antal anstalter	Utrymme för personer
Ålderdomshem utan jordbruk	Arbetshem
Ålderdomshem med jordbruk	Fattighus
Barnhem	Mindre fattigtugor

Anm. Såsom *Ålderdomshem* räknas anstalt enligt § 31 fattigvårdslagen med föreståndare eller föreståndarinna och gemensam hushållning. Såsom *fattighus* räknas anstalt utan föreståndare eller föreståndarinna.

Finnes vid någon av ovanstående anstalter inrättad särskild, vederbörligen godkänd avdelning:

a) för sinnessjuka? Huru många personer kunna däri inrymmas? personer.
 b) » kroniskt sjuka? » » » » » » ? »

Under redogörelseåret har i fall försörjningspliktig *ålagts arbete* enligt § 71 fattigvårdslagen, vilket åläggande i fall lett till *inställande i arbetet*.

Fattigvårdsstyrelsen har tilldelat understödstagare *varning* enl. § 74 fattigvårdslagen samt enligt § 75 samma lag i fall gjort framställning hos Konungens befallningshavande om dömande till *tvångsarbete*.

Ersättning av försörjningspliktig enl. § 3 fattigvårdslagen har erhållits i fall.

Samhället var under redogörelseåret, enligt § 19 mom. 1 i fattigvårdslagen, fördelat i distrikt.

Inom samhället befintliga *donationer och fonder* för understöd åt hjälpbehövande uppgingo vid årets slut till ett belopp av kr.

b) Förteckning å understödstagare (se följande sidor).

..... den mars 192.....

(Fattigvårdsstyrelsens ordförande)

Postadress

Jämlikt Kungl. Maj:ts nådiga brev den 7 april 1922 och den 7 december 1923 (jfr Svensk försörjningssamling nr 183 för 1922 och nr 412 för 1923) åligger det *fattigvårdsstyrelsen inom varje fattigvårdssamhälle*, med undantag för de städer med över 10,000 invånare, som av statistiska centralbyrån därför erhållit befrielse, att årligen avgiva statistisk redogörelse enligt förevärande formulär samt att *före utgången av mars månad* näst efter redogörelseåret avlämna densamma till statens fattigvårdskonsulent inom distriktet.

I den mån ovan omnämnda uppgifter överlämnas till vederbörligen *fattigvårdskonsulenter*; skola dessa äga att, för vinnande av omedelbar rättelse av ögonskenliga fel och ofullständigheter i berörda uppgifter, *granska* desamma och, efter verkställande av sådan granskning, *ofördröjligen insända* uppgifterna till statistiska centralbyrån.

En av anledningarna till att den gamla ordningen med statistiska sammandrag från varje kommun principiellt ändrades var den, att Statistiska Centralbyrån skulle kunna erhålla tillförlitliga och på samma gång tillräckligt detaljerade uppgifter. De nominativa utdragen skulle vidare medföra den avsevärda fördelen, att bearbetningen helt och hållet utfördes inom Statistiska Centralbyrån, och alltså kunde verkställas efter enhetliga principer för hela landet och så detaljerat, som i varje fall kunde anses erforderligt. Och därtill kommer ytterligare den värdefulla tillgång, som de på ett ställe samlade årgångarna av primärmaterialet utgöra. Man tänke sig blott vilken värdefull kunskapskälla, som nu skulle öppnat sig för forskningen, om ett, år efter år ända från 1873, upphoppat nominativt primärmaterial enligt Bergs på sin tid förkastade plan varit tillgängligt.

Emellertid hava dessa avsikter ännu icke blivit fullständigt förverkligade. Erfarenheten gav nämligen vid handen, att formuläret till liggare lämpade sig väl för små och medelstora kommuner, medan åtskilliga större städer och folkrika landskommuner voro mera betjänta med registerkortsystem och lösa personalhandlingar. I dessa sistnämnda kommuner ansågs det vara ett betungande dubbelarbete att vid sidan av de för varje understödstagare upplagda personalakterna även föra en löpande liggare. För att så vitt möjligt tillmötesgå dessa kommuner lämnades i det k. brevet av den 7 april 1922 bemyndigande åt statens fattigvårdsinspektörer att efter samråd med Statistiska Centralbyrån medgiva fattigvårdsstyrelse, som därom anhåller, befrielse från skyldigheten att för förteckningen över understödstagarna använda det därtill fastställda formuläret, med villkor att det av fattigvårdsstyrelsen förda personalregistret innefattade alla de uppgifter, som skola meddelas i den statistiska redogörelsen.

Konsekvensen av detta medgivande blev ännu ett undantag. Det ansågs nämligen vara fördelaktigt för de större städerna att fortsätta som förut med upprättandet av *sammandrag*. Med hänsyn härtill har Kungl. Maj:t vidare bemyndigat Statistiska Centralbyrån att medgiva städer med mer än 10,000 invånare befrielse från skyldigheten att till Centralbyrån avlämna nominativ förteckning på föreskrivet sätt, och i stället upprätta statistiskt sammandrag efter Centralbyråns anvisningar och enligt särskilt fastställda formulär.

Numera vet man besked om den utsträckning, i vilken det sistnämnda undantaget kommit att vinna tillämpning. För år 1923 hava Stockholm, Göteborg, Malmö, Norrköping, Hälsingborg, Gävle, Jönköping, Borås, Sundsvall, Trollhättan, Södertälje, Uddevalla, Mölndal, Ystad, Härnösand och Söderhamn, eller tillhopa 16 städer, erhållit dylik befrielse. De ha alltså själva ombesörjt statistiskt sammandrag¹. De åtta största av dessa städer representera tillsammans

¹ Statistiska Centralbyråns berättelse angående kommunernas fattigvård år 1923, sid. 3.

63,797 understödstagare eller drygt $\frac{1}{5}$ av hela antalet i riket 1923, och man torde kunna antaga, att bortåt fjärdedelen av det ur social synpunkt viktigaste materialet bearbetas på samma sätt som förr i världen.

* * *

Det första resultatet av bearbetningen av det i den nya ordningen insamlade primärmaterialen föreligger nu i *Statistiska centralbyråns berättelse angående kommunernas fattigvård 1923*, tryckåret 1926. Det är visserligen sent, men det arbete som utförts av byrån för fattigvårdsstatistiken har varit större än någonsin. Och en riksstatistik förlorar icke sitt värde på tre år, det finnes ingen anledning att räkna med några större svängningar från ett år till ett annat i de företeelser, som ur statistisk synpunkt äro karakteristiska för den offentliga fattigvården i detta land. För den aktuella fattigvårds politikens skull vill man dock hoppas på ett snabbare tempo för den fortsatta publiceringen.

Att lämna en mera ingående redogörelse för den statistiska berättelsens innehåll torde här vara överflödigt¹. Emellertid må här ett citat inflyta, några rader, vari Centralbyrån tecknar ytterkonturen av det nya.

»Den viktigaste nyheten vid fattigvårdsstatistikens omläggning är, att från hela landet med undantag för nyssnämnda städer² individuella uppgifter ingå till statistiska centralbyrån beträffande varje person, som erhållit direkt understöd. Det sammandragsarbete, som fattigvårdsstyrelsernas ordförande tidigare utfört var och en för sitt fattigvårdssamhälle, har därigenom överflyttats till statistiska centralbyrån. Vid detta arbetes utförande har centralbyrån överfört de för varje understödstagare meddelade uppgifterna till en särskild kartolin, varigenom materialets gruppering ur olika synpunkter underlättats. Fattigvårdsstatistikens omorganisation har även föranlett en väsentlig omläggning av föreliggande berättelse, vilken tack vare de fullständigare uppgifter angående understödstagarna, som enligt det nya formuläret skola meddelas, kunnat göras åtskilligt mera detaljerad. Enär i den av statistiska centralbyrån utgivna 'Årsbok för Sveriges kommuner' vissa uppgifter meddelas för varje kommun angående antalet fattigvårdsanstalter och understödstagare, har det likväl alltjämt ansetts tillräckligt att i föreliggande berättelse meddela uppgifter endast i summor för varje läns landsbygd och städer samt särskilt för de större städerna.»³

¹ Utom själva berättelsen finnes en med diagram illustrerad redogörelse publicerad av byråchefen Ernst Höjer i Tidskrift för fattigvård och annan hjälpverksamhet, 1926, häfte 5, sid. 226 ff.

² Se ovan sid. 250.

³ Berättelsen angående fattigvården 1923, sid. 3.

Det förtjänar att uppmärksammas, att *Årsbok för Sveriges kommuner* ifråga om vissa uppgifter angående fattigvården är mindre fullständig efter 1923 än före. Tidigare lämnades upplysning angående varje kommuns *hela antal* understödstagare med särskiljande av de fullt försörjda. Fr. o. m. 1923 meddelas

Publikationen består av tre avdelningar, *text, tabeller* samt re-produktioner av formulär för primäruppgifter och sammandrag.

Texten är utförlig, innehåller 18 specialtabeller samt behandlar enligt rubrikerna:

A. Fattigvårdssamhällen. Distriktsindelning. Donationer och fonder.

B. Fattigvårdsanstalter.

C. Understödstagarnas antal. Understödet natur.

D. Direkta och indirekta understödstagare. Fördelning efter kön, ålder och civilstånd.

E. Varaktigt och tillfälligt understödda. Understödstagarnas omsättning.

F. Understödet beskaffenhet.

G. Orsaker till understödsbehovet.

H. Understödet värde.

I. Åtgärder mot tredskande familjeförsörjare o. dyl. samt ersättning för lämnad fattigvård.

Tabellerna äro följande:

1. Fattigvårdssamhällen och fattigvårdsanstalter år 1923, länsvis.

2. Understödstagarnas antal samt fördelning efter kön och ålder år 1923, länsvis.

3. Understödstagarnas fördelning efter kön och civilstånd år 1923, länsvis.

4. Understödet varaktighet samt understödstagarnas omsättning år 1923, länsvis.

5. Understödstagarnas fördelning efter kön, ålder och civilstånd samt omsättning år 1923, sammandrag för hela riket.

6. Understödet beskaffenhet år 1923, länsvis.

7. Understödet beskaffenhet år 1923, sammandrag för hela riket.

8. Orsaker till understödsbehovet år 1923, sammandrag för hela riket.

9. Orsaker till understödsbehovet år 1923, länsvis.

10. Understödet värde år 1923, länsvis.

11. Understödet värde år 1923, sammandrag för hela riket.

Speciella nyheter äro uppgifterna angående *orsaker till understödsbehovet, understödets natur* (fattigvårdsunderstöd eller understöd i form av kommunalt pensionstillskott eller sjukvårdsbidrag), *donationer och fonder* samt angående *understödet värde*.

Till denna översikt må nu blott fogas några ord om betydelsen ur socialstatistisk synpunkt av de tvänne viktigaste nyheterna i den nya statistiken, nämligen dels primärmaterialets större fullständighet och dels orsaksstatistiken.

blott antalet direkta understödstagare med fördelning på varaktigt och tillfälligt understödda. De s. k. indirekt understödda, vilka år 1923 voro tillhopa 75,334 eller icke mindre än fjärdedelen av hela antalet understödstagare, utelämnas numera av någon anledning.

En av den nya ordningens största förtjänster är som sagt den *fullständighet*, som är en frukt av primäruppgifternas anslutning till fattigvårdsstyrelsernas *nominativa* förteckningar. Denna i varje mera utvecklade statistik tillämpade grundsats om individuella, helst nominativa primäruppgifter äger på socialstatistikens område särskilt berättigande. Tack vare denna viktiga reform skänker den svenska fattigvårdsstatistiken numera noggrannare upplysning än tillförne i en för den offentliga understödsverksamheten fundamental fråga, nämligen angående *antalet understödstagare*, nettoantalet personer, vilka under året genom fattigvårdsstyrelsernas bemedling varit föremål för understöd på grund av fattigvårdslagen eller lagen om kommunala pensionstillskott och sjukvårdsbidrag. Man har sålunda skäl att antaga, att det uppgivna antalet understödstagare ligger verkligheten närmare 1923 än 1922. För år 1923 har Statistiska Centralbyrån för första gången lämnat uttryckliga anvisningar till fattigvårdsstyrelserna, att de statistiska redogörelserna skola omfatta jämväl personer, som erhållit kommunala pensionstillskott och sjukvårdsbidrag. Uteslutande på grund av denna fullständigare medräkning har enligt Centralbyråns uppskattning tillkommit i runt tal 5,000 personer år 1923. Även i övrigt har den individuella redovisningsmetoden medfört ytterligare någon ökning från 1922 till 1923. Emot 274,096 understödstagare år 1922 svara emellertid icke mindre än 299,591 år 1923, vilket innebär en ökning med 25,495.

Att närmare diskutera till huru stor del denna ökning är verklig och till vilken del den härrör från den nya redovisningsmetoden samt vilka den verkliga ökningens orsaker månne vara, skulle föra utöver ramen kring den här föreliggande uppgiften. Så mycket må emellertid sägas, att den iögonfallande stora ökningen sannolikt till *övervägande* delen är *verklig*, och huvudsakligen beroende på ökade understödskrav, särskilt på grund av arbetslöshet och framför allt i samband med avvecklingen av arbetslöshetskommissionens understödsverksamhet, vilket som bekant skedde före ingången av sommaren 1923 (med undantag för blott sex kommuner).

Här framträder den moderna fattigvårdens sammanhang med den allmänna socialpolitiken på en viktig punkt, ja, på den för ett socialstatistiskt betraktelsesätt kanske viktigaste punkten, nämligen i fråga om *arbets- och löneförhållanden*. Det är betecknande, att man under de allra första socialstatistiska försöken redan på 1870- och 1880-talen, alltså innan socialstatistiken hunnit att specialiseras, ansåg det höra till *lönestatistikens* uppgift att statistiskt belysa de sociala frågorna överhuvud. Böhmerts bekanta förslag till resolution angående lönestatistik, framlagt vid Internationella Statistiska Institutets kongress år 1891, upptog sålunda såsom mål för lönestatistiken bl. a., att med lönehöjderna jämföra priserna på

oumbärliga livsmedel och på bostäder, att taga hänsyn till särskilda välgörehetsinrättningar m. m.¹

Alltnog, fattigvårdsstatistiken äger samband med socialstatistiken, ett samband, som än tydligare framträder, när man tagit i betraktande den andra nyheten i fattigvårdsstatistiken, orsaksstatistiken.

Statistisk beskrivning av orsakerna till fattigvårdsbehov upptogs redan år 1900 av Stockholms stads fattigvårdsnämnd och från och med år 1906 även av Göteborgs stads fattigvårdsstyrelse. Dessa speciella undersökningar tillkommo under den motivering, att »det för fattigvårdens rätta handhavande måste vara av framstående vikt att lära känna de orsaker, på vilka behovet av fattigunderstöd är beroende»². Vid bestämmande av understödets form, storlek och varaktighet är det för den fattigvårdsbeviljande myndigheten nödvändigt att äga kännedom om »den nödställdes levnadsförhållanden och fattigvårdsbehov» (fattigvårdslagen 1918, § 25). Denna halvofficiella orsaksstatistik tillrättalades från begynnelsen ur speciell administrativ synpunkt. Vad denna kommunala statistik gav, var en fristående upplysning angående de omedelbara anledningarna till beviljandet av understöd, utan kombinerad med understödstagarnas ålder och civilstånd³. Orsakernas gruppering och rubricering voro i stort sett desamma, som år 1923 upptogs av riksstatistiken. Här särskiljas följande rubriker, nämligen:

1. sjukdom,
2. otillräcklig arbetsförmåga,
3. arbetslöshet,
4. dryckenskap,
5. lättja och liknöjdhet,
6. talrik familj,
7. den försörjningspliktiges död,
8. den försörjningspliktiges avvikande, samt
9. andra orsaker.

I jämförelse med den tidigare kommunala orsaksstatistiken innebär Centralbyråns orsaksstatistik dock ett stort framsteg, dels med hänsyn till materialets större omfattning samt dels och framför allt med hänsyn till de av Centralbyrån utarbetade tabellerna över orsakerna i relation till understödstagarnas *civilstånd* och *ålder*. Därmed har frågan om en *social* fattigvårdsstatistik verkligen förts ett steg närmare sin lösning. Men ännu ett steg återstår, innan den fundamentalt socialstatistiska synpunkten är anlagd på den offentliga fattigvården.

¹ Se t. ex. art. »Statistik des Arbeitslohnes» i Handwörterbuch der Staatswissenschaften, 3. uppl.

Om den moderna lönestatistiken, se N. Wohlin, Modern lönestatistik, ett bidrag till den statistiska metoden på ett viktigt område av socialstatistiken, Stockholm 1915.

² Statistisk redogörelse för Stockholms stads fattigvård år 1900, sid. 20.

³ Se närmare: Stockholms stads statistik, IV Fattigvård, år 1922, samt Statistisk årsbok för Göteborg 1922, VI Fattigvård.

Statistiska Centralbyrån vidrör i själva verket detta spörsmål, då byrån i dess anvisningar för uppgifterna till orsaksstatistiken föreskriver, att vid direkt understöd till barn orsaken till *den försörjningspliktiges* oförmåga att draga försorg om barnet skall angivas, samt att överhuvudtaget orsaken till *den försörjningspliktiges* försörjningsoförmåga skall angivas.

Utgångspunkten för en *social* fattigvårdsstatistik måste nämligen vara icke så mycket *understödstagarens* som fastmera *den försörjningspliktiges* förhållanden, enkannerligen *de ekonomiska*. Det förhåller sig som bekant så, att begreppet *socialstatistik* i egentlig eller inskränkt bemärkelse utvecklats tämligen i jämbredd med begreppet *social fråga*. Det gemensamt utmärkande draget i hela knippet av sociala frågor består däruti, att de i grunden äro arbetarfrågor. Detta innebär i sin tur, att de äro till sitt väsen huvudsakligen *ekonomiska* spörsmål. Det centrala i en social fattigvårdsstatistik är sålunda *den försörjningspliktiges ekonomiska förhållanden*, belysta icke blott genom en mer eller mindre specialiserad orsaksstatistik utan även och framför allt genom uppgift om *den försörjningspliktiges yrke och arbetsförhållanden*.

Därmed uppenbarar sig frågan om gestaltningen och betydelsen av en social fattigvårdsstatistik. Denna fråga må utgöra ämne för den tredje och sista artikeln om fattigvårdsstatistiken.

A. Berggren.

LITTERATURGRANSKNINGAR.

”Främmande grundlagar”. En slutreplik.

På mitt genmäle rörande urkundsarbetet »Främmande grundlagar i svensk översättning» i första häftet av denna tidskrifts löpande årgång har d:r V. A. Rinander svarat med en längre uppsats, i sin helhet publicerad som fristående broschyr och delvis införd i Statsv. Tidskrifts majhäfte. I följande slutreplik skall jag endast i största korthet upptaga de mera väsentliga punkterna i d:r Rinanders svaromål. Jag anser det onödigt att på varje punkt upprepa vad d:r Rinander, resp. undertecknad, tidigare yttrat.

1) *Översättningen.* Att återgiva orden »the legislative department» med »det legislativa departementet» är och förblir för mig en absurditet. Detta uttryck synes mig — varje läsare må själv döma — vara fullständigt främmande för svenskt språkbruk, det saknar i svenskt lagspråk varje förnuftig mening. — »Amendment» betyder ändring eller ändringsförslag; i föreliggande översättningsarbete borde det utan vidare ha översatts med ändring. »Constitutional amendment» har exakt samma betydelse som det svenska »författningsändring», som innefattar såväl tillägg till som direkt ändring av författningstexten. — »Excluded matters» betyder »uteslutna frågor» d. v. s. från referendum uteslutna frågor; på vilken svensk lag kan d:r Rinander stödja uttrycket »förbjudna frågor»? — »Mandatory primary system» åsyftar uppenbarligen endast val av medlemmar i folkrepresentationen, icke andra val.

2) *Bestämmelserna om grundlagsändring i Indiana och Illinois.* Här gällde min ursprungliga anmärkning, att d:r Rinander redogjort för bestämmelserna i de båda ifrågavarande staterna men ej för de likartade reglerna i vissa andra stater. D:r Rinander svarar bl. a. med att göra gällande, att olika regler finnas i Indiana och Illinois; i den förra staten skulle för grundlagsändring fordras majoritet bland alla röstberättigade, i den senare majoritet bland alla vid ett visst val deltagande väljare. — Dessa båda villkor sammanfalla, såsom jag förut nämnt. Det i Amerika mycket sent införda systemet med registrering av de röstberättigade är fortfarande så bristfälligt, att man i de flesta — om ej i alla — stater med »the electors of the state» förstår de som verkligen röstat vid ett visst val. Det

mest ytliga studium av amerikansk valstatistik klargör detta förhållande.

3) *Referendum i Arkansas*. I d:r Rinanders författningsedition säges uttryckligen, att initiativ och referendum äro lika reglerade i Arkansas och Oklahoma med bl. a: den skillnaden, att beslutet vid folkomröstningar i Arkansas bestämmes efter flertalet av de i frågan röstande, medan i Oklahoma flertalet bestämmes efter antalet vid röstförrättningen avgivna röster. Såsom jag förut konstaterat, gälla för författningsinitiativet samma regler i de båda staterna. I själva verket gälla samma regler även för lagreferenda. Endast i fråga om laginitiativ föreligger den av d:r Rinander påstådda skillnaden. — Då d:r Rinanders notis uppenbarligen åsyftar det moderna folkomröstningsinstitutet — däri inbegripet författningsinitiativ men ej författningsreferendum i egentlig mening — borde det vara svårt att förneka, att hans uppgifter äro felaktiga. Bestämmelserna i Arkansas och Oklahoma framhåvas på en viktig punkt som skiljaktiga, i själva verket inta de just på den omskrivna punkten genom sin likhet en särställning bland stater med initiativ och referendum.

4) *Emergency-klausulen i Colorado*. D:r Rinanders svar innebär här i realiteten ett erkännande av vad jag framhållit, nämligen att emergency-klausulen enligt i *Colorado* använt språkbruk ej har att göra med referendum. I denna stat, liksom i många andra, förekom en emergencyklausul — gällande tiden för ikraftträdande av legislaturens beslut — långt före införandet av det fakultativa lagreferendum. I flertalet stater har sedermera denna klausul givits direkt betydelse för referendum; »emergency measures» ha förklarats uteslutna från referendurätten. Det för Colorado egendomliga är, att man här infört en alldeles ny klausul beträffande referendum: emergency-klausulen har bibehållits i sin tidigare innebörd och genom en annan klausul, »the safety clause», har man givit legislaturen möjlighet att förhindra referendum. Saken är av ganska stort intresse, då det gäller att konstatera i vad mån legislaturen söker att förhindra folkomröstning. Emergency-klausulen användes, såsom en genomgång av lagarna visar, i ungefär 50 procent av alla fall, safety-klausulen blott i 10—15 procent.

D:r Rinander kan möjligen invända, att han använt ordet emergency-klausul i en rent doktrinär betydelse, oberoende av det språkbruk, som förekommer i Colorado. Med emergency-klausul menas, säger kanske d:r Rinander, en klausul, som förhindrar referendum. Häremot må till en början invändas, att ett dylikt motordalydelsen i den behandlade statsförfattningen stridande språkbruk är otillåtligt. Och härtill kommer, att d:r Rinander själv visat sig vilja använda det för vederbörande författning speciella språkbruket; i artikeln om California använder han det för denna stat egendomliga uttrycket »urgency measures», icke »emergency measures».

I övrigt tillåter jag mig att i fråga om de referendum förebyg-

gande klausulerna hänvisa till framställningen härom i min avhandling om folkomröstningsinstitutet i U. S. A. Om d:r Rinander gjorde sig besvär att genomgå denna, skulle vidare diskussion på denna, liksom på flera andra punkter, säkerligen bli överflödig.

5) *Domstolarnas lagprövningsrätt*. Vad först beträffar begreppet »due process of law» är detta, såsom jag betonat, den vid utövningen av domstolarnas lagprövningsrätt kanske viktigaste författningsbestämmelsen, men icke grunden för lagprövningsrätten. Begreppet har i realiteten möjliggjort lagprövning ur lämplighets-synpunkt — formellt sker naturligtvis alltid lagprövningen ur rättssynpunkt. I detta begrepp ha domstolarna inlagt de allmänna, naturrättsligt färgade föreställningar om vad som bör vara rätt, som vid olika perioder varit förhärskande. Någon klar definition av begreppet har icke givits i något domstolsutslag; högsta domstolen har tvärtom uttryckligen förklarat sig icke vilja definiera begreppet och därigenom binda sin handlingsfrihet. — En utmärkt framställning av tillämpningen av bestämmelserna om »due process of law» finnes f. ö. i det av d:r Rinander efter Duguit citerade arbetet av Lambert.

I fråga om domstolarnas lagprövningsrätt i övrigt vill jag för undvikande av missförstånd betona, att jag givetvis är medveten om att denna rätt tillkommer alla domstolar; endast de högsta domstolarnas utslag leda emellertid i realiteten till nullifiering av lagar — vad amerikanerna kalla den judiciella vetorätten. Då d:r Rinander i detta sammanhang åberopar några propedeutiska satsar av Duguit, bör kanske påpekas, att denne författare, liksom d:r Rinander själv, på en punkt är illa underrättad. Att domstolarnas lagprövningsrätt *alltid* erkänts — såsom Duguit gör gällande — är uppenbart oriktigt; den nyare forskningen — representerad t. ex. av Haines, Beard och Warren — har klart ådagalagt felaktigheten i denna traditionella uppfattning.

Herbert Tingsten.

RAGNAR LUNDBORG: *Staterna i vår tid*, I—III. 8:o. Lund 1923 —26, 264 + 224 + 426 s. Kr. 19: 25.

På C. W. K. Gleerups förlag föreligger nu färdigt ett större arbete med ovanstående titel och försett med underrubriken: »Staten och statssystemet samt redogörelse för de enskilda staternas politiska byggnad». Författaren har tidigare gripit sig an med liknande uppgifter, fast inom en trängre ram, och går väl rustad till värvet i den dubbla egenskapen av vetenskapsman och publicist. Utan tvivel är också tidpunkten väl vald att ge den stora allmänheten en orientering i hithörande ting, sedan förhållandena hunnit bli någorlunda stabila efter det stora världskriget med dess många omgestaltningar av världskartan. Emellertid äro svårigheterna fortfarande stora för den, som vill åstadkomma en fullt

pålitlig uppslagsbok rörande vår tids stater, och att undgå misstag torde knappast ligga inom möjligheternas gräns. Antalet och arten av dessa misstag bli i sista hand avgörande vid värdesättningen av ett arbete som det ifrågavarande, vilket naturligtvis ej hindrar, att förefintligheten av luckor — också svårt att undvika — jämte brister i själva framställningssättet även spela in vid en dylik värdesättning.

Mot planläggningen är ej mycket att anmärka. Huvudparten av verket upptages av redogörelsen för de särskilda staterna; det är blott omkring 100 sidor, som blivit anslagna till allmänna översikter och några betraktelser över statsbegreppet, staternas indelning samt förbindelsen mellan staterna nu och i gångna tider, var till kommer ett »statsvetenskapligt konversationslexikon». Förekomsten av det sistnämnda är ett tecken bland många, att arbetet är avsett för en bredare publik, även om det, som författaren säger i förordet, »vilar på vetenskaplig grundval». Det heter vidare i förordet, att »tyngande noter och litteraturhänvisningar i möjligaste mån undvikits», vilket ej hindrar, att i den allmänna översikten i början av första delen rätt flitigt hänvisas till — författarens egna arbeten, vilka citeras, även när det gäller tämligen enkla och självklara påståenden. Å andra sidan kan det ej förnekas, att d:r Lundborg särskilt beträffande de olika formerna av statsförbindelser kommit med självständiga uppslag, som även i utlandet på ett för auctor smickrande sätt uppmärksammats. Hans indelning av staterna och statsförbindelserna kan naturligtvis diskuteras — det är få områden, där meningarna mera brutit sig mot varandra — men är i alla händelser fyndigt gjord och väl tillämpad i huvudpartierna av föreliggande arbete. I detta sammanhang kommer författaren även in på frågan om de olika samhällsvetenskapernas förhållande till varandra; mot den använda terminologien torde vissa anmärkningar kunna göras, exempelvis det vidsträckta omfång han givit begreppet »allmän statslära».

De suveräna staterna äro enligt uppgift å sid. I, 15 till antalet 75, vilka samtliga uppräknas. Här upptages ej den indiska staten Bhutan, ehuru det längre fram (III, 341) uttryckligen säges, att Brittiska riket 1910 erkänt dess suveränitet. Den upptages däremot i tillägget i slutet av del III (s. 369) bland där nämnda 68 suveräna stater, medan å andra sidan 8 förut som suveräna upptagna statsbildningar där äro slopade, utan att man å detta ställe får reda på orsaken och — beträffande Kerak och Kuweit — knappast tidigare heller. Till »makter av andra ordningen» räknar författaren Ryssland; det kan ifrågasättas, om ej detta land i lika hög grad som Tyskland bör hänföras till stormakterna, såsom också sker hos vissa skribenter (exempelvis S. de Geer i hans lilla översikt »Det nya Europa»).

Mot författarens »statsvetenskapliga konversationslexikon» skulle man vilja rikta en del anmärkningar. Kan det verkligen vara nödvändigt att där upptaga sådana termer som *attentat*, *barri-*

kader, diskussion, hyperbol, konflikt eller ett uttryck som: »*Sic transit gloria mundi*»? Jag vet ej, vilka principer, som här varit vägledande. Kunde ej sådana ord som *inamovibel* och *kooptation* ha medtagits? En del definitioner äro ej helt lyckliga. Att förklara *ballotering* endast som »omröstning med olikfärgade kulor» är i betraktande av motsvarande engelska ords vidsträckta användning i den allmänna betydelsen av »sluten omröstning» något ensidigt. *Census* är enligt lexikonet = en viss *förmögenhet* som villkor för rösträtt; borde väl åtminstone heta »inkomst eller förmögenhet». *Parlamentarism* har här definierats något vilseledande, men fullt korrekt i ett tidigare sammanhang.

Vi övergå nu till redogörelsen för de särskilda staterna. I slutet av del III finns, som redan nämnts, ett tillägg, innehållande kompletterande upplysningar till de i del I—II lämnade uppgifterna. I det följande taga vi vederbörlig hänsyn härtill. Sverige kommer främst i raden av stater men har ej behandlats vidlyftigare än andra därmed jämförliga stater. Ej alltid har författaren visat samma sinne för proportionerna. Så har i del III San Marino fått hela 6 sidor men Ryska sovjetrepublikernas union endast 18!

Under varje stat möter man rubrikerna: Ytinnehåll och folk-mängd, Författning och förvaltning, Kyrka och undervisning, Armé och flotta, Penningväsende och finanser, Huvudnäringar och handel, Kommunikationer. Egendomligt nog upptages ej rättsväsendet (rättskipningen) i del I men väl i de följande delarna (under den andra av huvudrubrikerna): en rätt betänklig lapsus. Några kompletteringar ha därför på denna punkt måst göras i tillägget. Även i andra avseenden kan man stundom spåra en viss brist på konsekvens. Sålunda uppräknas de politiska partierna i vissa stater men ej i andra därmed jämförliga (för Japan saknas sålunda varje upplysning i detta hänseende). Brist på följdriktighet är även att i del I genomgående skriva Tjeckoslovakien men i huvudkapitlet om denna stat Tjeckoslovakiet (II, 185 ff.). Det förra betecknings sättet är ju det i vårt land trots fackmännens gensagor officiellt fastslagna (åtminstone tillsvidare), men man sympatiserar med författarens försök att göra propaganda för den andra beteckningen; skada bara, att det ej skett från början.

I det följande skall jag tillåta mig några anmärkningar mot de faktiska uppgifter, som av författaren lämnas under de olika staterna; samtidigt som några luckor i framställningen skola påvisas. Början göres med *Sverige*. Å sid. I, 79 säges, att det 1919 infördes allmän politisk och kommunal rösträtt för såväl män som kvinnor, vilket innebär en dubbel felaktighet, enär den allmänna kommunala rösträtten infördes efter beslut av urtima riksdagen 1918 (lag d. 23 dec. 1918) och förslaget om en politisk rösträttsreform endast förklarades *vilande* å 1919 års riksdag. Konsekvensen hade fordrat, att författaren strax innan hade bort tala om 1907 års rösträttsreform i stället för 1909 års. Å följande sida citeras ur RF, att Konungen till ministrar tager infödda svenska *män* ...; författaren

har här tydligen använt en äldre edition av grundlagen: det heter numera *medborgare*, i vilket begrepp även kvinnor innefattas. Vilseledande är uppgiften, att det »för krigsbehov» finns två kreditiv. Det heter i RF § 63 om det ena av de båda kreditiven, att det bör vara tillgängligt, »då konungen till rikets försvar eller andra högst viktiga och angelägna ändamål» finner denna summa »vara oundvikligen nödig». — Den nya lagen om landsting av år 1924 hade bort omnämnas i supplementet.

Beträffande *Norge* märkes, att författaren I, 89 riktigt under namnet Svalbard innefattar både Spetsbergen och Björnön men i tillägget (III, 377) uppräknar Svalbard, Björnön och Jan Mayen, varav naturligtvis den icke initierade drar den slutsatsen, att uppgiften på första stället är felaktig. På tal om stortingsvalen säges, att bostadsband ej ifrågakommer för »företvarande medlemmar av statsrådet»; redan 1913 utsträcktes emellertid denna bestämmelse att gälla även dem, som vid tiden för valet äro ministrar. — Under *Danmark* fäster man sig vid, att författaren alldeles förbisett den viktiga lagen om Grönlands styrelse av den 18 april 1925, supplerad av kungl. förordningar följande år angående landets indelning, landsrådets, sysselnådets och kommunalrådets sammansättning och verksamhetsformer m. m. Ett kort omnämnande i tillägget hade varit önskvärt. — I *Finland* är jämlikt en förordning av den 14 juli 1923 biskopsstiftens antal *fem* (ej fyra, I, 114), sedan finska riksdagen anvisat anslag för inrättandet av ett nytt, företrädesvis svenskspråkigt stift.

Det kanske bästa kapitlet i hela arbetet är redogörelsen för *Tyskland*. Några ord om »rikshushållningsrådet» (Reichswirtschaftsrat) hade emellertid varit på sin plats såsom ett exempel på »intresse-representation» i modern tid. — Om generalstaterna i *Nederländerna* uppgives (I, 239), att dess första kammare väljes på *nio* år sålunda, att en tredjedel avgår varje år(!). I tillägget (III, 376) säges valperioden vara *sex* år. Detta senare är riktigt, men den nyssnämnda obegripligheten har ej blivit ändrad. Redan 1922 blev för övrigt valperioden förkortad till sex år, samtidigt som det bestämdes, att hälften av kammarens ledamöter skall avgå vart tredje år.

Med stort intresse tager man del av redogörelsen för *Brittiska riket* (författaren stavar första ordet genomgående med ett *t*), upptagande sidorna 11—116 i andra delen. Efter en allmän orientering om imperiets organisation följer en redogörelse för dettas skilda beståndsdelar med vasallstaterna sist i raden. Bland kronkolonierna har författaren råkat alldeles glömma bort Gibraltar! Nordirlands ställning erbjuder vissa svårigheter även för en så tränad systematiker som dr Lundborg. Uttryckssättet å sid. II, 37 är i alla hänelser oklart. »Storbritannien och Nordirlands kolonier bestå av autonoma besittningar, kronkolonier och mandatbesittningar», heter det, varpå de förstnämnda i korthet karakteriseras. »Den främsta bland de autonoma kolonierna är *Nordirland*», lyder fortsättningen. Att det här blott är fråga om en skenbar motsägelse, framgår ej

klart av sammanhanget. — Uppgiften, att för kvinnor över 30 år gäller *allmän* rösträtt till engelska underhuset, är oriktig. Och när det å sid. 89 säges, att den irländska senaten till hälften utses av fristatens ministerpresident, till hälften av dess underhus, så har förbisetts, att detta gäller endast som övergångsbestämmelse. Sedan senatens första uppsättning tillkommit på nyss angivna sätt, skall senaten i fortsättningen utses genom allmänna val, varvid hela landet betraktas som en valkrets och väljarna ej få gå utanför ett valförslag, vars uppgörande tillkommer de båda kamrarna och där dessutom f. d. medlemmar av senaten ha rätt att efter anmälan bli upplägna.

Redogörelsen för *Frankrikes* högsta administrativa domstol, »statsrådet» (II, 133), är ej fullt korrekt. Ofullständiga äro sålunda uppgifterna om dess sammansättning, och beträffande presidiet märkes, att justitieministern endast formellt är rådets president. Att statsrådet utövar domsrätt även i första instans, framgår ej av redogörelsen. — *Belgiens* senat väljes delvis direkt av folket, såsom författaren (II, 177) riktigt säger; däremot är hans uppgift, att vid detta val rösträtt utövas av alla 30 år gamla män, föråldrad, enär åldersgränsen sänkts till 21 år (jämlikt författningsrevisionen oktober 1921).

En vansklig uppgift har författaren mött vid redogörelsen för *Ryska sovjetrepublikernas union* (III, 7—24). Vid framdragandet av stoff har han också av lätt begripliga skäl måst hålla sig i underkanten. *Något* mera borde väl dock ha medtagits i betraktande av det stora intresse Ryssland fortfarande måste erbjuda för oss svenskar. Det säges å sid. 23, att socialistiska sovjetrepubliken Uzbek består av de förra ryska vasallstaterna emiratet Bokhara och kanatet Khiva. Emellertid är det väl så, att en del av Khiva ingår i Turkmenska sovjetrepubliken, medan till Uzbek förutom de viktigaste delarna av Bokhara räknas betydelsefulla distrikt norr om sistnämnda område.

Det är ganska missvisande, när författaren (III, 87) säger, att hela *Italien* utgör en enda valkrets vid valen till deputeradekammaren. De 15 »valdistrikt», som i detta sammanhang nämnas, äro snarast att betrakta som valkretsar, i varje fall enligt svensk terminologi. Under rättskipningen nämnes, att Italien 1865 erhöi en strafflag, en civillag samt en civil och kriminal processordning; ej ett ord förekommer om den nya straffprocessordning, som i jan. 1914 trädde i kraft, att ej tala om andra genomgripande reformer på den italienska strafflagstiftningens område.

Å s. III, 154 säger författaren; att *Förenta staternas* senat utses av staternas folkrepresentationer. Detta är oriktigt, enär unionens författning år 1913 erhöi ett tillägg, enligt vilket senatsmedlemmarna i stället skola utses av väljarna till den talrikaste avdelningen av en stats lagstiftande församling, d. v. s. av samma personer, som utse representanthuset. — Uppgiften om antalet leda-

möter i *Argentinas* deputeradekammare (III, 231) är likaledes för-
åldrad.

Under varje stat förekommer en historisk översikt, ett lyckligt grepp av författaren. Mot de historiska uppgifterna synes ej vara mycket att anmärka. Må det dock tillåtas mig att påpeka några oklara detaljer: Montesquieus dödsår anges vara 1751 (I, 11) i stället för 1755. Livland säges 1710 ha kommit till Ryssland (I, 132), en ur folkrättslig synpunkt missvisande uppgift. Det var ej första gången, som år 1295 representanter för städerna inkallades i engelska parlamentet (II, 30). Det torde vara lämpligare att låta det andra franska kejsardömet räcka till 1870 (septemberrevolutionen) än till 1871 (II, 130). Peter den store uppgives ha varit Rysslands kejsare 1698—1725 (III, 16); bör vara 1689 (1682)—1725. Här föreligger väl ett korrekturfel (det finns åtskilliga sådana i detta arbete).

I motsats till gamla Swedelius-Nyström håller sig författaren inom rimliga gränser, när det gäller att ge den historiska bakgrunden för staterna i vår tid. Det är ej utan, att föreliggande arbete annars har vissa beröringspunkter med nyssnämnda välbekanta lärobok, varigenom d:r Lundborg i viss mån fullföljer en gammal svensk tradition utan att därför ha givit oss en lärobok utan snarare ett uppslagsverk, såsom avsikten också tydligen varit. De förträffliga registren i slutet av varje del göra arbetet ännu mera användbart som sådant. Att de många statistiska uppgifterna genomgående äro korrekta, har vitsordats från synnerligen kompetent håll. Detta är givetvis av utomordentlig betydelse i fråga om ett uppslagsverk av detta slag. Som en förtjänst må till sist framhåvas den tilltalande utstyrelsen. Man fäster sig särskilt vid en intressant detalj: vederbörande lands vapen är återgivet ovanför det textparti, som rör landet i fråga.

J. E. N.

GUNNAR PRAWITZ: *Det finansrättsliga inkomstbegreppet*. Akademisk avhandling. Uppsala 1927. VIII + 122 s.

»Det vetenskapliga syftet med denna avhandling», säger författaren i företalet till densamma, »är att klarlägga grunden för och den inre konstruktionen av inkomstskattens objekt, m. a. o. att besvara frågorna: Varför har just inkomsten blivit det mått, efter vilket vår tids viktigaste direkta skatt fördelas? och Varför har gränsen omkring denna inkomst dragits just så som i lagstiftning och praxis skett»? Därjämte avser författaren »att få fram ett principiellt inkomstbegrepp», som skall »giva svar på den sekelgamla tvistefrågan om den riktiga inkomstdefinitionens innehåll» och onödiggöra »att skattelagarna i saknad av en enhetlig användbar inkomstdefinition» »räkna upp» de olika inkomstarterna (s. 16).

Efter en del ämnet strängt taget ovidkommande filosofiska spekulationer över skattefördelningsproblemet, som utmynna i påståendet, att skattefördelningen icke regleras och aldrig kan regleras av samhällsnyttan utan endast av de »böra-förverkligas förnimelser» hos lagstiftarna, som »tilltala» dessa mest (s. 5), kommer författaren så småningom in på sitt egentliga ämne. Ehuru arbetet icke är uppbyggt efter någon klart genomförd disposition, kan man dock urskilja vissa huvudlinjer, som författaren följer vid ämnets behandling, nämligen:

1) att precisera skatteförmågans innebörd och utreda, hur det inkomstbegrepp skall vara till sitt innehåll bestämt, vilket använt som beskattningsnorm vid en inkomstskattelagstiftning kommer att fördela skattebördan i enlighet med skatteförmågan;

2) att jämföra det sålunda funna inkomstbegreppet — som författaren kallar det *principiella realinkomstbegreppet* — med skattelagarnas inkomstbegrepp för att avgöra i vad mån dessa inkomstbegrepp överensstämmer med varandra.

»Där detta sistnämnda befinnes vara fallet», säger författaren, »kan förmågeprincipen slutgiltigt fastslås som skattelagens grund de lege lata, och kan vårt *principiella inkomstbegrepp göra anspråk på att bli betraktat som gällande rätt* (här kurs.) Visar den positiva rätten däremot avvikelser från det principiella inkomstbegreppet, är förmågeprincipen icke eller åtminstone icke ensam denna rätts grund».

Vad författaren menar med skatt efter förmåga, torde lämpligast klargöras genom följande citat:

»Förmågeprincipen innebär, att var och en skall delta i skatternas utgörande i mån av sin förmåga». »Förmågeprincipens innebörd är ju, att personer med större skatteförmåga skola betala mera än personer med mindre sådan». »Mycket kommer härvid an på vilket mått, man använder vid skatteförmågans fastställande». »Detta mått tro vi oss ha funnit i den ekonomiska ställningen». »Då skatterna utgå i penningar, synes det rimligt, att en persons förmåga att betala skatt skall mätas efter hans innehav av penningar eller penningars värde». »Följden av det sagda blir, att vi kunna resonera som om en persons förmåga att betala skatt bestämdes allenast av hans tillgång å ekonomiska medel».

Denna definition är ju onekligen litet svävande. Vad »ekonomisk ställning» innebär, anges sålunda ej, utan författaren nöjer sig med att konstatera, att man vid de första försöken »att skapa en allmän skatt efter ekonomisk ställning» valde »förmögenheten till mått», men att »rättskänslan aldrig synes ha varit fullt nöjd med den skattefördelning, som erhöles på denna väg». Skälet härtill säger författaren vara (s. 14), »att förmögenhetsskatten icke tager hänsyn till den del av en persons ekonomiska medel, som han tack vare sin arbetskraft förfogar över». Författaren tvingas därför att se sig om efter ett annat mått på den ekonomiska ställningen. Efter att först ha svävat ut i några mycket dunkla, filosofiska funderingar

över värdeproblemet i allmänhet, som det här bleve för långt att närmare ingå på, men genom vilka författaren enligt egen uppgift vill tränga djupare än nationalekonomin hittills gjort, återkommer han i V kapitlet till sin uppgift att söka fastställa en enhetlig inkomstdefinition eller — för att använda bokens ord — »ett till förmågeprincipens förverkligande tjänligt mått å en persons ekonomiska ställning» d. v. s. »det *principiella inkomstbegreppet*».

»I händelseförlopp, vari de materiella tingen spela med», och »som besitta penningvärde», anser sig författaren ha funnit detta under alla förhållanden lämpliga mått på den ekonomiska ställningen eller skattéförmågan. Ett dylikt förlopp kallas med en nyskapad terminus *tecnicus* »*ekonomiskt förlopp*». Vad som menas med ekonomiskt förlopp, är emellertid ej fullt klart. Som exempel på »ett händelseförlopp i allmänhet» tages en sten, som kastas. »Denna och den kastande handen äro materiella föremål, medan de rörelser, de utföra, bilda det förlopp, vari de medverka». »Icke blott rörelser utan också vila kunna vi räkna till förloppen». För att klargöra innebörden av begreppet »ekonomiskt förlopp» har valts »värdet av rätten att bruka en ridhäst». »Denna kan ju upplåtas mot betalning per timme men också överlåtas för all framtid, vilket väl i regel sker genom hästens försäljning. I förra fallet sker betalning efter förloppets *löpande värde*, i det senare efter dess *kapitalvärde*». En person — fysisk eller juridisk — bör nu betala skatt för de ekonomiska förloppsvärden, över vilka han förfogar, sedan de dock först reducerats till oändlig varaktig för att principen skatt efter förmåga skall tillgodoses. Definitionen på det principiella realinkomstbegreppet, som *antages* helt grunda sig på förmågeprincipen, lyder följaktligen: »Realinkomst är det till oändlig återstående varaktighet reducerade penningvärdet å förlopp, vari allenast materiella föremål (däri inbegripes uttryckligen människor) medverka, då reduktionen företages enligt en formel, som gör inkomsten proportionell mot förloppets kapitalvärde».

Även om begreppet »ekonomiskt förlopp» icke är nytt, utan idén till detsamma åtminstone i viss mån synes ha hämtats från Irving Fisher, hade det dock varit önskvärt, att författaren genom en klar definition samt några flera konkreta och det ekonomiska livet mera närliggande exempel än de ovan anförda (stenen och ridhästen) närmare belyst innebörden av detsamma, då det ju utgör det centrala i hela arbetet. Det är nu omöjligt att bilda sig någon bestämd uppfattning om vilka ekonomiska företeelser enligt författarens mening innefattas i begreppet »ekonomiskt förlopp». Så framgår det, för att taga ett exempel, ej klart, om *arbetet* är ett »ekonomiskt förlopp», som utgör ett mått på en persons ekonomiska ställning! I bokens början (s. 27) säges visserligen, »att förmögenhetens oförmåga att giva uttryck åt den personliga arbetskraftens ekonomiska betydelse vidlåder icke förloppsvärdena», och »vi kunna därför hoppas (här kurs.), att i de sistnämnda erhålla det sökta måttet på den ekonomiska ställningen», men längre fram (s. 109) i det kapitel, i vil-

ket redogörelse lämnas för, hur reduktionen till oändlig varaktighet av förlopp, »*som icke äro till varaktigheten fullt kända*» (arbetslöner?) skall gå till — varom mera nedan —, säger författaren, att hans reduktionsmetoder och formler icke kunna tillämpas på arbetsinkomsten, »enär allt uppskattande av den mänskliga arbetsförmågans kapitalvärde är allmänna föreställningssättet fullständigt främmande»! Trots denna motsägelse måste man dock antaga, att det »principiella realinkomstbegreppet» även omfattar arbetslönen — såväl den vissa som den ovissa. Arbetslönen utgör ju en alltför viktig del av det »finansrättsliga inkomstbegreppet» för att i ett arbete om detsamma kunna förbigås —, och att det ej heller är författarens mening, antages av mig i fortsättningen. Det hela skulle dock i hög grad ha vunnit i klarhet och därmed i värde, om innebörden av begreppet »ekonomiskt förlopp» närmare precisrats. Hade så skett, är det icke uteslutet, att författaren ej som nu (s. 78) behövt med beklagande konstatera, att »det principiella realinkomstbegreppet icke har mycken ledning att skänka för lösandet av den gamla tvistefrågan om värdestegringarnas ställning till inkomstbegreppet», vilket ju onekligen är en brist hos en inkomstdefinition, som gör anspråk på att vara allmängiltig.

Vid försöket att lösa den andra uppgiften — att med hjälp av sitt principiella realinkomstbegrepp »fastställa skattelagarnas grund de lege lata» — gör sig författaren skyldig till en betänklig *petitio principii*, som i hög grad synes mig förringa arbetets värde som vetenskaplig prestation. Författaren *antager* helt enkelt, att förmågeprincipen är nu gällande rätts grund, emedan »tämmligen stor enighet synes råda om, att principen skatt efter förmåga kortare kallad förmågeprincipen funnit sitt följdriktigaste uttryck i inkomstskatten»! Detta förhållande anser författaren onödiggöra en strängt systematisk undersökning av inkomstlagarnas grund och nöjer sig därför med att »bevisa» såväl denna som sitt eget inkomstbegrepps grund genom att »på försök» jämföra sitt principiella realinkomstbegrepp, som ju också *antogs* bygga på förmågeprincipen, med skattelagarnas inkomstbegrepp i enlighet med en vetenskaplig(?) metod, som (s. 9) närmare beskrives på följande sätt: »Han (vetenskapsmannen) låter sin fantasi på försök uppställa en grundsats de lege lata, vilken han sedan jämför med den tydliga gällande rätten. Kan dennas alla delar härledas ur grundsatsen, godkänner han densamma; om icke, är grundsatsen alls icke eller icke ensam lagens grund. Av det sålunda beskrivna förfaringsättet vilja vi betjäna oss i denna avhandling». Emedan författarens till en början »på försök» uppställda inkomstbegrepp i huvudsak stämmer med de intäkter, som skattelagarna kalla inkomst, drages nu med hjälp av denna bevismetod den slutsatsen, att förmågeprincipen är den grund, å vilken såväl skattelagarna de lege lata som det »principiella inkomstbegreppet» bygga. I de fall, då gällande rätt avviker från det sistnämnda, föreligger antingen en kvar-

leva från ett äldre rättsskede (s. 113) eller en avvikelse från det rätta (s. 120).

På detta sätt kan man ju bevisa vad som helst. Man låter sin fantasi på försök uppställa en grundsats, antager, att denna baserar sig på visst förhållande, jämför sin hypotetiska grundsats med gällande rätt, finner, att det stämmer i vissa fall och i andra inte, och drar så helt lugnt den slutsatsen, att gällande rätt bygger på samma grund som jag, ty i de få fall, då avvikelser förekomma, beror detta på att gällande rätt ej är konsekvent! Här hade ovillkorligen krävts en kritisk undersökning av helt annan omfattning, med vars hjälp författaren steg för steg lett sig fram till den slutsatsen, att skatteförmågeprincipen leder till ett visst inkomstbegrepp (författarens realinkomstbegrepp), och att detta inkomstbegrepp ehuru kanske dunkelt och omedvetet föresvävat det allmänna rättsmedvetandet och lagstiftarna vid nu gällande rätts tillkomst.

Med författarens bevismetod torde det för att taga ett exempel ej vara någon svårighet att bevisa, att den av författaren (s. 2) kritiserade intresseprincipen är gällande rätts grund. Att förmågeprincipen funnit sitt följdriktigaste uttryck i inkomstskatten, och att följaktligen såväl det »principiella realinkomstbegreppet» som gällande rätt bygger på denna, är just, vad som skulle bevisas, och detta kan omöjligen anses ha skett varken genom jämförelsen mellan författarens och inkomstskattelagarnas inkomstbegrepp eller genom konstaterandet av »att det synes råda tämligen stor enighet om att förmågeprincipen är nu gällande rätts grund» (s. 10). Och detta så mycket mindre som författaren själv omedelbart i en not nödgas medge, att bl. a. Schantz och Davidson ha en annan uppfattning. Att vetenskapsmän av en så erkänd auktoritet hysa en avvikande mening, borde, synes det, hava föranlett författaren att söka bevisa riktigheten av sin utgångspunkt. Försöket att visa, att skatteförmågeprincipen leder till ett visst inkomstbegrepp, har icke lyckats eller kanske rättare sagt aldrig gjorts.

Trots att »det principiella realinkomstbegreppet» sålunda icke har mycket att giva de lege lata, synes det ej alldeles uteslutet, att det skulle kunna få en viss betydelse de lege ferenda vid försöken att åstadkomma en rättvisare¹ skattefördelning än den nuvarande. Det är ju onekligen en stor brist, att enligt nu gällande rätt en oviss

¹ Rättvisa i beskattningen är ju ett mycket subjektivt och på grund därav mycket omtvistat begrepp, då alla äro för mycket part i målet för att rättsmedvetandet — som författaren ofta åberopar och tydligen trots en antydning i motsatt riktning (s. 2) tillmåter stor betydelse — skall kunna fälla utslaget. Inlägger man emellertid i begreppet »rättvisa i beskattningen» den fordran, att skatterna, samtidigt som de fylla statens *nödvändiga* behov, störa den enskilda medborgaren så litet som möjligt i hans verksamhet, företagsamhet och sparande samt icke kränka hans rättsmedvetande genom att behandla honom hårdare än andra ekonomiskt likställda eller sänka hans levnadsstandard under en från samhällets synpunkt önskvärd minimivå, så torde lagstiftarna ha en jämförelsevis fast utgångspunkt, ehuru det naturligtvis alltid som hittills kommer att bliva den härskande klassens subjektiva uppfattning om det samhällsnyttiga, som faller utslaget.

inkomst i allmänhet beskattas lika hårt som en viss, såvida den senare ej är fonderad, då ju beskattningen i regel blir något hårdare — här i Sverige som bekant genom att årsinkomsten ökas med $\frac{1}{60}$ av förmögenheten. Det torde nämligen vara ostridigt, att en tjänsteman med t. ex. 10,000 kr. årlig inkomst, har vida större skatteförmåga än t. ex. en agent utan fast lön, som ett år händelsevis kommit upp till en inkomst av 10,000 kr., ehuru båda nu få betala lika stor skatt. Nödvändigheten för den, vars inkomst är oviss, att lägga av för framtida behov är ju så ojämförligt mycket större. Det förefaller emellertid ej omöjligt, att man genom en reduktion till oändlig varaktighet av de »ekonomiska förlopp», olika inkomsttagare förfoga över, skulle kunna komma fram till en något rättvisare genomsnittlig skattefördelning. Förutsättning härför är dock, att man skall kunna bestämma den *risk*, som är förbunden med olika ekonomiska förlopp, en sak, som författaren egendomligt nog ej alls behandlar eller tager hänsyn till vid uppställandet av sina reduktionsformler. Att tillämpa metoden på det enskilda fallet är dock, som lätt inses, av praktiska skäl uteslutet, men om den sannolika varaktigheten av olika grupper av ekonomiska förlopp statistiskt fastställdes, borde man däremot med hjälp av författarens formler kunna erhålla ett mått på olika inkomstarters genomsnittliga skatteförmåga från synpunkten av deras olika varaktighet, vilket icke skulle vara utan betydelse för lagstiftarna vid skatteprocentens och skatteprogressionens bestämmande. Visserligen kan icke härigenom någon garanti vinnas för full rättvisa i det enskilda fallet — den enskildes faktiska inkomst kan ju över- eller understiga gruppens beräknade medelinkomst, och skatteprocenten följaktligen bli för hög eller för låg — men »rättvisekravet» i beskattningen skulle dock otvivelaktigt på detta sätt bättre kunna tillgodoses än med nu gällande rätt, som alldeles förbiser det med olika inkomster förenade riskmomentet.

Huruvida det är möjligt att i praktiken statistiskt få fram ett dylikt sannolikt mått på skatteförmågan för olika grupper av inkomsttagare, är naturligtvis omöjligt att säga utan grundliga undersökningar, och beklagligtvis har författaren endast framkastat idén och icke utsträckt sin undersökning till att omfatta möjligheten av den sannolika skatteförmågans fastställande i åtminstone något konkret fall, t. ex. beträffande viss yrkesgrupp eller viss grupp av löntagare.

Uppslaget är emellertid givet, och man får hoppas, att det skall fullföljas. En av de viktigaste frågor eller kanske rent av den viktigaste fråga, vi för närvarande ha att lösa, är ju, hur skatterna skola kunna nedbringas. I likhet med författaren anser visserligen även jag, att finansvetenskapens uppgift aldrig kan vara att säga, hur beskattningen praktiskt skall ordnas. Detta måste vara det praktiska livets män, lagstiftarna förbehållet. Men för att de i detta sitt arbete icke skola treva i mörkret, icke endast ha sitt mer eller mindre dunkla »rättsmedvetande» att lita till, kräva de hjälp av vetenskapen. Finansvetenskapen är därför en *praktisk vetenskap*, som ej bör labo-

rera med alltför abstrakt filosofiska begrepp, utan vars uppgift är att i kontakt med det verkliga livet klarlägga den sannolika verkan av olika skatter och att om jag så får säga skapa de instrument, med vilkas hjälp lagstiftarna sedan kunna utmäta den skatt, som under olika förhållanden, för olika grupper av inkomsttagare och för olika inkomstarter är såväl från samhällets som den enskilda individens synpunkt den mest önskvärda — »den rättvisaste». Trots att det i realiteten är och måste vara samhällsnyttan, som blir avgörande för skattefördelningen, är naturligtvis ingenting viktigare än att just vid beskattningen den enskilde medborgarens rättskänsla kränkes så litet som möjligt, att var och en har en känsla av att vara rättvist behandlad jämförd med andra. Särskilt är detta fallet, då ett samhälle — som det svenska nu — står inför den absoluta nödvändigheten att mildra framför allt de skatter, som hämma företagsamheten och kapitalbildningen. Här har vetenskapen sin stora uppgift att fylla, och i detta dess arbete har ifrågavarande avhandling gjort en beaktansvärd insats genom att påvisa en möjlighet att komma närmare målet skatt efter förmåga — även om författaren ej fullföljt sitt uppslag, så att dess praktiska användbarhet konstaterats.

Gösta Boëthius.

HALVAR SUNDBERG: *Den svenska stapelstadsrätten. En undersökning av institutets utveckling och nuvarande innehåll.* Akad. avhandling för vinnande av juris doktorsgrad. Uppsala 1927 (558 sid.).

Denna doktorsavhandling, som ventilerades inför Uppsala juridiska fakultet under vårterminen 1927 och föranledde förf:s anställande vid fakulteten såsom docent i stats- och förvaltningsrätt, rör sig på ett område, som mera sällan göres till föremål för vetenskaplig bearbetning, men som i hög grad förtjänar att närmare beaktas och undersökas, ej minst med hänsyn till aktuella spörsmål på såväl kommunalrättens som processrättens, särskilt domstolsorganisationens, område.

Inledningsvis behandlar förf. stapelstadsrättens förhistoria i sammanträngt referat av tidigare forskningsresultat på grundvalen av in- och utländsk litteratur på området, med början i den tyska stadsrätten och därefter under anknytning till stadslagen samt den svenska handelslagstiftningen och det svenska tullväsendet under 1400- och 1500-talen, för att sedermera i arbetets första avdelning övergå till en detaljerad redogörelse för stapelstadsrättens utveckling från Gustaf II Adolfs handelslagstiftning intill näringsfrihetens genombrott under 1800-talet, och i dess andra avdelning lämna en lika ingående framställning av stapelstadsrätten efter näringsfrihetens genombrott, som medförde, att sagda rätt förlorade så att säga den näringsrättsliga hälften av sitt innehåll och begränsades till sitt nutida omfång. I tredje avdelningen slutligen

behandlar förf. stapelstadsrättens och stapelstadsinkomsternas privilegiekaraktär. Till andra avdelningen har förf. dessutom anknutit ett särskilt kapitel rörande stapelstadsrätten i Finland, då, såsom förf. redan i sitt företal framhållit, hans undersökning avser det svenska stapelstadsrättsinstitutet och förty måste taga hänsyn ej blott till städerna inom den svenska kronans nuvarande provinser, utan också till dem, som numera ligga inom den finländska staten, helst utvecklingen även där följt i stort samma linjer som i Sverige.

Emellertid kan förf:s framställning icke betecknas som en historisk framställning i vanlig mening, i trots av dess detaljerade redogörelse för utvecklingen av stapelstadsrättens alla olika moment från begynnelsen och till nutiden, utan den är fastmera genomgående en systematisk framställning, om än under begagnande av en mera ovanlig metod. Förf. har nämligen funnit det för vinnande av nödig överskådlighet och reda, i det vidlyftiga och detaljrika materialet, önskligt att uppdelat ämnets behandling på det sätt, att han i ett sammanhang — i första och andra avdelningarna — lägger fram det sovrade och ordnade faktiska materialet utan att där ingå på någon problemanalys eller någon problemuppställning beträffande materialets rättsliga karaktär och innehåll. I stället har detta skett i den tredje avdelningen, som sålunda blir den vetenskapligt sett viktigaste, medan den första innehåller det material, som äldre rätt ger, och den andra det, som innehålls i nu gällande rätt. Om härigenom onekligen vunnits bestämda fördelar med avseende å de båda första avdelningarna, kan å andra sidan icke alldeles förnekas, att framställningen i den tredje eller huvudavdelningen blir i viss mån splittrad, då läsaren städse måste, för att finna bevismaterialet, slå tillbaka i boken i enlighet med de här talrika sidohänvisningarna, och därigenom ofta nödgas, för sammanhangets skull, själv göra de icke så obetydliga exkurser, som förf. för egen del lyckats undvika genom sina båda första avdelningar. Men visserligen har på detta sätt huvudavdelningen också kunnat avsevärt koncentreras, och däri ligger även en fördel.

Med den formulering förf. givit åt innehållet i arbetets huvudavdelning: »stapelstadsrättens och stapelstadsinkomsternas privilegiekaraktär», är tydligt, att själva stadsprivilegiebegreppet och dess innebörd i rättsligt avseende måste komma att intaga en mycket central ställning i undersökningen. Härvid hade det varit nog så tacknämligt, om förf., såsom hans egna tidigare skrifter i detta ämne visa att han väl kunnat, gått till en självständig utredning av frågan och icke, såsom nu skett, utan vidare reservation i allmänhet blott anknutit till N. Herlitz' undersökningar, vilka knappast kunna anses juridiskt avgörande eller uttömmande, huru historiskt värdefulla de må vara.

Privilegiet är sålunda enligt förf. en lagstiftningsakt, företagen av K. M:t med samtycke av den samhällsgrupp, vars förhållanden den reglerar (sid. 437), eller, annorlunda uttryckt, en av K. M:t,

resp. i frihetstiden de maktägande ständerna med stadens eller städernas samtycke företagen lagstiftningsakt eller sedvanemässigt framvuxen rätt, reglerande stadens eller städernas förhållanden och skapande rättsanspråk för staden eller något dess organ eller städerna (sid. 440). Förf. menar, likaledes i full anslutning till Herlitz, att privilegierna bl. a. karakteriseras därav, att de ej blott innehållit objektiv rätt, utan också grundat rättsanspråk (sid. 439), och att det icke funnits något sammanhållande formellt kriterium på vad som bör såsom privilegium anses, utan tvärtom privilegierna varit av olika slag, dels de för en viss stad utfärdade, dels de för alla eller flere städer gemensamma. Förf. urskiljer inom den förra av dessa grupper två huvudtyper, den ena omfattande privilegier i inskränkt mening, vare sig dessa utgjorts av fundationsbrev (egentliga stadsprivilegier), eller av vidlyftigare normerande privilegiebrev rörande stadsadministrationen, eller av konfirmationer å tidigare privilegier, och den andra huvudtypen omfattande resolutioner vanligen på riksdagsbesvär från städerna (sid. 434, 435) — även detta under hänvisning till Herlitz, om än med juridiskt vida skarpare och klarare utformning än hos denne.

Emellertid kan jag icke för min del här följa förf. eller hans källa, även om åtskilligt kan i och för sig vara riktigt. Först och främst bör erinras, ehuru mindre mot förf. själv än mot hans källa, att privilegier och privilegieurkunder icke få sammanblandas; en och samma urkund kan innehålla privilegier av olika slag och innebörd, och urkundens beskaffenhet har ingen inverkan på innehållets juridiska konstruktion. Likaså må framhållas, vad förf. själv också gjort, att rättigheter för en viss stad, vilka i och för sig icke häva karaktären av ståndsprivilegier, givetvis kunna erhålla sådan karaktär, därigenom att i de senare upptages en hänvisning även till de förra, som därmed så att säga i dem indragas. Efter min tanke förhåller det sig vidare så, att den definition, som förf. ger å privilegier, är i visst avseende för trång och i annat för vid, liksom även Herlitz' definition (i Städernas domstolsväsen sid. 76): »beslut av regeringsmakten, som ansetts för städerna konstituera rättigheter eller preciserat sådana innebörd», måste anses alldeles för vid både formellt och materiellt. Privilegierna måste tvärtom på olika sätt bestämmas alltefter som de äro konstitutiva eller normativa: de förra avse alltid en viss stad och utgöra förvaltnings-, icke lagstiftningsakter av kunglig maktfullkomlighet, även om för deras företagande kunnat under vissa tider erfordras ständernas enhälliga samtycke — detta till skydd mot ensidigt gynnande av visst stånd. Och genom dessa men endast genom dem kunde vissa rättigheter och konkreta rättsförhållanden grundas. De normativa privilegierna åter voro verkliga lagstiftningsakter i materiell mening vare sig för viss stad eller för städerna i allmänhet, och i varje fall grundade i den ekonomiska och administrativa lagstiftningsmakt för K. M:t alla, som även 1809 års regeringsform genom sin § 89 erkände, alldeles oavsett att också utövningen

av denna makt kunde göras beroende av samtliga ståndens samtycke, när det blev fråga om nya ståndsprivilegiers utfärdande — ständernas medverkan innebar här dock endast ett avstående från den vetorätt, som de var för sig erhållit, d. v. s. genom deras samtycke undanröjdes hinder för K. M:ts påbjudande av privilegierna, vilka däremot kunde i ty fall upphöra genom blott vederbörande ståndssamtycke och avsägelse, liksom å andra sidan i de fall, då privilegiet kunde skapas utan ständernas medverkan, enär de saknade vetorätt, det också kunde ensidigt av K. M:t ändras och upphävas, därest det visade sig, att privilegiets väsentliga förutsättningar ändrats eller upphört. Principiellt förhåller det sig nämligen så, att i privilegiet ligger, vare sig det utgör en förvaltningsakt eller en lagstiftningsakt, även en försäkran från K. M:ts sida om orubbat åtnjutande av privilegiets innehåll, så länge förutsättningarna för dess givande förbliva existenta. Frågan härom åter måste på olika sätt besvaras i olika fall, och därmed blir ock privilegieskyddet olika i dessa olika fall.

Sålunda innebär ett konstitutivt privilegium, så vitt det avser att meddela viss ort stadsprivilegium, att denna ort avskiljes från den landsbygdsgemenskap, dit den förut hört, och att dess område reserverats till bebyggelse med därav följande begränsning av markägarnes rättigheter: så länge den nya staden sedan faktiskt fortlever, förbliva förutsättningarna för privilegiet för handen och detta kan därför under den tiden lagligen icke återkallas eller upphävas genom någon ny förvaltningsakt. Ett konstitutivt privilegium åter, som icke avser detta, utan inriktats på någon viss rättighet eller förmån för staden såsom redan existerande subjekt, innebär, att staden tillerkännes och tillförsäkras viss makt i fråga om visst objekt i och för visst ändamåls vinnande: så länge detta kan fortfarande vinnas och befinnes fortfarande önskvärt att vinnas, kan förty privilegiet icke återkallas, men konstaterandet, huru härmed förhåller sig, beror uteslutande av K. M:t, så vida inte författningen uppställt fordran på vederbörande ståndss- eller annat subjekts medverkan därvid; och alldeles detsamma gäller med avseende å de normativa privilegierna.

Vad vidare angår den s. k. resolutionstypen av privilegier, varom förf. ock, i anslutning till Herlitz, som dock här varit något försiktigare än förf., talat, kan jag icke finna, att den över huvud förefinnes: K. M:ts resolutioner på städers besvär äro visserligen ett slags lagstiftningsakter rörande städernas rättsförhållanden, men de skapa icke några privilegier, och själva den ofta förekommande sammanställningen »privilegier och resolutioner» visar, att mellan dem fanns en åtskillnad — sammanställningen av de båda uttrycken kan däremot icke, såsom förf. i likhet med Herlitz synes förmena, styrka påståendet om identitet, så att även resolutionerna i och för sig skulle vara privilegier. I själva verket torde sammanhanget vara det, att när förhållandena i en stad på grundval av stadens privilegier utvecklats på ett sätt, som staden icke fann tillfreds-

ställande, så vände sig staden till K. M:t med begäran om åtgärder, icke till erhållande av nya privilegier eller av ändrade privilegier, vilka tvärtom förblevo orubbade, utan till rättelse av den på privilegiegrunden uppkomna olämpliga tillämpningen eller missbruket. Vill man juridiskt konstruera förfarandet och innebörden av denna akt, så ligger den förklaringen närmast, att här ägde en kompletterande partikulär lagstiftning rum i den form, att staden ensam hade initiativ, men K. M:t ensam utformningsrätt beträffande de ifrågasatta normerna; med privilegierna överensstämmande, att K. M:t icke kunde, då förutsättningarna för deras fortbestånd alltjämt voro för handen, ensidigt föreskriva några ändringar, men väl, efter skedd framställning, som innebar ett samtycke i förväg — vilket även förf. betonar (sid. 437) — ensidigt förklara dem och normera följdförhållanden, som genom dessa uppstått. Och liksom de normativa privilegier, vilka lågo till grund för dessa resolutioner, kunde själva antingen vara generella eller särskilt avse viss stad, så blevo också de kungliga resolutionerna antingen resolutioner på städernas besvär i gemen, d. v. s. borgarståndets, eller resolutioner på någon viss stads genom dess riksdagsmän framförda besvär: i förra fallet blev lagstiftningen genom resolutionerna generell med ståndets samtycke, i det senare partikulär med stadens samtycke. Sist nämnda typ fortlever i viss utsträckning än i dag i form av resolutioner å de olika städernas framställningar, numera genom deras lokala representationer, om fastställelse å ändrade löne- och arbetsordningsbestämmelser för stads magistrat och rådhusrätt; vilka K. M:t anser sig, såsom förr, icke behöva ordagrant godkänna eller förkasta utan fortfarande kunna på sätt lämpligt finnes vid fastställelsen i sin resolution modifiera.

Beträffande härefter frågan om privilegiernas rättsskydd, som förf. likaledes behandlar (sid. 445 ff.) i nära anslutning till Herlitz, om än även här med vida större juridisk skärpa och distinktion än sin föregångare, kan jag i allt väsentligt ansluta mig till vad förf. anfört och utvecklat, särskilt med hänsyn till den principiella likställigheten mellan enskilda rättssubjekt och städerna såsom privata rättssubjekt (sid. 456). Konsekvensen av denna ståndpunkt blir emellertid, att skillnaden mellan en privilegieskyddad rättighet och en rättighet utan privilegieskydd för städerna blir tämligen betydelselös med hänsyn till deras anspråk på ersättning i en eller annan form vid rättighetens upphävande. Och därför får förf:s felaktiga konstruktion av privilegierna i anslutning till Herlitz heller inga svårare följder, liksom å andra sidan privilegiebegreppet ej heller får fullt den centrala ställning det av förf. tilldelats, ehuru det ingalunda fortfarande saknar vikt eller betydelse. Särskilt understryker jag här riktigheten i förf:s uttalande, att, om än ersättning för en förlorad inkomstgivande rättighet kan givas i form av befrielse från viss därmed förbunden offentlig förvaltningsuppgift, saken ställer sig annorlunda, därest själva denna uppgifts handhavande tillförsäkrats staden som ett privilegium och

fortfarande har värde för staden: i detta fall gäller icke blott analogien med enskildes rättigheter, utan tillika det formella privilegieskyddet, vare sig detta givits av RF § 114 på sätt förf. utvecklat (sid. 441 ff.), eller det består allenast i det av förf. dock ej framhållna konstitutionella ansvar jämlikt RF § 106, som medföljer varje godtyckligt åsidosättande av fortfarande bestående privilegieförutsättningar genom ensidigt beslut av K. M:t

Av synnerligt intresse är förf:s framställning rörande städernas enskilda inkomster, vilka han med rätta betraktar som ett slags till städerna utgående skatter (sid. 471), och vilka omfattade bl. a. stapelstädernas tolager och stämpelpenningar, deras vägare-, mätare-, vräkare- och packarepenningar, liksom deras hamn-, bro- och pålpenningar och övriga liknande uppbörder (sid. 470). Förf:s utveckling av dessa frågor är synnerligen värdefull och klarläggande, ej minst som bakgrund för hans utredningar rörande tolagen, och jag ansluter mig i allt väsentligt till både hans resultat och den argumentering, han begagnat. De enskilda stadsinkomsterna och inkomstgivande rättigheterna kunna, såsom här visats, vara ävsedda antingen som ersättning för viss prestation eller för någon viss uppgifts fyllande eller — och detta var från början regel — helt i allmänhet för fyllande av stadens olika förvaltningsuppgifter (sid. 472 ff.). Av sist nämnda slag var den betydelsefullaste av dessa rättigheter, den ordinarie tolagen.

I den mycket omstridda frågan om tolagens rättsliga natur redogör förf. först för de olika uppfattningar, som härom förefunnits och sökt göra sig gällande, för att slutligen stanna vid den mening, att tolagen var en kommunal indirekt beskattning, pålagd i privilegielagstiftningens form och sålunda att anse varken som bevillning enligt RF § 60 eller som avgift för inrättning till enskildas gemensamma nytta enligt § 3 i statsrådsansvarighetslagen (sid. 480). Med fullt fog framhåller förf., vid sin undersökning rörande förhållandet mellan tolagens och den direkta kommunalbeskattningens uppgifter, dels att med tolagen åsyftade man att undvika direkt uttaxering, dels att denna inkomstgivande rättighet tillkommer stadskaßan eller staden som privat rättssubjekt — man kunde väl tillägga, med vissa även till sättet av staten bestämda offentliga uppgifter — under det att den direkta kommunalbeskattningen tillhör stadsfullmäktige för staden såsom offentligt rättssubjekt — och man kunde här tillägga med vissa av fullmäktige själva beträffande sättet för handhavandet bestämda offentliga uppgifter. Någon sammanblandning av dem får därför ej göras, och uttaxeringsrätten kan ej anses ersätta tolagen (sid. 482, 483). Tolagens privilegiekaraktär finner förf., efter en ingående undersökning, böra så bestämmas, att själva tolagsrätten, men ej tolagsavgiftens belopp är av privilegienatur (sid. 490): här kan jag icke dela förf:s mening, som väsentligen stödjer sig på det förhållandet, att det i äldre tid var K. M:t och icke städerna själva, som fastställde sina stater, vilka icke som nu skulle årligen regleras.

utan liksom riksstaten voro av normalnatur och gällde tills de ändrades — på sätt alltfört gäller för ämbetsverken — och att K. M:t härvid kunde, när så erfordrades, höja, men också, när så var möjligt, sänka såväl tolags- som andra avgifter, allenast med den begränsning att därigenom icke någon ökad direkt uttaxering blev nödvändig. Riktigheten härav skall icke i och för sig bestridas, men om däri låge, att beloppet icke vore privilegiebestämt eller ens privilegieskyddat, så skulle det samma kunna av K. M:t i administrativ väg sättas lika med noll och själva tolagsrätten sålunda visserligen fortbestå, ehuru som en *nudum jus*. En dylik konstruktion torde knappast vara av förf. avsedd, men i ty fall läser icke blott själva tolagsrätten, utan också tolagens utgående i åtminstone någon omfattning och med något belopp få anses vara föremål för privilegieskyddet, ehuru varken omfattningen eller beloppet en gång för alla fixerats, utan kunde växla efter förhållandena.

När tolagen 1857 emellertid upphävdes som särskild beskattningstitel och städerna i stället tillades tolagsersättning, uppstod frågan, om denna ersättning rätteligen är att anse som ett slags skadestånd från statens sida, eller som utbetalning från tullverket av en fortbestående, men numera i tullavgifterna ingående tolagsavgift, vilken sålunda finnes, ehuru den ej som förut synes eller särskilt för sig uppbäres. Förf. anför bärande skäl för den senare uppfattningens riktighet (sid. 492 ff.) och kan sålunda med fog fastslå, att stapelstädernas tolagsrätt även efter 1857 års reglering bör anses orubbad kvarstå. En härmed nära sammanhängande fråga är den, vilken karaktär de mot tolagsersättningen svarande anslag hava, vilka K. M:t kan medgiva yngre stapelstäder, och förf. besvarar den, efter min tanke fullt riktigt och med bindande bevisning, så, att K. M:t därigenom bibehöll sin gamla rätt att fastställa tolag för städerna, men att, i stället för tidigare behovsprövning i samband därmed, K. M:t blott hade att anvisa den en gång för alla fastställda procentsatsen, så vida K. M:t överhuvud funne behov föreligga — en avvikelse, som knappast betyder annat eller mera, än att stapelstadsprivilegiet för nya stapelstäder kunde på visst sätt, vid meddelandet, men ej sedermera, begränsas (sid. 494 ff.). Även frågan om tolagskontrollen, d. v. s. om statskontrollen över tolagsmedlens användning, har förf. egnat uppmärksamhet (sid. 496 ff.) och uppvisat, dels att denna kontroll blivit alldeles ineffektiv; dels icke heller kunnat, på grund av den felaktiga uppfattning av tolagens karaktär, varifrån den utgått, bliva annorlunda.

Förf. redogör även för innebörden av övriga stapelstadsinkomsters privilegiekaraktär under betonande, att avgifterna av dessa inkomstgivande rättigheter principiellt satts högre än kostnaderna för de anstalters anläggning och underhållning, vilkas begagnande var den formella grunden för avgiften, och att därför i verkligheten sambandet mellan avgiften och anstalten icke hade för den senares fastställande någon som helst avgörande betydelse (sid. 508). Men förf. visar också, huru detta förhållande

efter hand börjat av myndigheterna förbises och en strävan från deras sida göra sig gällande att nedsätta avgifterna till verkliga prestationsersättningar eller att avskaffa dem mot ersättning för verkliga kostnaderna. Denna felaktiga syn på rättsförhållandet har, som förf. visar, haft till följd dels stämpelpenningarnas indragning utan ersättning 1863, dels en fortgående inskränkning i städernas rätt att fritt använda avgifterna från de inkomstgivande rättigheterna (sid. 507 ff.). Av stort intresse är här också förf:s framställning särskilt rörande hamnavgifterna (sid. 511 ff.) och i samband därmed rörande rättsförhållandet mellan hamnförvaltningarna och stadsförvaltningen i allmänhet (sid. 516 ff.); förf. visar, att den tudelning i detta hänseende, som nu förefinnes, icke kan anses lagligen grundad (sid. 518).

Till sist behandlar förf. frågan om sambandet mellan stapelstadsinkomsterna och stapelstadsförpliktelserna, särskilt tullhusbyggnadsskyldigheten och tolagsrätten (sid. 524 ff.). Förf. framhåller här bl. a. den officiella inkonsekvens, som kommit till synes, då å ena sidan nyare stapelstäder (efter 1851) icke med stapelstadsrätten erhållit tolagsrätt, men väl ålagts tullhusbyggnadsskyldighet, under det att myndigheterna av äldre stapelstäder fordrat tullhusbyggnadsskyldighet som följd av deras tolagsrätt (sid. 526), och förf:s kritik av den utveckling, som här, på grund av bristande insikt om det rättsliga sammanhanget, ägt rum, är både skarp och träffande. Den visar också, om än indirekt, huru nyttiga och värdefulla sådana undersökningar som förf:s äro för bevarandet av den verkliga rätten även på förvaltningens område.

En sammanfattning av den nu givna redogörelsen för förf:s intressanta arbete ger vid handen, att i de punkter, där förf. osjälvständigt anknutit till felaktiga tidigare utredningar, han ändock givit deras resultat en juridiskt möjlig och, från den tagna utgångspunkten, försvarlig rättslig utformning, av väsentligt högre valör än föregångaren, att han vidare genom sin egen argumentering utöver dessa resultat lyckats väsentligt avtrubba den felaktiga utgångspunktens eljes betänkliga följder, må vara att dess eget värde därigenom försvagats, och att han i det flertal punkter, där han icke på detta sätt anknutit till andras uppfattningar, utan följt sin egen mening, på ett om skarpsinne och juridisk sans vittnande sätt i allmänhet väl och övertygande löst de problem han haft att lösa, så att både teori och praxis därur ha att hämta en värdefull och, som man må hoppas, efter hand också fullt beaktad vägledning.

C. A. Reuterskiöld.

Till red. insända skrifter.

- Ekonomisk Tidskrift.* 1927. H. 2—6. Uppsala 1927.
Ekonomiska Samsfundets Tidskrift. Ny serie. H. 10. Hfors 1927.
Finsk Kommunaltidskrift. 1927. Nr 2—3. Hfors 1927.
Finsk Tidskrift för vitterhet, vetenskap, konst och politik. T. CII. H. V—VI. Hfors 1927.
Historisk Tidskrift. Årg. 47. H. 2. Sthlm 1927.
Industria. Årg. XXIII. Nr 14—16. Sthlm 1927.
Institut International d'Agriculture, Rome. Bulletin de statistique agricole et commerciale. 1927. N:o 5—7. — *Revue internationale des Institutions économiques et sociales.* 1927. N:o 2—4. Rome 1927.
International labour review. Vol. XV. N:o 5—6. Genève 1927.
Journal de la conférence économique internationale. N:o 9—13. Genève 1927.
Kommersiella Meddelanden. Årg. 14. Nr 9—14. Sthlm 1927.
Meddelanden från Handelskammaren i Gefle. 1927. H. 1. Gefle 1927.
Mercator. Tidskrift för Finlands näringslif. Årg. XXII. Nr 20—32. Hfors 1927.
Nationalekonomisk Tidsskrift. 1927. H. 3. Kbhvn 1927.
Nordisk Försäkrings-tidskrift. Årg. 7. Nr 3. Sthlm 1927.
Nordisk Tidskrift för vetenskap, konst och industri. 1927. H. 1—5. Sthlm 1927.
Privilegier, resolutioner och förordningar för Sveriges städer, utg. av Stadshistoriska institutet. Del I. Red. av NILS HERLITZ. Sthlm 1927.
Revue du Travail. 1927. N:o 4—6. Bruxelles 1927.
Skandinaviska Kreditaktiebolaget. Kyftalsskrift. 1927. Nr 3. Sthlm 1927.
Skogen. Årg. 14. H. 11. Sthlm 1927.
Sociala Meddelanden. 1927. Nr 5—7. Sthlm 1927.
Statistisk Månadsskrift. Årg. XXII. N:o 4—6. Sthlm 1927.
Statistisk Årsbok för Sverige. 1927. Utg. av Statistiska Centralbyrån. Sthlm 1927.
Statsökonomisk Tidsskrift. 1927. H. 4—5. Oslo.
Stockholms stads statistik. V. Byggnader och bostäder. Elfte allmänna bostadsräkningen i Stockholm den 31 december 1925. — X. 13. Statistisk undersökning angående levnadskostnaderna i Stockholm 1922—1923. Sthlm 1927.
Sunt Förfnuft. Årg. VII. Nr 4. Sthlm 1927.
Svensk Finanstidning. Årg. V. Nr 34—45. Sthlm 1927.
Svensk Juristtidning. 1927. H. 4—5. Sthlm 1927.
Svensk Tidskrift. 1927. H. 4—5. Sthlm 1927.
Svenska Landsbygdens Kommunaltidning. 1927. Nr 5—7. Sthlm 1927.
Svenska Skogsvärdssamfundets Tidskrift. 1927. H. 1. Sthlm 1927.
Svenska Stadsförbundets Tidskrift. 1927. H. 4. Sthlm 1927.
Sveriges officiella statistik. Kooperativ verksamhet i Sverige år 1925. Av K. Socialstyrelsen. Sthlm 1927.
Tiden. 1927. Nr 4—5. Sthlm 1927.
Tidskrift, utg. av Juridiska Föreningen i Finland. 1927. H. 3. Hfors 1927.
Tirfing. 1927. H. 3—4. Sala 1927.
Weltwirtschaftliches Archiv. Band 26. H. 1. Hamburg 1927.
Årsbok för Sveriges kommuner. 1927. Utg. av Statistiska Centralbyrån. Sthlm 1927.
 CASSEL, GUSTAV, Memorandum till den internationella ekonomiska konferensen i Genève 1927. Sthlm 1927. P. A. Norstedt & Söners Förlag.
 Den ekonomiska världskonferensen, dess tillkomst, arbete och beslut. Utg. av den svenska delegationen. Sthlm 1927. P. A. Norstedt & Söner i distribution.
 LINDGREN, JOHN, Det socialdemokratiska arbetarpartiets uppkomst i Sverige 1881—1889. (Skrifter utgivna av Arbetarnas Kulturhistoriska Sällskap. Band 1.) Sthlm 1927. Tidens Förlag.
 REUTERSKIÖLD, C. A., Den svenska statsstyrelsens organisation. Några grundlinier för stats- och förvaltningsrättsliga studier. Uppsala 1927. Almqvist & Wiksell.
 SKALWEIT, AUGUST, Die wirtschaftliche Emanzipation Südamerikas. Reise-Eindrücke. (Kieler Vorträge 20). Jena 1927.
 STÖLPE, HERMAN, Konsumentkooperationen. Sthlm 1927. Wahlström & Widstrand.
 UNDÉN, ÖSTEN, Juridik och politik. Sthlm 1927. Tidens Förlag.

Brand- och Lif-
försäkrings Aktiebolaget

S K Å N E

M a l m ö

Samtliga fonder | 1927

c:a 63,000,000 kr.,

därav garantifondsbindelser 9,300,000 kr.

Brandförsäkringar,
Liv-, Livränte- och Pensions-

m. fl. försäkringar meddelas genom bolagets huvudkontör i Malmö
och genom dess agenter å alla större platser i Sverige.

■ ■ ■

Olycksfall- och Sjukförsäkringar,
Automobil-, Inbrotts-, Resgods-,
Vattenskade-, Glas-, Garanti-,
och **Skadestånds-**

försäkringar meddelas av

Försäkringsaktiebolaget

M A L M Ö

genom bolaget Skånes agenter.